

**ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM PROGRAMININ ALTI YAŞ
ÇOCUKLARININ BENLİK ALGISI KAVRAMLARINA ETKİSİ**

FATMA KIRIMLI TAŞKIN

**DOKTORA TEZİ
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MAYIS, 2017

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Fatma
Soyadı : KIRIMLI TAŞKIN
Bölümü : Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Altı Yaş Çocuklarının Benlik Algısı Kavramlarına Etkisi
İngilizce Adı : Investigation of the Divorce Compliance Program For Children Effects on Six Years Old Children's Self Perception Concepts

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Fatma KIRIMLI TAŞKIN

İmza

JÜRİ ONAY SAYFASI

Fatma KIRIMLI TAŞKIN tarafından hazırlanan “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Altı Yaş Çocuklarının Benlik Algısı Kavramlarına Etkisi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Neriman Aral

Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AY TAR

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye:

Üye:

Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

Dünya Tibet'e

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın her aşamasında bana yol gösteren ve beni cesaretlendiren, çalışma sürecinde değerli bilgilerini benimle paylaşan saygıdeğer danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY'a,

Tez İzleme Komitesi Üyeleri Sayın Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR ve Prof. Dr. Neriman ARAL'a akademik alanda bana bilimsel katkıları ile destek oldukları için, Bu süre boyunca desteklerini her zaman hissettiğim aileme ve eşim Tarık TAŞKIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM PROGRAMININ ALTI YAŞ ÇOCUKLARININ BENLİK ALGISI KAVRAMLARINA ETKİSİ

(Doktora Tezi)

Fatma Kırımlı Taşkın

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mayıs, 2017

ÖZ

Bu araştırmada anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarına uygulanan “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı”nın çocukların benlik algıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, bir danışmanlık merkezine başvurmuş olan boşanmış ailelerin çocukları oluşturmuştur. Araştırma ön test-son test kontrol gruplu deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna anne babaları boşanmış 6 çocuk, kontrol grubuna anne babaları boşanmış 6 çocuk olmak üzere toplam 12 çocuk dahil edilmiştir. Deney grubundaki çocuklara on iki hafta süreyle haftada bir kez Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı uygulanmıştır. Kontrol grubundaki çocuklara bu süre boyunca boşanma ile ilgili herhangi bir program uygulanmamıştır. Veri toplamada “Kişisel Bilgi Formu” ve “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” uygulanmıştır. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistiksel metodları, Mann Whitney U testi ve Wilcoxon Signed Ranks test kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı’na katılan çocukların öz yeterlik, öz saygı ve benlik algısı toplam puanlarının kontrol grubu çocuklarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu, verilen eğitimin olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı’na katılmanın cinsiyete ve anne baba eğitim düzeyine göre benlik algısı ölçeği puanlarında fark ortaya çıkarmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, boşanma ve çocuk, anne babası boşanmış çocuklar, boşanma eğitimi, benlik algısı.

Sayfa Adedi: 114

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

**INVESTIGATION OF THE DIVORCE COMPLIANCE PROGRAM FOR
CHILDREN EFFECTS ON SIX YEARS OLD CHILDREN’S SELF PERCEPTION
CONCEPTS
(Ph.D Thesis)**

Fatma Kırımlı Taşkın

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

Mayıs , 2017

ABSTRACT

"Children of Divorce Intervention Program" which is applied to the six years old children of divorced parents, was analyzed in this study in terms of its effects on children's self-perceptions. The group of participants in this study consists of the children of divorced parents who applied to a counseling center. The study was performed by experimental pattern in pre-test and post-test control group. Total 12 children, as to be 6 children of divorced parents in experiment group and 6 children of divorced parents in control group, were included to the experiment group. Children of Divorce Intervention Program was applied to the children in experiment group once a week during twelve weeks. No program related with divorce was applied to the children in control group during this period. "Personal Data Collection Form" and "Demoulin Self-Perception Scale for Children" was applied in data collection. Descriptive statistical analysis methods, Mann Whitney U test and Wilcoxon Signed Ranks test was used in the analysis of data. At the end of the study, it is observed that the total points of self-efficacy, self-esteem and self-perception of the children of divorced parents participating to Children of Divorce Intervention Program are higher than the post-test points of children in control group and the education given to the children has positive effect. It is observed that participation to Children of Divorce Intervention Program did not reveal any difference in self-perception scale points according to gender and parental education level.

Key Words: Divorce, divorce and child, children of divorced parents, divorce education, self-perception.

Page Number: 114

Supervisor: Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
1.1.Problem Durumu.....	1
1.1.1.Alt Problemler.....	3
1.2.Araştırmanın Amacı.....	4
1.3.Araştırmanın Denenceleri	4
1.4.Araştırmanın Önemi.....	5
1.5.Varsayımlar.....	6
1.6.Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.7.Tanımlar.....	7
BÖLÜM 2	8
KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. Aile.....	8
2.1.1. Aile Türleri	9
2.1.1.1.Çekirdek aile:.....	10

2.1.1.2. Tek ebeveynli aile:	10
2.1.1.3. Tekrar evlilikle oluşan aile:	11
2.1.1.4. Çifte kariyerli aile:	11
2.1.1.5. Çocuksuz aileler:	12
2.1.1.6. Geniş aile:	12
2.1.1.7. Aile reisinin büyük anne/ babalar olduğu aileler:	13
2.1.2. Aile işlevleri	13
2.2. Boşanma.....	14
2.2.1. Boşanma Oranları.....	15
2.2.2. Boşanma Kuramları	17
2.2.2.1. Bohannan'a göre boşanma:	18
2.2.2.2. Wiseman'a göre boşanma:	19
2.2.2.3. Kessler'e göre boşanma:	19
2.2.3. Boşanma Nedenleri	21
2.2.3.1. Ekonomik faktörler.....	21
2.2.3.2. Aile rolünde değişiklikler	22
2.2.3.3. İlişki faktörleri	23
2.2.4. Boşanmanın Yetişkinler Üzerindeki Etkileri	24
2.2.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri	25
2.2.5.1. Boşanmaya çocukların verdikleri tepkiler	28
2.2.5.2. Boşanmanın çocuklarda görülen davranış problemleri üzerindeki etkisi ..	32
2.2.5.3. Boşanmanın çocukların akademik başarıları üzerindeki etkisi	34
2.3. Benlik Kavramı	35
2.3.1. Çocuklarda Benlik Kavramının Gelişimi	41
2.4. İlgili Çalışmalar.....	44
2.4.1. Benlik Algısı İle İlgili Yapılan Araştırmalar	44
2.4.2. Anne Babası Boşanmış Çocuklarla Benlik Algısı İle İlgili Yapılan Araştırmalar	50
2.4.3. Ebeveynleri Boşanmış Çocuklara Uygulanan Programlar ile İlgili Araştırmalar	52

BÖLÜM 3.....	59
YÖNTEM.....	59
3.1. Araştırmanın Deseni.....	59
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu.....	60
3.3. Veri Toplama Araçları	64
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	64
3.3.2. Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği	64
3.4. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı (The Children of Divorce Intervention Program).....	66
3.5. Veri Toplama Yöntemi.....	71
3.5.1. Uygulama Öncesinde Yapılan Ön Çalışmalar	72
3.5.2. Ön Testlerin Uygulanması	72
3.5.3. Eğitim Programlarının Uygulanması.....	72
3.5.3.1. Bölüm: Grubu oluşturmak ve duygularını öğrenmek	73
3.5.3.2. Bölüm: Ailedeki değişimler.....	74
3.5.3.3. Bölüm: Başa çıkma becerilerini geliştirme.....	75
3.5.3.4. Bölüm: Özsaygıyı geliştirme ve destek sağlama	75
3.5.4. Son Testlerin Uygulanması	76
3.6. Verilerin Analizi.....	76
BÖLÜM 4.....	77
BULGULAR ve YORUM.....	77
4.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Benlik Algılarına İlişkin Bulguları	77
4.2. Çocukların Boşanmaya İlişkin Görüşleri	85
4.3. Annelerin ÇİBUP'tan Beklentileri	86
BÖLÜM 5.....	88
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	88
5.1. Sonuçlar	88
5.1.1. Benlik Algısı Ölçeği'ne İlişkin Bulgular	90

5.1.2.Benlik Algısı Öz Saygı Alt Ölçeği'ne İlişkin Bulgular	90
5.1.3.Benlik Algısı Toplam Puanına İlişkin Bulgular	90
5.2. Öneriler	90
5.2.1.Araştırma Sonuçlarına Yönelik Öneriler	91
5.2.2.Eğitimcilere Yönelik Öneriler.....	92
KAYNAKLAR.....	93
EKLER.....	105
EK 1. Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği Örnek Soruları	106
EK 2. Kişisel Bilgi Formu	107
EK 3. ÇİBUP Aile İzin Formu	108
EK 4. 4. Oturum: Benim Ailem	109
EK 5. Uygulama Fotoğrafları.....	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 1960-2014 Yılları Arasında Boşanma Oranları (1000 Kişiyeye Oranlar)	16
Tablo 2.2011-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Görülen Boşanma Dağılımı	17
Tablo 3.Boşanma Sırasında ve Sonrasında Çocuklar İçin Belirlenen Risk ve Koruyucu Faktörler	27
Tablo 4.Çocukların Yaşlara Göre Boşanmaya Verdiği Tepkiler	30
Tablo 5.Araştırmanın Ön Test-Son Test Deney Kontrol Gruplu Deseni	60
Tablo 6.Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Çocukların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları	62
Tablo 7. Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Çocukların Anne Babalarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları	63
Tablo 8. Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test).....	77
Tablo 9. Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test)	78
Tablo 10. Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test)	79
Tablo 11. Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test).....	80
Tablo 12.Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test).....	81
Tablo 13.Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı (Wilcoxon Signed Rank Test)	82
Tablo 14.Çocukların “Boşanma Nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....	85
Tablo 15.Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programına Yönelik Annelerin Beklentilerine İlişkin Dağılımlar.....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Benlik süreci.....	38
Şekil 2. Hiyerarşik Benlik Modeli.....	40
Şekil 3.ÇİBUP'un sistematik modeli.....	69
Şekil 4. Gruplara göre benlik algısı öz yeterlik alt ölçeği puanlarının dağılımı	79
Şekil 5. Gruplara göre benlik algısı özsaygı alt ölçeği puanlarının dağılımı	81
Şekil 6. Gruplara göre benlik algısı ölçeği toplam puanların dağılımı	83

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CODIP	The Children of Divorce Intervention Program
CSG	Okula Dayalı Çocukların Destek Grubu (Children's Support Group)
ÇİBUP	Çocuklar İçin Boşanma Uyum Programı
FIT	Geçiş Sürecinde Aile Programı (Families In Transition Program)
KIDS	Boşanma Durumlarında Çocuklar (Kids In Divorce Situations)
NCSS	Number Cruncher Statistical System
SMAAP	Stres Yönetimi ve Alkol Farkındalık Programı (Stress Management and Alcohol Awareness Program)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Toplumun temel taşı olan aile, sosyal değerler, gelenek, görenek ve kanunların öngördüğü biçimde birbirini tamamlamak, birbirine yardımcı olmak ve daha iyi bir yaşam sürdürmek üzere kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirerek oluşturdukları evrensel ve sosyal bir kurum olarak ifade edilmektedir. İnsan neslinin devamının sağlandığı, topluma hazırlanma sürecinin ilk cereyan ettiği, eşler ve çocuklar arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu ve ekonomik etkinliklerin yer aldığı sosyal bir kurum olan aile, insan ilişkilerinin kazanıldığı ve sürdürüldüğü, mutluluk zincirinin ilk psikososyal halkası olarak tanımlanabilir. Normal koşullarda her insan, bir aile içinde dünyaya gelir. İnsanın doğuştan sahip olduğu acizliği ve bağımlılığı, onun böyle bir sosyal kurum içinde korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedendir ki aile, bireyin yaşantısının devamı bakımından gerekli ve önemli bir sosyal kurumdur (Ersanlı, 2012, s. 55).

Çocuk, dünyaya geldiğinde kendini anne-baba arasında kurulu olan ilişkiler ağı içinde bulur. Zamanla çocuk, etkileşim içinde kendisini, çevresini, çevresinin kendisine sunduğu imkanları tanır ve onlardan optimum düzeyde faydalanmanın yollarını öğrenir. Benliğin temeli olan, kendisini ayrı bir birey olarak tanıma denemelerinde bulunur. Zamanla “Ben neyim?”, “Ben ne yapabilirim?”, “Ne gibi değer yargıları var?”, “Ne olmak istiyorum?”, “Ne gibi beklentilerim var?” gibi sorularının cevabını bulmaya başlar. Çocuğun kendine yönelttiği bu sorulara sağlıklı cevaplar bulabilmesi; her şeyden önce aile bireyleri ile kuracağı etkileşime ve ailenin özelliklerine bağlıdır (Ersanlı, 2012, s.57). Benlik kavramının beğenilip benimsenmesi “benlik saygısını” beraberinde getirir. Benlik saygısının yüksek olabilmesi için çocuğun içinde bulunduğu ailenin özgüvenli, çocuklarına

karşı güven verici, hoşgörölü ve esnek bir yaklaşım içinde bulunan bireylerden oluşması gerekir (Yavuzer; 1999: s.41).

Evlilik, tarihsel süreç içinde 4000 yıllık yeni bir toplumsal kurumdur. Doğada olmayan, insanın kurduğu bir kültür kurumudur. Her kültür olayı gibi zamanla değişen, yeni biçimler alabilen, kadın ile erkeğin birlikteliği ile gerçekleşen, toplumsal sistemin en küçük birimini meydana getiren bu yapının, insanın kurduğu her yapıda olabileceği gibi, zamanla aksayan, düzeltilmesi gereken yönleri olabilecektir. Evlilik, bütün zorluklarına rağmen, devam etmesi toplum sağlığı bakımından gerekli olan ve çağın değişimiyle, değişebileceği kabul edilen temel toplum birimidir. “İki ayrı insan” tarafından oluşturulan aile, bunun doğal sonucu olarak, çatışma ve uyumsuzluk potansiyelini de beraberinde taşır. Farklı ortamlarda yetişmiş, değişik kişiliklere sahip iki ayrı insanın, uzun yıllar boyunca hep uyumlu olmalarını beklemek, fazla iyimser bir beklentidir ve hayatın zorluklarına karşı bir liman olarak düşünülen ailenin bazen kendisi bir fırtınalı denize dönüşüp, sorun çözmeye değil sorun üretmeye başlayabilir. Bu durumda eşlerin birlikteliklerini sona erdirmeye kararı alarak boşanmaları günümüzde giderek artan sayılarda yaşanmaktadır (Türkarlan, 2007, s.100).

Özellikle modern dönemle birlikte toplumsal yaşamın her alanında yaşanan kırılmalar aile kurumunun değişmesine, yeni biçimler kazanmasına, kimi rolleri kaybetmesine ve kimi yeni roller kazanmasına neden olmuştur. Endüstrileşme, değişen iş yaşamı, kadın ve erkeğin işgücüne katılım oranının artması, kent yaşamında ilişkilerin değişmesi, artan bireyselleşme, liberalleşme, aile ve evlilik ilişkilerinin yeni biçimler kazanması, değişimin temel itici gücü olmuştur. Eskiden ekonomik temelli ortaklık, çocuk bakımı, statü elde etmenin önemli bir aracı olarak görülen evlilik, yerini giderek daha bireysel istek ve arzuların hakim olduğu bir birlikteliğe bırakmıştır. İstek ve arzular karşılıklı örtüşmediği ve karşılanmadığı zaman evlilik ilişkisi tehlikeye girebilmekte ve kimi zaman boşanmayla sonuçlanabilmektedir. Bireyselleşmenin yanı sıra, artan hukuki haklar, ahlaki ve kültürel değerlerin değişmesi ve boşanmanın toplumsal kabulü de boşanmaların artmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Timurturkan, 2016, s.201).

Boşanma olayı sosyal ve psikolojik olarak incelendiğinde, çocuğun gelişiminde önemli etkiye sahip olan aileye son veren ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkilerini hissettiren bir olaydır (Çağdaş ve Seçer, 2004: s.220). Çocuklar, bir yüzyıl, hatta on yıllar

öncesinde olduğundan çok daha çarpıcı şekilde değişmekte olan bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu değişimler içerisinde internetten ya da genetik mühendisliğinin sağladığı olanaklardan çok daha önemli olanı, aile denilen en temel yapılardaki dönüşümlerdir. Aile değişimi aslında yeni bir olgu değildir; daima ebeveynlerden kimisi ölmüş ya da evi terk etmiş; daima kimi çocuklar terk edilmiş ya da annelerinin, babalarının ve kardeşlerinin kayıplarının acılarını yaşamışlardır. Aradaki fark, geçmişteki bu kayıpların temel nedeninin ölüm olması ve hayatlarına giren bir üvey ebeveyni çocukların muhtemelen tanıyor olmasıdır. Oysa günümüzde çocuklar ebeveynlerinden birini çoğunlukla boşanma yoluyla kaybetmektedirler ve üvey ebeveynler de çoğu zaman onlar için birer yabancı durumundadırlar. Çocukların yaşadığı değişimlerin oran ve sayıları da geçmişle karşılaştırıldığında hatırı sayılır derecede yüksektir (Pryor ve Rodgers, 2011, s. 31-32).

Sonuç olarak ülkemizde boşanma konusunda çocuklara destek olmayı sağlayıcı betimsel çalışmalar olmakla birlikte bu konuda deneysel çalışmalar sınırlıdır. Ülkemizde program olmaması deneysel çalışma azlığı nedeniyledir. Bundan dolayı bu araştırmanın alana katkı sağlayacağı ve ihtiyaca yönelik olduğu düşünülerek bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Böyle bir programın ülkemizde olmaması ve ülkemize kazandırılması açısından da oldukça önemlidir.

1.1.1.Alt Problemler

1. bölümde grubu oluşturmak ve duygularını öğrenmek, 2. Bölümde Ailedeki değişimler, 3. Bölümde Başa çıkma becerilerini geliştirme, 4. Bölümde Özsaygıyı geliştirme ve destek sağlama amacıyla 12 oturumdan oluşan aşağıdaki alt problemler incelenmiştir:

- Gruptaki tüm çocuklarda aynı olan şey nedir?
- Grupta diğer çocukların söyledikleri ile ilgili konuşmamak neden önemlidir?
- Burada öğrendiklerinizle ilgili anne babanızla konuşmak uygun mudur?
- Bütün duygular hissedilebilir mi?
- Birinin nasıl hissettiğini nasıl anlayabilirsin?
- Bütün duygular kabul edilebilir mi?
- Aile ne demektir?
- Aileler çeşitleri var mıdır?

- Aileler birbirinden nasıl farklıdır?
- Ebeveynleri boşanmaya sürükleyen nedenlerden bazıları nelerdir?
- Anne ve babaları boşanmadığında çocukların yaşadıkları duygular nelerdir?
- Bazen herkesin problemleri olur mu?
- Bir problemi çözmenin üç adımı nelerdir?
- Bir problemimiz olduğunda yapmamız gereken ilk şey nedir? (Dur ve düşün)
- Her problem çözülebilir mi?

1.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarına uygulanan boşanmaya uyum programının çocukların benlik algıları üzerindeki etkisini incelemektir. Bu ana amaç çerçevesinde aşağıda belirtilen alt amaçlar araştırma kapsamında incelenmektedir.

1. Çocuklara yönelik boşanmaya uyum programının anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarının
 - a) Öz yeterlik alt ölçeği puanlarına
 - b) Özsaygı alt ölçeği puanlarına
 - c) Benlik algısı ölçeği toplam puanlarına etkisi var mıdır?

1.3.Araştırmanın Denenceleri

Araştırmada, yukarıda verilen amaçlar çerçevesinde aşağıdaki denenceler test edilecektir.

1. Çocuklara yönelik boşanmaya uyum programına katılan (deney grubu) altı yaş çocuklarının, bu programa katılmayanlara göre (kontrol grubu) benlik algısı öz yeterlik puanlarında anlamlı düzeyde bir artış görülecektir.
2. Çocuklara yönelik boşanmaya uyum programına katılan (deney grubu) altı yaş çocuklarının bu programa katılmayanlara göre (kontrol grubu) benlik algısı özsaygı puanlarında anlamlı düzeyde bir artış görülecektir.
3. Çocuklara yönelik boşanmaya uyum programına katılan (deney grubu) altı yaş çocuklarının, bu programa katılmayanlara göre (kontrol grubu) benlik algısı ölçeği toplam puanlarında anlamlı düzeyde bir artış görülecektir.

1.4.Araştırmanın Önemi

Dünyada ve ülkemizde çeşitli nedenlerle boşanmanın giderek arttığı görülmektedir. Evli olan iki yetişkin bireyin anlaşamamaları nedeniyle boşanmaları normal bir durumdur, ancak ailede çocuk(lar) varsa bu durum karmaşık bir hal almaktadır.

Anne ve babaları boşanan çocuklarla yapılan araştırma sonuçları anne babalarının boşanmalarının çocuklar üzerinde önemli derecede olumsuz sonuçlar yarattığını göstermiştir. Çocuklar için boşanma, genellikle çatışmayı izleyen, istenmeyen, kontrol edilemeyen ve sıklıkla beklenmeyen bir yaşam deneyimidir. Boşanma, genellikle bir veya her iki ebeveynden daha az temas ve daha az duygusal desteğin alınmasına neden olur. Üstelik, bazı durumlarda, çocuğun farklı bir yere ve/veya okula taşınması gerekir. Çoğu çocuk için boşanma çok muazzam bir zorlayıcı yaşam olayıdır. Buna ek olarak, kendini suçlama, yanlış anlamalar, vazgeçilme korkuları ve soyutlama duyguları gibi sorunlarla sonuçlanır (Velderman, Cloostermans ve Pannebakker, 2014, s. 5).

Amato ve Keith'in (1991) yaptığı meta-analizler sonucunda, anne babaları boşanmış çocukların okulda başarısızlık gösterdikleri, davranış problemleri yaşadıkları, psikolojik, duygusal ve sosyal ilişkilerde sıkıntılar çektikleri, benlik saygılarının düştüğü ve anne babaları boşanmamış ailelerde büyüyen çocuklardan daha fazla sorun sergiledikleri görülmüştür. Araştırma sonuçları ayrıca, çocukluktan yetişkinliğe doğru, okulu bırakma, okula gitmemek için mazeretlerin artması, psikolojik problemler, depresyon, sigara içmede artış, kadınlarda ağır alkol kullanımı, erken yaşta evlenme, erken yaşta çocuk sahibi olma, evlilik dışı çocuk sahibi olma, problemli ilişkiler ve boşanma gibi problemlerin varlığına işaret etmektedir.

Nicholas, Morrison ve Coiro'nun (1993) çalışmalarında anne babası boşanmış çocuklarda psikolojik ve sosyal sorun yaşama riskinin iki kat arttığı görülmüştür. Anne babası boşanmış çocuklarda en sık karşılaşılan sorunlar akademik başarısızlık, hiperaktivite, saldırganlık ve davranış bozukluklarıdır. Davranış sorunları kadar olmasa da anne babası boşanan çocuklarda kaygı, depresyon, özgüven eksikliği gibi sorunlara da rastlanılır (Amato, 2001).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de son dönemlerde boşanma oranlarının arttığı tespit edilmiştir. Boşanma sayısı 2005 yılında 95.895 (% 1,40) iken, 2015 yılında 131.830’a (% 1,69) yükselmiştir. On yıl içinde yaklaşık 36.000 artış ile boşanmanın dünyada olduğu gibi ülkemizde önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Birçok disiplinin ele aldığı boşanma konusunda anne babaları boşanmış çocukları destekleyecek uyum programlarının ülkemizde yetersiz olduğu görülmektedir. Ülkemizde müdahale programı uygulanarak yapılan araştırma sayısının oldukça az olduğu (Arifoğlu ve Çamkuşu, 2006; Şentürk ve Aydın, 2013; Şimşek ve Yüksel, 2006) görülmüştür. Bununla birlikte bu konuda yapılan çalışmaların çoğunlukla betimsel nitelikte olduğu saptanmıştır (Aral ve Başar, 1998; Aslıhan, 1998; Aydın, 2009; Büyüksahin, 2009; Candan, 2006; Karakuş, 2003; Öngider, 2006; Öztürk, 2006; Şirvanlı ve Özen, 1998; Tamay-Tolungüç, 2016; Turan ve Cebeci, 2009; Uzun, 2013; Ünaldı, 2016).

Buradan hareketle bu çalışmada, anne babası boşanmış çocuklara boşanmaya uyum programı uygulanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda anne babası boşanmış çocuklara yönelik yurtdışında geliştirilip uygulanmış, bazı ülkelerde de uyarlama çalışmaları yapılmış olan Çocuklar İçin Boşanma Uyum Programının (ÇİBUP) (The Children of Divorce Intervention Program: CODIP) uyarlama çalışması yapılarak, ülkemize kazandırılması da ikincil amaç olarak ele alınmıştır.

1.5.Varsayımlar

Araştırmanın yapılmasında geçerli olabilecek varsayımlar aşağıda belirtilmiştir.

1. Anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarının annelerinin Kişisel Bilgi Formunu doldururken objektif davrandıkları,
2. Anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarına uygulanan Çocuklara Yönelik Boşanmaya Uyum Programının çocukların benlik algılarını artırmaya yönelik etkinliklerden oluştuğu varsayılmıştır.

1.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma,

1. 2016 yılında Ankara’da öğrenim görmekte olan altı yaş çocuklarıyla,
2. Özsaygı ve Özyeterlik Algısı ölçme araçları ile,

3. Çalışma grubu yalnızca ailesi son üç yıl içerisinde boşanmış olan çocuklar ile sınırlıdır.

1.7.Tanımlar

Aile: Biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan; toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı; karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı; o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran; biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Sayın, 1990, s.2).

Boşanma: Kanunda gösterilen bir sebebe dayanarak, eşlerden birinin açacağı dava sonucu, evlilik birliğine mahkeme kararıyla son verilmesidir (Gençcan, 2013, s. 113)

Benlik algısı: Bir bireyin kendisi hakkındaki görüşlerinin toplamıdır. Diğer bir ifade ile benlik hakkındaki algıların, düşüncelerin ve tutumların toplamıdır (Felker, 1974, s.2).

Çocuklara Yönelik Boşanmaya Uyum Programı: Anne babalarının boşanmasının ardından çocukların yaşadığı davranışsal ve duygusal problemleri önlemek, boşanma kaynaklı stresi azaltmak ve ebeveynlerin boşanmasının yarattığı zorluklar ile başedebilmesi için çocuğa yardımcı olabilecek özel becerileri öğretmek çocuğun yeterli kazanmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş grup odaklı ve önleyici bir programdır. (Pedro-Carroll ve Cowen, 1985)

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Aile

Aile, farklı disiplinlerin üzerinde çalıştığı bir kurumdur. Ailenin çok boyutlu ve etki alanı geniş bir kavram olmasından dolayı, her disiplin ailenin farklı özelliklerine ve işlevlerine odaklanarak aileyi tanımlamıştır. Bu nedenle aile ile ilgili her zaman, her kültür ve her disiplin için geçerli olan bir tanım yapmak güçtür (Baran ve Yurteri-Tiryaki, 2016, s. 3).

En yaygın biçimiyle aile onlarca, binlerce yıl önce avcı ve toplayıcı atalarımız arasında doğmuştur. Aile çocuklarını olgunluğa ulaşıncaya kadar besleyen, barındıran, onlara bakan bir erkekle kadın arasında yaşam boyu bir bağlanma olarak tanımlanabilir. Evrimsel bakış açısıyla bir erkek ve bir kadının kendi çocukları için özel sorumluluk yüklendikleri aile, insanın yaşamda kalma olasılığını büyük ölçüde artırmıştır.

Aile en küçük toplumsal kurum olarak tanımlanır. Ana, baba ve çocuklardan oluşan bu kuruluşun, yasalarla saptanan görevlerinin yanında, geleneklerle belirlenen birçok işlevi vardır. Aile içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak onun özelliklerini taşır ve kültürünü yansıtır. Bunun yanında özel bir iç yapısı ve kendine özgü bir işleyişi vardır. Bu bakımdan toplumla sürekli alışveriş içinde bir kuruluş olarak çalışır (Yörükoğlu, 2002, s. 125).

Aile kurumunun farklı yer ve zamanlarda farklı görünüm taşımasının nedeni, onun içinde bulunduğu kültürlerin farklılığıdır. Toplumsal yapıda etkili ve egemen olan ilkelerin değişmesiyle birlikte ekonomik, siyasi, dini ve ahlaki alanlarda görülebilecek değişimler aile kurumunun da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (Kurt, 2006, s. 517).

Aileler arasında çok büyük farklar olduğu vurgulanmasına karşın aile, evrensel özellikleri olan evrensel bir kurumdur. Murdock, ailenin ortak yaşama alanı, ekonomik dayanışma ve üreme özellikleriyle karakterize edilen toplumsal olarak onaylanmış bir cinsel ilişkiyi sürdüren iki cinsten en azından iki yetişkini ve cinsel anlamda birlikte yaşayan yetişkinlerin sahip olduğu ya da evlat edindiğı bir ya da daha çok çocuğu kapsadığını belirtmiştir (Outhwaite, 2008, s. 22-23).

Giddens'e göre aile, sanayileşme öncesinde bir dizi geniş akrabalık ilişkileri çerçevesinde ekonomik üretimin merkezidir, ancak günümüzde bir üretim birimi değildir. Endüstri toplumuna geçişle birlikte "geniş aile" yapısında anne, baba ve çocuklardan oluşan "çekirdek aile" ortaya çıkmıştır (Giddens, 1993, s.117).

Aile birçok yönleriyle diğersosyal yapılardan farklı, kendine özgü birtakım özellikleri bulunan sosyal bir örgüttür. Toplumsal yapıdan fazlasıyla etkilenen bu bünyede birtakım değişiklikler meydana gelmekle birlikte ailenin kendisine has özelliklerinde bir devamlılık söz konusudur. Ailenin özellikleri:

- Aile evrenseldir.
- Aile duygusal bir temele dayanır.
- Aile şekillendirme özelliğine sahiptir.
- Ailenin kapsamı sınırlıdır.
- Aile sosyal yapıda çekirdek özelliğı taşır.
- Aile üyelerinin sorumlulukları vardır.
- Aile sosyal kurallarla çevrilidir.
- Aile sürekli aynı zamanda geçici tabiata sahiptir (Gökçe, 1990, s. 207-209).

2.1.1. Aile Türleri

Aileden söz ederken farklılıklara saygılı bir bakış açısı şarttır. Birçok aile çeşidi arasında aşağıdakiler en sık rastlanılanlardır:

2.1.1.1.Çekirdek aile:

Anne, baba ve çocuk(lar)dan oluşan birimdir. Geleneksel olarak çekirdek aile çocukların sosyalleşmesi ve kültürün aktarılıp korunmasında kilit bir etmen olarak görülmüştür. Bu tip aile aynı zamanda cinsel ilişkilere ilişkin yasak ve sınırlamaların da yürütülmesinde en önemli toplumsal birim olmuştur. Günümüzde çekirdek aile üyesi sayısı itibariyle önemli derecede azalma göstermektedir (Gladding, 2015, s.6).

Kentlere göç sürecinde geniş aile çekirdek aileye destek olmuştur. Sanayileşme sonucu ailedeki bireylerin sorumluluklarında da değişimler görülmüştür. Çocuk, hasta ve yaşlıların bakımında aile dışında, uzmanlaşmış profesyonel kurumlar rol almaya başlamıştır. Çocukların bakım ve eğitiminin aile dışına çıkması kadının rolünde de değişimleri getirmiştir. Kadın, sadece ev işleri ve annelik sorumluluğuyla sınırlı kalmamış aynı zamanda ev dışında üretim faaliyetlerine de başlamıştır.(Bahar, 2009, s.150).

Çekirdek ailenin geniş aileden bir farklılığı fazla kırılgan olmasıdır. Toplumsal değişim sürecinde günümüze doğru gelindiğinde boşanma oranlarının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Geleneksel toplumlarda ikinci ya da üçüncü evlilikler ancak eşlerden birinin ölümü halinde söz konusu olurken, sanayi toplumlarında bu durum daha çok boşanmaların artışından kaynaklanmaktadır (Arslantürk ve Amman, 2008, s.395).

Çekirdek aile yapısını etkileyecek en önemli unsur, kendisini meydana getiren üyelerden herhangi birinin çeşitli nedenlerle aileden kopmasıdır. Çünkü bu durumda aile, temel işlevlerini gerçekleştirememektedir. Anne ya da babadan herhangi birinin yokluğu ailenin biyolojik işlevini ortadan kaldıracak gibi aile birliğinin temelini teşkil eden sevgi ve eşler arası dayanışma duygularının varlığından bahsetmeyi de imkansızlaştırır (Gökçe, 1990, s. 212).

2.1.1.2. Tek ebeveynli aile:

Anne ya da baba olmak üzere tek ebeveyn ve ona bağımlı olan çocuk ya da çocuklardan oluşan ailedir. Amerika Nüfus Bürosuna göre (2001), tek ebeveynli aile oranı 2000 yılında %31 olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2015 yılında yayınladığı raporda, Türkiye'deki tek ebeveyn ve çocukların oranını %7,8 olarak bildirmiştir. Bu oranın %1,6'sı baba ve çocuklarından, %6,2'si ise anne ve çocuklarından oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda tek ebeveynlerin yaklaşık %87'sinin kadın olduğu, yaş ve gelir açısından da farklı oldukları görülmektedir. Örneğin genç bekar annelerin daha sınırlı mali kaynakları ve zor ev yaşam koşulları olduğu, buna karşın yaşça daha büyük annelerin ise daha iyi eğitim almış ve çocuklarının ihtiyaçlarına daha iyi karşılık verebilen anneler olduğu görülmüştür. Aile üyeleri, komşu ve arkadaşlarından destek gören tek ebeveynlerin zorluklarla başa çıkmada daha başarılı oldukları bilinmektedir (McDevitt, Onmrod ve Cupit, 2013, s.68).

2.1.1.3. Tekrar evlilikle oluşan aile:

Bir veya her iki eşin önceki evliliklerinden çocuklarının olduğu evliliktir. Bu aile tipi oldukça karmaşık ve çok değişkenlere sahiptir. Aile üyeleri diğer aileden duygusal, ekonomik ve hukuki açıdan etkilenir. Bu tip ailede yeni anneanne, dede, teyze, amca, dayı, kuzen vb. akrabalar edinilmektedir. Aileye yeni bir çocuk dahil olduğunda genelde ailenin bütünleşmesine olumlu katkı sağlar (Deiner, 2013, s.43).

2.1.1.4. Çifte kariyerli aile:

Her iki eşin çalıştığı ve işlerine bağlılık hissettikleri ailelerdir. Bu çiftler işe gitmek için uzun mesafe yol gitmekte ve büyük bir bölümünün hiç çocuğu olmamaktadır ve aile yaşamları ile kariyerleri arasında denge kurmak durumundadırlar. Bu ailelerin arzu ettikleri oranda bir denge kurabilmeleri ve birlikteliklerine devam edebilmeleri için devamlı iş ve aile yaşamı oranında değerlendirmeler ve gözden geçirmeler yapmak durumundadırlar (Gladding, 2015, s.7)

Annenin çalışmasının çocuğunun gelişimini olumsuz etkilediğine dair kanıtlar bulunmamakla birlikte özellikle kız çocukları için bu durumun olumlu etkilerinin de olduğu bildirilmektedir. Kız çocukları çalışkan anneyi rol-model alarak erkek ve kadının aile ve iş rollerinin kendileri için daha yüksek eğitim ve mesleki amaçlar edinebilmektedirler. Çifte kariyerli ailede yaşamak ailenin maddi gelirinin artması, annenin seçimlerini yaptığı için mutlu olması, babanın ailede daha çok katılım sağlaması, çocukla

daha çok kaliteli zaman geçirilmesi bakımından avantajlı bir durumdur (Sigelman ve Rider, 2015 s.493).

2.1.1.5. Çocuksuz aileler:

Çocuksuz (childfree) aileler çocuk sahibi olmama kararı alan kadın ve erkeklerin oluşturduğu ailelerdir. Son zamanlarda Amerika, Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılmalarıyla birlikte yaşlarının artması, çocuk sahibi olmayı erteleme, kısırlık gibi nedenlerle bu ailelerin sayıları oldukça artmaktadır.

Çocuk sahibi olmama yeni bir olgu değildir ancak, geçmiş ve bugünü karşılaştırdığımızda, geçmişteki nedenlerin başında yoksulluk beslenme yetersizlikleri, göç ve savaş gelmekteyken, günümüzde kısırlık, ekonomik nedenler ve kişilerin çocuk sahibi olmamayı seçmeleri gelmektedir (Ruspini, 2013, s.45-46).

2.1.1.6. Geniş aile:

Geniş aile, sanayi öncesi toplumlarda ve günümüzde de tarımla uğraşan toplumlarda var olan bir aile yapısıdır. Geniş ailede ebeveynler, çocuklar ve diğer akrabalar bir arada yaşarlar. Bu ailede kan bağı ile bağlı olanların birlikteliği söz konusudur. Sanayi öncesi toplumlarda aile üyeleri ekonomik zorunluluklar yüzünden bir arada yaşamak durumunda kalmıştır. Geniş ailenin oluşumunda en etkin olan faktörlerin başında üretim faaliyetlerinin ortak olması gelmektedir. Sanayileşme ile birlikte aile üyeleri işçi haline gelmiş ve iş buldukları kentlere göç etmişlerdir. Bu da geniş ailelerin yapısını değiştirmiştir (Bahar, 2009, s.151-152).

Çoğu çocuk büyükanne-büyükbaba, teyze, hala, amca, dayı, v.b akrabaları ile güçlü bağlara sahiptir. Geniş aile üyeleri çocuklara birincil bakım sağlayabilir ve çocuğun anne-babası meşgul olduğunda çocuklarla ilgilenebilirler. Büyük anne-babalar, çocuğun anne-babası genç ve ekonomik açıdan güçsüz olduğunda, ihmalkar davrandığında, cezaevine girdiğinde, hasta olduğunda veya hayatını kaybettiğinde çocuğun bakımını birincil sırada üstlenen kişilerdir (McDevitt, Drmrod, Cupit, Chandler ve Aloa, 2013, s.69).

2.1.1.7. Aile reisinin büyük anne/ babalar olduğu aileler:

Torunlarına ebeveynlik yapan büyükanne-babaların sayısı giderek artmaktadır. Çeşitli nedenlerle aile reisinin büyük anne/babalar olduğu ailelerde çeşitli sorunlar görülebilmektedir. Torunların bağlanma ve sosyalleşme problemleri, psikolojik uyum problemleri ve sosyal işlevlerde problem yaşama olasılığı artmaktadır.

Çoğu vakada büyük anne/ babalar torunlarını olumsuz yaşam olayları nedeniyle yetiştirmek zorundadırlar. Bu durum hem torun hem de büyük anne/ babalar için oldukça stres yaratan bir durumdur. İkinci kez çocuk yetiştirmek zorunda kalan büyük anne/ babalar çocuk yetiştirmek için ekstra gerekli ekonomik koşullara ve sabra ihtiyaç duymaktadır (Edwards, Rothbard, 2000 s.178-199).

2.1.2. Aile işlevleri

Dönmezer'e göre ailenin işlevleri; toplumsal kuralları ve değerleri bireylere aktarma, bireyleri diğer toplumsal kurumlara bağlama, başka kurumlara ve kişilere devredilemeyecek(cinsellik, sosyalleşme, sevgi vb.) yükümlülükleri yerine getirme, üyelerini denetleyerek toplumsal amaçların gerçekleşmesine katkı sağlama, dinamik yapısıyla toplumsal değişime etkin bir araç rolü oynamaktadır.

İnsanın hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi için eğitim şarttır. Bu eğitim süreci, bir taraftan insanın toplumsallaşmasını sağlar, bir taraftan da toplumsal hayata uyum sağlayacak bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini edinmesini sağlar. Bu sürecin başladığı yer olan aile, başta çocuklar olmak üzere bütün aile bireylerinin topluma uyumlarını kolaylaştıracak bilgi, görgü, beceri v.b değerlerle donatılmasını sağlar (Nirun, 1994, s.69).

Sosyal bilimciler genellikle bugünün ailelerinin üç ana işlevi olduğunu belirtirler: Çocukların büyütülmesi sorumluluğu, aile üyelerine ekonomik ve diğer desteğin sağlanması ve duygusal güvenlik sağlamak:

1. Çocukların Büyütülmesi Sorumluluğu: Yetişkinler çocuğu dünyaya getirmenin yanı sıra uzun yıllar boyunca beslenme, giydirme, barındırma ihtiyaçlarını da karşılamak durumundadır. Bunun yanı sıra toplumlar ve gruba yeni katılanların kültür aracılığıyla yetiştirilmesi ve grup üyesi halini almasına da ihtiyaç duyar.
2. Aile Üyelerine Ekonomik ve Diğer Desteğin Sağlanması: Aile, üyelerine ekonomik, yiyecek, kıyafet, barınma, sağlık gibi destekler sağlar.
3. Duygusal Güvenlik Sağlamak: Aile bazen, gerçekte stres kaynağı oluştursa da duygusal açıdan dostluk, arkadaşlık, refakat, samimiyet sağlayarak yetişkin ve çocuklara önemli duygusal destek sağlar (Lamanna, Riedmann, 2012, s.5-6).

Tezcan'a göre (2010, s. 132) ailenin değeri, sevgi ve güvenliğin doğal kaynağı olduğundan ileri gelmektedir. Sevgi ve şefkat, çocuğun en temel duygusal gereksinimleridir. Günümüz çekirdek ailesinde anne ve babanın dışarıda çalışmasıyla birlikte çocuk onlarla uzun süre birlikte olamamakta ve onların sevgisinden yoksun kalmaktadırlar. Sanayi toplumuna geçişle birlikte çekirdek aile ortamında ortaya çıkan stres, yorgunluk, moral bozukluğu gibi sorunların giderilmesinde ailenin bu işlevi gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır.

Bahsedilen bu kavramlar boşanma olgusunun anlaşılması açısından önemli olmaktadır.

2.2. Boşanma

Hukuk yönünden boşanma, evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Ancak ruhsal açıdan, ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olaydır. Boşanmaların büyük çoğunluğunun, evliliğin ilk yıllarında olduğu düşünülürse, aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenlerin, küçük çocuklar olduğu ortadadır. Gerçekten, kişiliğin geliştiği bu ilk yıllarda, çocuk için en önemli şey, analı babalı bir yuvada sevilerek, güven duyarak yetiştirmektir (Yörükoğlu, 2002, s. 264).

Boşanma, özelde evliliklerin niteliğini, daha genelde hayat kalitesini etkileyen ve belirleyen önemli bir yaşam olayıdır. Boşanma, sıklıkla ret, kayıp ve başarısızlık duygularını ortaya çıkarır. Travmatik yaşam olayları ölçeklerinde boşanma, “eşin ölümü”nden sonra ikinci sırada gelir. Yetişkinler için boşanma, mali yük, depresyon, uyum sorunu, intihar gibi bir çok problemi artırır. Anne babanın boşanması çocuklarda, okul

başarısızlığı, psikolojik ve sosyal uyum problemleri, yetişkin olduğunda kendisinin de boşanması gibi durumlara neden olabilir (Stack, 2012, s. 716).

Boşanma İçin Risk Faktörleri

- Erken yaşta evlenme
- Fakirlik
- İşsizlik
- Düşük eğitim düzeyi
- Evlilik öncesi hamile kalma
- Önceki evliliğinden olan çocuk/ların beraberinde getirilmesi
- Farklı ırkla evlenme
- Anne-babanın boşanmış olması (Amato, 2010, s. 651).

2.2.1. Boşanma Oranları

Batılı ülkelerdeki boşanma oranlarının son 75 yılda çok hızlı biçimde arttığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1980 yılında boşanma oranları en yüksek (1000 kişiden 5,2'si) noktaya ulaşmıştır. 2008 yılında bu oran 3,5'e inmiştir. Batılı ülkelerle ABD karşılaştırıldığında boşanma oranlarının ABD'de daha yüksek olduğu görülmektedir. Boşanma oranlarının batılı ülkelere göre ABD'de neden daha yüksek olduğuna ilişkin derin çelişki hakimdir.

Amato (2010), ABD'de boşanmaya ilişkin derin çelişkinin hakim olduğunu, bir kesimin kişisel mutluluklarının daha önemli olduğunu düşünerek evliliklerinin iyi gitmediği zaman boşanmayı seçtiğini; bir kesimin ise çocuklarının olumsuz anlamda etkileneceğini düşünerek boşanmamayı seçtiğini belirtmektedir.

Cherlin'e göre İngiltere'de boşanmaya 1857'ye kadar izin verilmediğini, ancak bu durumun ABD'nin kuruluşundan itibaren yasal sayıldığı, bu nedenle ABD'de evlenme ve boşanmaya ilişkin tutumun daha farklı olduğunu belirtmektedir (Pryor, 2014, s.94-95).

Tablo 1 1960-2014 Yılları Arasında Boşanma Oranları (1000 Kişiye Oranlar)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014
Belçika	0,5	0,7	1,5	2	2,6	2,7	2,5	2,3	-	-
Bulgaristan	-	1,2	1,5	1,3	1,3	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5
Çek Cumhuriyeti	1,4	2,2	2,6	3,1	2,9	2,9	2,7	2,5	2,7	2,5
Danimarka	1,5	1,9	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,8	3,4	3,4
Almanya	1	1,3	1,8	1,9	2,4	2,3	2,3	2,2	-	2,1
Estonya	2,1	3,2	4,1	3,7	3	2,2	2,3	2,4	2,5	2,4
İrlanda	-	-	-	-	0,7	0,7	0,6	0,6	-	-
Yunanistan	0,3	0,4	0,7	0,6	1	1,2	1,1	1,3	1,5	-
İspanya	-	-	-	0,6	0,9	2,2	2,2	2,2	2	2,2
Fransa	0,7	0,8	1,5	1,9	1,9	2,1	2	-	-	-
Hırvatistan	1,2	1,2	1,2	1,1	1	1,2	1,3	1,3	1,4	-
İtalya	-	-	0,2	0,5	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Kıbrıs	-	0,2	0,3	0,6	1,7	2,3	2,3	2,4	-	-
Letonya	2,4	4,6	5	4	2,6	2,4	4	3,6	3,5	3,1
Litvanya	0,5	2,2	3,2	3,4	3,1	3,2	3,4	3,5	3,4	3,3
Luksemburg	0,5	0,6	1,6	2	2,4	2,1	2,3	2	2,1	2,6
Macaristan	1,7	2,2	2,6	2,4	2,3	2,4	2,3	2,2	2	2
Malta	-	-	-	-	-	-	0,1	1,1	0,8	0,8
Hollanda	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	2	2	2,1	2	2,1
Avusturya	1,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2,1	2,1	2	-	-
Polonya	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7
Portekiz	0,1	0,1	0,6	0,9	1,9	2,6	2,5	2,4	2,2	-
Romanya	2	0,4	1,5	1,4	1,4	1,6	1,8	1,6	1,4	1,4
Slovenya	1	1,1	1,2	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2
Finlandiya	0,8	1,3	2	2,6	2,7	2,5	2,5	2,4	2,5	2,5
İsveç	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,8	2,7
Birleşik Krallık	-	1	2,6	2,7	2,6	2,1	2,1	2	-	-
İzlanda	0,7	1,2	1,9	1,9	1,9	1,8	1,6	-	-	-
Lihtenştayn	-	-	-	-	3,9	2,4	2,5	2,4	-	-
Norveç	0,7	0,9	1,6	2,4	2,2	2,1	2,1	2	2	1,9
İsviçre	0,9	1	1,7	2	1,5	2,8	2,2	2,2	2,1	2
Makedonya	0,7	0,3	0,5	0,4	0,7	0,8	0,9	0,9	1	1,1
Arnavutluk	0,5	0,8	0,8	0,8	0,7	-	-	-	-	-
Türkiye	-	-	-	-	-	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7

Kaynak: *Statistical books* , Product code: *KS-EI-16-001*, published on 23-Jan-2017
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7827738/KS-EI-16-001-EN-N.pdf/bbb5af7e-2b21-45d6-8358-9e130c8668ab> (Erişim Tarihi: 28.04.2017).

Tablo 1’de Kaba Boşanma Oranları (1960-2014) incelenmiştir. Tabloda 33 ülke ele alınmış, oranlar binde(‰) olarak verilmiştir. Tablo incelendiğinde genel olarak boşanma oranlarının geçmişten günümüze doğru arttığı görülmektedir. Tabloya göre boşanma sayılarının son yılda en fazla orana sahip olduğu ülke Danimarka’dır (‰3,4). Danimarka’yı sırasıyla Litvanya (‰3,3), Letonya (‰3,1) ve İsveç (‰2,7) takip etmektedir. Boşanma oranlarının son yılda en düşük olduğu ülkeler ise Arnavutluk, Lihteynştayn, İzlanda, Birleşik Krallık, Portekiz, Avusturya, Kıbrıs, Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İrlanda ve Belçika’dır.

Tablo 2.2011-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Görülen Boşanma Dağılımı

Yıllar	Boşanma Sayıları
2011	120.117
2012	123.325
2013	125.305
2014	130.913
2015	131.830

Kaynak: Aile yapısı araştırması, 2016 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> (Erişim Tarihi: 28.04.2017)

Tablo 2’de 2011-2015 Yılları Arasında Türkiyede Boşanma Sayıları incelenmiştir. Tabloya göre 2011’den 2015’e doğru boşanma sayılarında artış görülmektedir. 2011’de 120.117 olan boşanma sayısı 2015’te 131.830’a ulaşmıştır. Fakat bu sayılar boşanma oranlarında artış olduğunun ispatı değildir. Boşanma oranlarını tespit edebilmek için bahsi geçen yıllardaki boşanma sayılarının, evlilerin sayısına bölünmesi gerekir.

2.2.2. Boşanma Kuramları

İlgili yazın incelendiğinde, bireyi, aileyi ve toplumu etkileyen, oldukça karmaşık, psikolojik ve sosyal bir süreç olan boşanma ile ilgili kuramların bu farklılıklara bağlı olarak geliştirildiği görülmüştür.

2.2.2.1. Bohannan'a göre boşanma:

Bohannan bireylerin boşanma sürecini tamamlamak için 6 paralel aşamayı tamamlamaları gerektiğini belirtir.

Duygusal Boşanma: Bu ilk aşama evliliğe yapılan duygusal yatırımın azalmasını içermektedir. Duygusal iletişim soğuk davranışlar ve ilişkiden kaçınma ile yer değiştirir.

Yasal Boşanma: Bu aşama boşanma için yasal süreçlere başlama, çocuğun velayet anlaşmaları süreçleri içerir. Her iki taraf anlaşmaya varabilirse süreç adil tamamlanır ancak süreç uzarsa duygusal ve mali açıdan sıkıntılar artabilir.

Ekonomik Boşanma: Bu aşama eşlerin var olan ekonomik birliklerini ayırıp iki ekonomik birimini oluşturdukları aşamadır. Bu aşamada oldukça fazla detay müzakere edilmektedir. (örneğin, ev eşyaları, kişisel eşyalar)

Anne-Babalık Boşanması: Bu aşama, çocuğun velayetinin hangi ebeveynde kalacağı, anne-baba ile görüşme detaylarının nasıl olacağının planlandığı aşamadır. Bu aşama çocukla kimin daha fazla bir arada olacağı ya da olmayacağı dönemi belirlemesi bakımından uyuşmazlıkların hat safhada olduğu dönemdir.

Toplumsal Boşanma: Boşanma çiftlerin sosyal ilişkilerini ve aile dışındaki sosyal durumlarını etkiler. Çiftlerin arkadaş ve sosyal çevresi, taraf olmaktan korktukları için stres yaşayıp ne yapacaklarını bilemezler. Bu dönemde yeni arkadaşlar da kazanılabilmektedir.

Ruhsal Boşanma: Ruhsal boşanma kişinin boşandığı eşinden duygusal anlamda da ayrılma hissini yaşamasıdır.

Kişinin boşanmadan elde edindiği katkıları hakkında içgörü geliştirmesi ve kişisel gelişimine katkılar sağladığı süreçtir (Clarke- Stewart, Brentano, 2006, s.21-22).

2.2.2.2. Wiseman'a göre boşanma:

Wiseman'a göre boşanma, bir aile üyesinin ölümünü takiben oluşan yas sürecine benzemektedir. Bu süreç beş aşamada oluşur;

İnkâr: Bu aşama duygusal boşanma olarak tanımlanır. Bu aşamada evlilik problemleri olarak devam eder. Evliliği devam ettirmeyi sağlayan mekanizmada eşler bu evlilik tarzına uyum sağlamış ya da zorlukları kabul etmişlerdir, fakat ekonomik durum, çocuklar gibi nedenlerle boşanmayı gündeme getirmeyi tercih ederler.

Kayıp ve Depresyon: Bu aşamada eşler sıkıntılarının evlilik ile ilişkili olduğunun farkına varırlar. Bu aşamada üzüntü, yalnızlık hissi, yorgunluk gibi depresif belirtiler gelişir.

Öfke ve Duygu İkilemi: Bu aşamada boşanma daha gerçekçi hal almaya başlar. Bir önceki aşamada yaşanan depresif belirtiler öfkeye dönüşmeye başlar. Burada yaşanan tartışmalar etkilidir. Çocukların velayeti, nafaka, avukata başvurma gibi kararların alındığı dönemdir.

Yeni Yaşam Tarzı ve Kimliğe Uyum Sağlama: Bu aşamada kişiler geleceklerini planlamaya başlarlar. Boşanmış olma fikrine alışmaya çalışarak yeni kimliklerini oluşturmaya çalışırlar. Bu aşama bazılarında oldukça zor olabilir.

Kabul ve Yeni Hayata Uyum Sağlama: Bu aşama zamanla ve yeni kimliklerin oluşturulmasının sağlanmasıyla gelişmeye başlar. Çevreden algılanan kabul ile birlikte güven ve saygı da artmaya başlar. Boşanmadan kaynaklanan stres azalır ve sosyal ilişkiler gelişmeye başlar (Wiseman, 1975, s.205-211).

2.2.2.3. Kessler'e göre boşanma:

Kessler'in modeli boşanmanın duygusal aşamalarını açıklar.

Gerçekleri Görme: Kessler'in modellerindeki ilk aşaması, eşlerin evlilikten beklentileri ile evliliğin gerçekleri uyuşmadığında ortaya çıkar. Bu farkındalık ifade edilmeyen hayal kırıklıklarını başlatır.

Aşınma: Anlaşmazlık ve tatminsizlikler konuşulup çözümlenmezse ikinci aşama olan aşınmaya (erozyon) geçilir. Bu aşamada eşlerin tatminsizlikleri açık ve gizli sözel- sözel olmayan davranışlarla ortaya konulur. Yıkıcı eleştiri, iğneleme, küsme, şikayet gibi davranışlar gözlenir. Bu dönemde eşlerde düşmanlığın yanı sıra fiziksel problemler gözlenir.

Kopma: Üçüncü aşama çiftlerin evliliklerine yaptıkları duygusal yatırımın bitmesi anlamına gelir.

Fiziksel ayrılık: Bu aşama eşlerin evliliği katlanamaz olarak algıladıklarında oluşur. Boşanmada en fazla travmatik olan aşamadır. Boşanmanın bu aşaması avukatla en sık görüşülen aşamasıdır.

Yas: Bu aşamada boşanmada yaşanan kayıp hissi ve bununla ortaya çıkan öfke ve depresyon dönemidir. Bu duygular eş, cinsel eş, can yoldaşı, çocuklar, eşin yakınları, arkadaşlar, ev, mülk gibi yaşamın parçalarını kaybetme sonrası ortaya çıktığı için anlaşılabilir.

İkinci Ergenlik: Boşanan bireyin boşanma sürecinde yaşadığı çatışmadan ve duygusal ağrıdan kurtulup yenilendiği, tazelendiği dönemdir. Bu dönem ayrıca boşanan kişinin ihtiyaç ve ilgilerini yeniden değerlendirip sosyal toplumdaki statüsünü yeniden tanımladığı dönemdir. Bu dönem boşanan kişilerin genelde normalden daha fazla eğitim, seyahat, hobi vb. alanlara yoğunlaştığı bir dönem olup zaman içinde normale döndüğü görülmektedir.

Sıkı Çalışma: Kessler'in modelinde son aşama olan sıkı çalışmada boşanan bekar birey boşanmanın çeşitli aşamalarını deneyimlemiş ve yaşamının gelecek kısmında sorumluluğunu alır, kendi seçimlerinde ve eylemlerinde yeni kimlik ve değerlerini ifade eder hale gelmeye başlar. Bu aşama kişinin özgüven ve esnekliği yüksek olduğunda başarılı biçimde tamamlanır (Kaslow, 1980 S.742-748).

2.2.3. Boşanma Nedenleri

Ülkemizde de boşanma sayısının, günden güne artmakta olduğu bir gerçektir. Yurttaşlık Yasası'nda (Medeni Kanun) boşanma nedenleri şu başlıklar altında toplanmaktadır:

1. Eşlerden birinin, evlilik dışı cinsel ilişkisi ve eşini aldatması;
2. Eşlerden birinin, onur kırıcı suçlardan hüküm giymesi, onursuz bir yaşam sürmesi;
3. Eşlerden birinin, ötekini bırakıp gitmesi (Terk);
4. Eşlerin birbirinin ötekinin canına kıyma girişimleri ve çok kötü davranması;
5. Eşlerden birinin ağır ruhsal hastalığı;
6. Aşırı geçimsizlik ve uyumsuzluk (Yörükoğlu, 2002, s. 264-265).

Boşanma ile ilgili literatür incelendiğinde, boşanmanın nedenlerinin ekonomik, aile rolünde değişiklikler ve ilişki faktörleri olarak sunulduğu görülmektedir.

2.2.3.1. Ekonomik faktörler

Boşanma oranları ile bağlantılı iki çelişkili teori mevcuttur. İlk teoriye göre, ekonomik refah boşanma oranını artırmaktadır. Çünkü boşanma müreffeh zamanlarda daha az maliyetlidir. Bu bakış açısıyla boşanma ele alındığında, boşanmanın buhran yıllarında büyük miktarda azaldığı dikkat çekmektedir. İkinci bakış açısıyla boşanma ele alındığında ekonomik refah ailelerdeki stresi azalttığı için boşanma oranında düşüş beklenmektedir. Buna göre, ekonomide meydana gelen düşüş boşanma oranını artırır. Mali sıkıntılar aile yaşamındaki gerginliği artırarak boşanma olasılığını artırmaktadır. Bu iki yaklaşımın boşanma üzerinde çok etkili olmadığı, daha ziyade kadınların işgücüne katılımının boşanmada daha etkili olduğu görülmüştür. İkinci Dünya Savaşından bu yana boşanmadaki artışın en büyük nedeni kadınların işgücüne katılması olarak gösterilmektedir. Kadınların ekonomik bağımsızlıkları arttıkça mutsuz giden evliliklerini sonlandırmalarının arttığı görülmüştür. Boşanmada ekonomik problemler farklı yaş aralığındaki kişileri farklı

şekillerde etkilemektedir. Genç nüfusun ekonomik problemleri gerekçe göstererek daha fazla boşandıkları dikkati çekmektedir (Stack, 2012, s. 718).

Kadınların çalışmasının artmasıyla boşanma oranının artması arasındaki ilişki ile ilgili son dönemlerde yapılan çalışmalar bu konuya farklı bakış açıları kazandırmıştır. Örneğin, Frisco ve Williams (2003) yaptıkları çalışmada karı ve kocanın her ikisinin de çalıştığı evliliklerde algılanan ev işi eşitliği ile evlilikteki mutluluk ve boşanma arasında ilişkinin olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, evde yapılması gereken işlerde adil bir paylaşımın olmadığı algısı arttıkça evlilikteki mutsuzluk ve boşanma olasılığının da arttığı görülmüştür. Schoen, Astone, Rothert, Standish ve Kim (2000)'in 1987-1994 yılları arasında yaklaşık 10.000 kişi ile yaptıkları çalışmada kadının istihdam edilmesinin boşanma üzerinde risk oluşturup oluşturmadığı araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, bireysel düzeyde kadının çalışıyor olmasının mutlu evlilikleri bozmadığı ancak, mutsuz evlilikleri sonlandırmadaki riski artırdığı görülmüştür.

2.2.3.2. Aile rolünde değişiklikler

Boşanmanın anlaşılmasında aile ve evlilik kavramlarında zaman içinde meydana gelen değişiklikleri anlamak önemlidir. “Aile” tanımı zaman içinde evrim geçirmiştir. 1934’de yapılan tanımda “Aile, çocuklar ve ebeveynler arasında belirsiz süredeki ilişkinin varlığı”, 1971’de yapılan tanımda “Aile, evlilik, kan bağı veya evlat edinme ile bir grup insanın birbirine bağlanması; bir meskende yaşamak; ortak bir kültür oluşturmak için karı ve koca; anne ve baba; kız ve erkek evladın sosyal rolleri çerçevesinde birbirleriyle iletişim ve etkileşime girmesi”, 1990’da yapılan tanımda “Aile, biyoloji, yasa, gelenek veya seçime dayalı ve genellikle ekonomik olarak bağımsız yakın ilişkileri olan, birlikte yaşayan kişilerden oluşan” şeklinde yapılmaktadır. Bu tanımlarda “aile”nin tanımının batılı medeniyetlerde evlilik ve ailenin yapı ve işlevlerinin değişimiyle birlikte değiştiği görülmektedir (Clarke-Stewart, Brentano, 2006, s. 29-30).

Nirun, ailenin işlevlerini bireysel, kişisel ve insani ihtiyaçlar açısından ele alarak, üçlü bir bakış açısı ile açıklamıştır. Ona göre aile, beslenme, barınma, korunma, sağlıklı yaşama gibi bireysel; eğitime, yetiştirme ve haklara sahip kılma gibi kişisel; manevi duygu ve düşüncelerle donatma gibi insani ihtiyaçları karşılayan sosyoekonomik bir kurumdur (Nirun, 1994, s. 21).

Yörükoğlu'na (2002, s. 125) göre aile, en az evli iki yetişkin insandan ve çocuklardan meydana gelen kurumsallaşmış, bir biyolojik ve toplumsal gruptur. En asgari işlevleri, cinsel ilişkileri de içine alan duygusal ihtiyaçların tatmini ve kontrolünün sağlanması ile üreme; aile ve çocuklar için sosyo-kültürel bir ortamın hazırlanmasıdır. Görevleri yönünden aileye üç değişik açıdan bakılabilir. Aile, her şeyden önce, eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerini karşılayan yasal bir birliktir. Aile ortak amaçları, çıkarları, inançları, kuralları olan bir insan kümesidir. Aile, çocukların beslenip bakıldığı ve eğitildiği bir ortamdır.

Zaman içinde ailenin yapısı ve işlevlerinde meydana gelen değişiklikler boşanma sürecini de etkilemiştir. Ailede annenin iş yaşamında yerini alması ailedeki rollerin klasik anlayıştan uzaklaşmasına neden olmuştur. Aile rollerindeki ve yapısındaki değişiklikler boşanma sayısının artmasına, daha az doğum gerçekleşmesine, tek ebeveynlerin sayısının artmasına neden olmuştur (Gillespie, 2006, s. 460).

2.2.3.3. İlişki faktörleri

Boşanma için öne sürülen iki önemli nedenden birincisinin iletişim ve yakınlık kurmada yaşanan güçlüklerin, ikincisinin ise evlilikteki güç dengesinde yaşanan zorluklar olduğu belirtilmektedir. Kadın ve erkekler boşanmada en fazla anlayış, sevgi ve iletişimin azlığını gerekçe göstermektedirler. İhanet, olgun olmama, uyumsuzluk, dini farklılıklar, çocuk sahibi olamama, alkol kullanımı, eşten şiddet görme, cinsel doyumun olmaması en sık görülen boşanma nedenleridir (Carr, 1999, s. 872-873).

Bradbury ve Karney (2004)'e göre boşanma ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu evlilikteki sosyal destek ve olumlu duyguların rolüne yeterince dikkat çekmemişlerdir. Çalışmalarında, duygusal yakınlık gibi olumlu duygu gösteren eşlerin olumsuz ve yetersiz davranışlarını nötr hale getirdikleri görülmüştür.

Boşanmalarda neden ve risk olarak ortaya konulan faktörlerin genellikle olumsuz yönde olduğu görülse de tüm boşanmaların örüntüsü aynı değildir. Amato ve Hahmann-Marriot (2007)'un çalışmalarında boşanmaların iki faktör altında toplandığı belirtilmiştir. İlk faktörde çiftlerin daha sık tartışmasının, fiziksel şiddetin, boşanma düşüncelerinin, mutluluğun azalmasının ve çok az etkileşim kurulmasının bulunduğu belirtilmiştir. İkinci

faktörde ise, çiftlerin daha az tartıştıkları, çok az fiziksel şiddet yaşadıkları, çok az boşanma düşüncelerine sahip oldukları, orta düzeyde mutlu oldukları ve etkileşime girdikleri belirtilmiştir. İki grubun da boşanmış bir ailede yetişme, düşük inanç seviyesine sahip olma, bu evliliklerinin ikinci veya daha fazla sırada olması gibi boşanma riskleri yaşadıkları görülmüştür. Çalışmanın sonucunda, risk faktörlerinin birleşerek yüksek düzeyde çatışma, mutsuzluk ve düşük düzeyde sadakat olmak üzere iki şekilde boşanmaya neden olduğu belirtilmiştir. Ayrıca boşanma oranları incelendiğinde evlilik öncesi hamilelik yaşayan çiftlerin daha fazla boşandıkları görülmektedir.

2.2.4. Boşanmanın Yetişkinler Üzerindeki Etkileri

Alan yazına göre, boşanma çoğu birey için stresli bir deneyimdir. Boşanma sonucunda, uzun süreli bir ilişkinin bitmesi, kızgınlık ve kırgınlık duyguları ile baş etme, kalınan yerlerin değişmesi, yaşam kalitesinde düşüş, tek başına bir yaşam şekline uyum sağlama gibi çok sayıda değişiklik meydana gelmektedir (Amato, 2010, s. 658).

Araştırmacılar boşanmanın kendisinin olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığını veya yetişkinlerin kişilik özelliklerinin boşanma veya iyilik halinin kötü olması gibi durumlara neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla ilgili bulgular karışıktır. Örneğin, Osler, McGue, Lundr, Christensen (2008)'in yaptıkları çalışmada tek yumurta ikizlerinden boşanan ve boşanmayanları depresyon açısından karşılaştırmışlardır. İkizlerden boşananların boşanmayanlara göre depresyon puanlarının daha yüksek olduğu ve daha çok sigara kullandıkları görülmüştür. Araştırmacılar, depresyon dışında boşanan yetişkinlerde yaygın anksiyete ve stres düzeylerinin daha yüksek olduğunu, yaşam doyumunun boşanmadan yaklaşık altı yıl sonra eski haline döndüğünü belirtmektedirler. Boşanmanın ayrıca fiziksel sağlığı da olumsuz etkilediği bildirilmektedir. Yapılan çalışmalarda boşanmış kişilerin evli olan kişilere göre daha erken ölme riski taşıdıklarını ortaya koymuştur (Rudd, Holtzworth-Munroe ve Rosi, 2016, s. 81).

Boşanma ile ruh sağlığı arasındaki ilişki kadınlar ve erkekleri fark göstermeksizin etkiler. Ancak, boşanma ile fiziksel sağlık ve ölüm arasındaki bağlantının erkekler aleyhine daha güçlü olduğu görülmektedir (Amato, 2010, s. 658).

Ayrılık eşler için olumsuz sonuçları olan bir durum olsa da tüm yetişkinler boşanmadan olumsuz etkilenmezler ve zaman içinde çoğu yetişkin kendini toparlayabilir. Bir yetişkinin boşanmanın ardından yaşayacağı iyilik halinin evlilik kalitesinden etkilendiği ortaya konulmuştur. Amato ve Hohhman-Marriott (2007)'un çalışmalarında bir yetişkin evliken yüksek düzeyde çatışma yaşamakta ve düşük düzeyde mutluluk hissetmekte ise, boşanmanın iyilik halini artırdığı; evliken düşük düzeyde çatışma yaşamakta ve orta düzeyde mutluluk hissetmekte ise boşanmanın iyilik halini azalttığı bulgulanmıştır.

2.2.5. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Boşanma sürecinde ilk ayrılık, boşanma öncesi ve sonrası ebeveynler arası çatışma, çevresel faktörler ve aile sistemindeki değişikliklerin hepsi çocuğun boşanmaya uyumunu etkilemektedir. Araştırmacılar bu etkenlerin süresi ve çeşitliliğinde hemfikir olmasalar da, anne babası boşanmış çocukların anne babası boşanmamış olanlara göre çok çeşitli problemler yaşamak konusunda daha yüksek risk gösterdikleri konusunda hemfikirdirler. Anne babası boşanan çocukların sonraki dönemlerde stresle bağlantılı fiziksel hastalıklar geçirme ve davranış problemleri yaşama risklerinin yüksek olduğu bilinmektedir (McCoulley ve Coleman, 2011, s. 330).

Anaokulundan ergenliğe kadar tüm çocuklarla yapılan çalışmalarda kendilerine boşanma kelimesini duyunca aklına ilk gelen şey nedir diye sorulduğunda, verdikleri cevaplar yaşlarına göre değişse de genel olarak ifade edilen sözcükler şunlar olmuştur: üzgün, korkutucu, şok edici, öfkeli, depresif, kızgın, kafası karışık, endişeli, tuhaf, farklı, kavga, arada kalmak, yalnızlık, terk edilmişlik, kalbi kırık, karın ağrısı, ayrılma, bir ileri bir geri, kayıp, neden, umutsuz, çaresiz, bazen de yok sadece hayır! Yıllarca destek gruplarına katılan çocuklarla yapılan araştırmalar, onlarda en sık rastlanan kaygıları ve stres nedenlerini ortaya koymaktadır. Çocukların, “Anne babanın boşanmasının senin için en zor tarafı nedir?” sorusuna çocuklar aşağıdaki cevapları vermişlerdir:

- Annemle birlikteyken babamı özliyorum- % 98
- Babamla birlikteyken annemi özliyorum- % 98
- Bana ne olacağından endişeleniyorum- % 94
- Annemle babam benim yüzümden kavga ediyor- % 92
- Annemle babam çok fazla tartışıyorlar- % 86

- Ailemizdeki sorunların benim yüzümden olmasından endişeleniyorum- % 79
- Evler arasında gidip gelmek zor geliyor- % 78
- Okulda zorlanıyorum- % 72
- Babamla yeterince zaman geçiremiyorum- % 72
- Annemle yeterince zaman geçiremiyorum- % 64
- Anne babamın boşanması hakkında diğer çocukların ne düşüneceğinden endişeleniyorum % 65
- Ailem için endişeleniyorum- % 65
- Yeterli paramız olmadığı için endişeleniyorum- % 56
- Bazen bir ailem yokmuş gibi hissediyorum- % 29 (Pedro-Carroll, 1999, s. 34-35).

Boşanmış ailelerin çocukları, çocukluk yıllarının yaklaşık üçte biri sayılabilecek bir süre olan ortalama beş yıl tek ebeveynli evlerde yaşamaktadırlar. Birçokları için boşanma, yeni aile ilişkilerine yol açmaktadır. Boşanmış ebeveynlerin yaklaşık üçte ikisi tekrar evlenmektedir. Bu ebeveynlerin çocuklarının yarısı, ebeveynlerinin ikinci evliliğinin sona ermesi sonucunda üçüncü bir değişiklik yaşarlar.

Anne babaları boşanmış çocukların büyüyüp yetişkin olduklarında daha az eğitim aldıkları, psikolojik durumlarının iyi olmadığı, kendi evliliklerinde daha fazla problem bildirdikleri, kendi evliliklerinin boşanmayla sonlanacakları riskinin olduğunu belirtmişlerdir.

Aşağıdaki tablo, Pedro-Carroll'a (1999, s. 66-67) göre yüzlerce araştırmanın sonuçlarını özetlemektedir. Tablo 3, çocuklarda sorun yaşama riskine yol açan faktörleri ve boşanma sırasında ve sonrasında çocuklar için olumsuz sonuçlara karşı koruyucu faktörleri ortaya koymaktadır.

Tablo 3.Boşanma Sırasında ve Sonrasında Çocuklar İçin Belirlenen Risk ve Koruyucu Faktörler

Risk Faktörleri		
Bireysel	Ailesel	Aile Dışı
- “Zor” mizaç - Boşanma öncesi uyum sorunları - Terk edilme korkusu - Yanlış kanılar, suçluluk duygusu, kendini suçlamak - Başa çıkma becerisinden yoksun olmak, bu konuda çekingen davranmak - Anlaşmazlıkların ortasında kalmak, ebeveynlerden birinin tarafını tutmak	- Ebeveynler arasında devam eden geçimsizlik - Yetersiz ebeveynlik - Sorunlu ebeveyn-çocuk ilişkisi - Çocuğun davranışlarını ve yaptıklarını yeterince gözlemlememek - Aile içinde çok fazla geçiş süreci yaşanması (boşanma, yeniden evlenme, yeniden boşanma) - Ebeveynin psikolojik sorunlar yaşaması - Düzensiz aile hayatı - Gelirde düşüş	-Ebeveynler arasındaki çatışmaları şiddetlendiren yasal süreçler - Yetişkinlerin rol model olmamaları - Akrabalarla, arkadaşlarla olumlu ilişkilerden yoksun kalmak - Destek açısından yoksun kalmak - Düzensiz okul hayatı - Güvenli olmayan okullar ve/veya mahalleler - Okul sonrası sağlıklı etkinliklere katılmamak - Akıl sağlığı sorunlarında etkin tedavi görmemek
Koruyucu Faktörler		
Bireysel	Ailesel	Aile Dışı
- “Kolay” mizaç - Kendi duygularının farkında olmak ve bunlarla başa çıkabilme becerisi - Başkalarına empati duymak - Nelerin çözümlenebilir, nelerin çözümlenemez olduğunu anlamak -Boşanmanın ebeveynlerin sorunu olduğunu iyi anlamak - Kendini suçlamamak - Problem çözme becerileri - Etkili başa çıkma becerileri - Gerektiğinde yardım almak - Özgüven - Okula ve sağlıklı etkinliklere aktif olarak katılmak - Umut, olumlu bakış açısı	- Ebeveynler arasındaki geçimsizlikten korunmak - Ebeveynlerin psikolojik sağlığı - Ebeveynler olarak işbirliği yapmak (aile içi şiddet veya taciz durumları hariç olmak üzere) - Çocuğun anne babasıyla sağlıklı bir ilişkisinin olması - Ebeveynlik kalitesi ve güven - Ev hayatı ve istikrar - Kardeşler arası destekleyici ilişkiler - Ekonomik istikrar - Diğer akrabalarla destekleyici ilişkiler	- Olumlu model teşkil eden yetişkinlerle destekleyici ilişkiler - Destek ağı: aile, okul, dini kurumlar, sosyal çevre - Çocuklar ve ebeveynleri için kanıtlara dayalı önleyici tedbirler - Anlaşmazlıkların çözülmesini sağlayan yasal prosedürler - Destekleyici, güvenilir okullar - Sağlıklı arkadaş ilişkileri - Güvenli mahalleler - Sağlıklı etkinliklere katılma

Tablo 3’te Çocuklar ve Boşanmayla İlgili Araştırmalarda Belirlenen Riskler ve Koruyucu Faktörler incelenmiştir. Bireysel, Ailesel ve Aile Dışı Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler irdelenmiştir. Buna göre bireysel risk faktörleri arasında “zor mizaç”, “boşanma öncesi uyum sorunları”, “terkedilme korkusu” vb. faktörler, Ailesel Risk Faktörlerinde “Ebeveynler arasında devam eden geçimsizlik”, “Yetersiz ebeveynlik” ve “Sorunlu ebeveyn-çocuk ilişkisi” vb. faktörler, Aile Dışı Risk Faktörlerinde “Ebeveynler arasındaki çatışmaları şiddetlendiren yasal süreçler”, “Yetişkinlerin rol model olmamaları”, “Akrabalarla, arkadaşlarla olumlu ilişkilerden yoksun kalmak” vb. faktörler bulunmaktadır. Koruyucu bireysel faktörler arasında “Kolay” mizaç, “Kendi duygularının farkında olmak ve bunlarla başa çıkabilme becerisi”, “Başkalarına empati duymak” vb. faktörler, koruyucu ailesel faktörler arasında “Ebeveynler arasındaki geçimsizlikten korunmak”, “Ebeveynlerin psikolojik sağlığı”, “Ebeveynler olarak işbirliği yapmak (aile içi şiddet veya taciz durumları hariç olmak üzere)”, “Çocuğun anne babasıyla sağlıklı bir ilişkisinin olması” vb. faktörler, aile dışı koruyucu faktörler arasında “Olumlu model teşkil eden yetişkinlerle destekleyici ilişkiler”, “Destek ağı: aile, okul, dini kurumlar, sosyal çevre”, “Çocuklar ve ebeveynleri için kanıtlara dayalı önleyici tedbirler” vb. faktörler bulunmaktadır. Dışsallaştırma davranışları, içselleştirme problemleri, akademik başarı ve sosyal ilişkilerin niteliğinin sıklıkla incelendiği görülmüştür. Anne babaları boşanmış çocukların anne babaları boşanmamış çocuklara göre daha fazla dışsallaştırma ve içselleştirme problemleri, düşük akademik başarı ve daha fazla sosyal ilişki problemleri yaşadıkları ortaya konulmuştur (Lansford, 2009, s. 141).

2.2.5.1. Boşanmaya çocukların verdikleri tepkiler

Üç yaşına kadar çocuklar kendilerine bakım veren kişilerin stresini, kederini, tasesini yansıtabilirler. Böyle bir durumda bebek ve çocuklarda sıklıkla huzursuzluk, fazla ağlama, korku, ayrılma kaygısı, uyku, mide-bağırsak problemleri, öfke, gerginlik ve gelişimsel gerilikler görülmektedir (Cohen vd., 2002, s.749-757).

Anne-babaları boşanmış 0-3 yaş arasındaki bebek ve çocukların bağlanma ilişkileri ve bakımları aynı kalıp sürekli olduğunda ve yaşamlarında önemli değişiklik olmadığında anne-babaları boşanmamış bebekler ve çocuklarla fazla gelişimsel ve davranışsal farklılıklar görülmemiştir (Clarke-Stewart, Brentano, 2006).

Okul öncesi çocuklar ebeveynlerinden ayrıldıklarında mutsuzluk, gece kabusları ve korkuları, terk edilme korkusu yaşarlar. Bu dönem çocuğunun özelliklerinden birisi olan büyüme düşünme nedeniyle anne babalarının ayrılma nedeni olarak kendisini görmekten, ebeveynlerinden birini kaybetmeye kadar hayaller geliştirebilirler (Cohen, 2002, s.749-757).

Bu nedenle, onların her iki ebeveyne de kaygılı, korkulu, öfkeli ve muhalif tepkiler gösterme olasılıkları, ebeveynlerinin boşanmasının onların sorumluluğu olmadığını anlayacak bilişsel olgunluktaki büyük çocuk ve ergenlerden yüksektir.

Yine, pek çok okul çağındaki ve ergenlik dönemindeki genç, depresif ruh hali sergileyerek, okul performansının düşmesiyle asi davranmaya başlayarak ve özellikle aile çatışması yüksek, ebeveyn denetimi düşük olduğu zaman kaçmak, okulu asmak ve erken cinsel etkinlikler gibi istenmeyen akran aktivitelerine yönelerek, sert şekilde tepki göstermektedirler.

Tablo 4.Çocukların Yaşlara Göre Boşanmaya Verdiği Tepkiler

Yaş	Tepkiler	Yaş	Tepkiler
Bebeklik	Azalan anneliğin etkileri veya anneliğin olmaması	6-8 Yaş	Dışarıda yapılan aktivitelere katılma ve bunlardan zevk almada güçlük
	Artmış huzursuzluk		Okul performansında düşüklük
	Yeme ve uyuma sıkıntıları		Akran ilişkilerinde değişiklikler- Daha emredici, huzursuz talepler ve yönetici davranışlar
2-3 Yaş	Korku ve kafa karışıklığı	9-12 Yaş	Sık ağlama, iştah kaybı, uyku bozuklukları
	Kendisini boşanma nedeniyle suçlu hissetme		Rutin bozulması, unutkanlık
	Terkedilme korkusu		Boşanmayı daha gerçekçi anlama
	Artmış huzursuzluk, mızımızlanma ve öfke		Ebeveynin birine ya da ikisine öfkenin yansıtılması
	Gerileme davranışları(Örn. Parmak emme)		Bağlılığın bölünmesi
3-5 Yaş	Ayrılma kaygısı	12-18 Yaş	Öfke duygularının dile getirilmesi becerisi
	Terkedilme korkusu		Ebeveyn davranışlarından utanma
	Kendisini boşanma nedeniyle suçlu hissetme; düşük özsaygı		Boşanmak isteyen ebeveynin cezalandırılmasını isteme
	Tüm insani ilişkilerde kafa karışıklığı		Yalnızlık, reddedilme ve terk edilmiş hisleri
	Diğerleriyle kurulan ilişkilerde daha öfkeli davranışlar		Akran ilişkilerinde değişiklikler
5-6 Yaş	Boşanmayı anlamak için hayaller kurma	12-18 Yaş	Okul performansında düşüklük
	Depresyon ve olgun olmayan davranış		Bedensel şikayetlerin oluşması
	İştah kaybı ve uyku bozuklukları		Yalan söyleme, hırsızlık gibi anormal davranışlar
	Bazı duyguları dile getirebilme ve boşanma ile ilişkili değişiklikleri anlama		Öfke nöbetleri
	Kaygı ve öfkede artış		Zorlayıcı tutumlar
6-8 Yaş	Aileden ayrılan ebeveynle ilgili terk edilmişlik duyguları	12-18 Yaş	Ebeveyn çatışmasından kendini ayrı tutabilme
	Panik tepkileri		Kayıp hisleri
	Yoksunluk hisleri- ebeveyn kaybı, dikkat sorunları, para ve güvenlikle ilgili sorunlar		Kayıp hisleri
	Sıkıntı, depresyon, korku ve güvensizlik		Kendileri, ebeveynleri ve kardeşleri ile ilgili endişe
	Terkedilme ve reddedilme hisleri		Öfke, sıkıntı, utanma, mahcubiyet ifadeleri
	Gelecek korkusu		Aile ve arkadaşlardan uzaklaşma
	Ebeveynlere duyulan öfkeyi ifade etmede güçlük		Cinsellikten rahatsızlık duyma
			Dışarıda yapılan aktivitelere katılma

Kaynak: Hockenberry, P.& Wilson, L. (2014). *Maternal child nursing care*. Elsevier Mosby: Canada.

Tablo 4 Çocukların Yaşlara Göre Boşanmaya Verdiği Tepkiler incelendiğinde tepkilerin bebeklikten ergenliğe kadar sürdüğü görülmektedir. Bebeklikte artan huzursuzluk ve yeme ve uyuma sıkıntılarıyla kendini gösteren boşanmanın etkileri 2-3 yaşlarında korku ve kafa karışıklığı, suçluluk duygusu, terkedilme korkusu, gerileme davranışları, ayrılma kaygısı; 3-5 yaşlarında terkedilme korkusu, Kendisini boşanma nedeniyle suçlu hissetme, düşük özsaygı, Tüm insani ilişkilerde kafa karışıklığı, diğerleriyle kurulan ilişkilerde daha öfkeli davranışlar vb.; 5-6 yaşlarında Depresyon ve olgun olmayan davranış, İştah kaybı ve uyku bozuklukları, Bazı duyguları dile getirebilme ve boşanma ile ilişkili değişiklikleri anlama vb.; 6-8 yaşlarında Panik tepkileri Yoksunluk hisleri- ebeveyn kaybı, dikkat sorunları, para ve güvenlikle ilgili sorunlar, Sıkıntı, depresyon, korku ve güvensizlik, Terkedilme ve reddedilme hisleri vb.; 9-12 yaşlarında Boşanmayı daha gerçekçi anlama, Ebeveynin birine ya da ikisine öfkenin yansıtılması, Bağlılığın bölünmesi, Öfke duygularının dile getirilmesi becerisi, Ebeveyn davranışlarından utanma vb.; 12-18 yaşlarında Ebeveyn çatışmasından kendini ayrı tutabilme, Kayıp hisleri, Kaygı hisleri, Kendileri, ebeveynleri ve kardeşleri ile ilgili endişe gibi etkilere yol açmaktadır. Ailesi boşanmış çocuklarda görülen bu davranışlar, ailesi boşanmamış çocuklarda görülen genel davranışlarla kıyaslandığında yıkıcı etkiye sahip oldukları sonucuna ulaşılabilir. Tabloya bakılarak ailesi boşanmış çocukların yaşitlarından gelişim ve psikolojik olarak geride kalabilecekleri, sosyal ilişkileri sürdürmede sorun yaşayabilecekleri, uyum sorunu, kendini ifade etme, tedirginlik, yalnızlık duygusu, insanlara ve kendine güvensizlik gibi belirtilerle karşılaşabileceği söylenebilir.

Kız ve erkek çocukların boşanma sürecinden farklı şekillerde etkilenip etkilenmedikleri konusunda yapılan çalışmaların farklı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda kızların daha çok depresyon ve anksiyete gibi içselleştirme problemleri, erkeklerin ise öfke ve olumsuz davranışlar gibi dışsallaştırma problemleri yaşadıkları belirtilmekteyken, bazı çalışmalarda böyle bir fark ortaya çıkmamıştır (Watson, Valleley, 2004, s. 98).

Örneğin, Zaslow (1988)'un boşanmanın çocukların sosyal ve duygusal uyumu üzerindeki etkisini konu alan 27 araştırmayı gözden geçirdiği çalışmasında 16 çalışmada erkeklerin kızlardan daha olumsuz etkilendiği görülmüştür. Amato'ya (2010, s. 657) göre, bazı çalışmalar boşanmanın tahmini etkilerinin bir cinsiyetteki çocuklar için daha güçlü

olduğunu bildirmiş olsa da son on yılda yapılan birçok çalışmada cinsiyet farklılıkları az veya hiç olmamıştır. Amato ve Keith'in (1991) okul öncesinden genç yetişkinliğe kadar 13.000 kişinin yer aldığı 92 çalışmadan yaptıkları meta-analiz çalışması incelendiğinde, anne babaları boşanmış çocukların akademik başarı, davranış problemleri, psikolojik uyum, benlik kavramı, sosyal uyum, anne-çocuk ilişkileri, baba-çocuk ilişkileri açısından zorluk yaşadıkları görülmüştür. Cinsiyet farklılıkları açısından değerlendirildiğinde, akademik başarı, davranış problemleri ve sosyal uyum açısından kızlarla erkekler arasında fark görülmüşken, psikolojik uyum, benlik kavramı, anne-çocuk ilişkileri ve baba-çocuk ilişkileri açısından kızlarla erkekler arasında anlamlı fark ortaya çıkmadığı görülmüştür.

Stresli yaşam olayları ve yetersiz ebeveynliğe maruz kalmak, mizacı zor çocukların problemlerini çoğaltmaktadır. Bunun aksine kolay çocuklar daha az sıklıkla ebeveyn öfkesinin hedefi olur ve sıkıntılarla da çok daha etkili bir şekilde baş ederler. Erkekler kızlara göre daha hareketlidirler ve uyumsuz davranışlarından dolayı aile çatışmaları ile tutarsız disipline maruz kalmaktadırlar. Araştırmalar, boşanan çiftlerin erkek çocuklarının evliliğin dağılmasından kısa süre önce, yüksek dürtüsellik, karşı çıkma ve saldırganlık davranışları sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu davranışlar, ebeveynlerinin evliliklerinden etkilenirken aynı zamanda bu problemlere de katkıda bulunur. Belki de davranışları daha başa çıkılmaz olduğu için, ebeveynleri boşanan erkek çocuklar annelerinden, öğretmenlerinden ve akranlarından daha az duygusal destek alırlar.

2.2.5.2. Boşanmanın çocuklarda görülen davranış problemleri üzerindeki etkisi

Boşanma çocukların yaşamlarını uzun süreli etkileyen bir “olay” değil bir “süreç”tir. Bu nedenle çocuklar üzerinde uzun ve kısa süreli etkileri mevcuttur (Watson, Valleley, 2004, s. 98).

Okul öncesi dönemde çocukların gelişimsel özelliklerine bağlı olarak ağlama, bağırma, küsme, öfkeli davranışlar göstermeleri kimi zaman “normal” olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte bu tür davranışlar, süresi, şiddeti ve sergilendiği ortamlar göz önünde bulundurulduğunda “normal” ve “normal değil” olarak değerlendirilebilmektedir.

Dışsallaştırma davranışları saldırganlık, aşırı hareketlilik, vurma, çalma, tehdit etme ve rahatsız edici davranışlardır (Merrell, 2001, s. 2). Bunun yanında devam eden etkinlikleri

bozma, karşı gelme, kurallara uymama gibi davranışlar da dışsallaştırma davranışları içine girer (Rusby, 1998, s.10). Kızgınlık, öfke ve korku gibi duygularını ortama uygun şekilde düzenlemekte zorluk yaşayan çocukların, destekleyici bir çevrenin de eksikliği sonucunda zaman içerisinde daha ciddi davranış bozukluğu gösterme riskleri artmaktadır (Campbell'den aktaran Çorapçı, Aksan, Arslan-Yalçın, Yağmurlu, 2010, s. 63).

İçselleştirme davranışları, içe kapanıklık, bedensel şikayetler, kaygı, korku, tedirginlik, bunalma davranışlarını kapsar. Okul öncesi çocuklarda içselleştirme davranışları olarak sıklıkla depresif görünüm, uyku ve iştah bozuklukları, içe kapanma belirtileri görülmektedir (Merrell, 1995, s.230). Depresif belirtiler görülen okul öncesi çocukların sosyal beceriler gerektiren davranışlarda güçlük yaşadığı, zayıf göz teması, iletişim eksikliği ve güçlüğü yaşadıkları bilinmektedir (Semrud-Clikeman, 2007, s. 178). Çekingenlik, tanınmayan ya da az tanınan akran ve yetişkinlerin yanında gösterilen davranışları ifade etmektedir. Sessizlik ile başlayan çekingenlik zamanla kişilerden uzaklaşmayı ve ilişkilerde sorun yaşamayı beraberinde getirmektedir (Gülay, 2008, s. 67).

Anne babası boşanmış çocukların anne babası boşanmamış olanlara göre daha fazla öfke, kurallara uygun davranmama, anormal davranışlar gibi dışsallaştırma problemleri yaşadıkları çok sayıda çalışma sonucunda ortaya konulmuştur. Anne babası boşanmış ergenlerin anne babası boşanmamış ergenlere göre suça daha fazla karıştığı ve madde kullandıkları görülmüştür (Barber ve Demo, 2006, s. 292).

Anne babası boşanan çocukların dışsallaştırma problemleri hakkında çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında O'Connor, Caspi, Defries ve Plomin (2000)'in yaptıkları çalışmada boşanma sonrası, 188 evlat edinilen ve 210 biyolojik annesiyle yaşayan çocukların dışsallaştırma davranışları karşılaştırılmıştır. Evlat edinme deseni genetik ve çevresel etkileri ayırmak için çok faydalıdır. Çocukların dışsallaştırma problemleri genetik geçişle ortaya çıkıyorsa bu problemlerle boşanma arasındaki ilişki biyolojik ailelerde evlat edinilen ailelere göre daha güçlü olacaktır. Eğer çocukların dışsallaştırma problemleri ile çevresel faktörler arasında ilişki varsa boşanmış evlat edinilen ailelerin çocuklarında daha fazla davranış problemleri görülecektir. Çalışma sonucunda her iki aile arasında bir farklılık ortaya çıkmamış, boşanma ile dışsallaştırma problemleri arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Boşanma sonrası ailenin ekonomik gelirinin düşmesi, çocuğun velayetini alan ebeveynin duygusal ve davranışsal işlevlerinin azalması, etkili olmayan ebeveyn tutumunun olması, çocuğun velayetini almayan ebeveynle iletişimin olmaması, ebeveynler arasında çatışmanın devam ediyor olmasının çocuğun uyum sürecini zorlaştırdığı belirtilmektedir (Nederhof, Belsky, Ormel ve Oldehinkel, 2012, s. 929).

Yapılan çalışmalarda boşanma sonrası duygusal olarak yakın, destekleyici ve psikolojik sağlığı daha iyi olan babaların varlığında çocukların boşanma sonrası sosyal uyum düzeylerinin daha iyi olduğu ortaya konulmuştur (Watson, Valleley, 2004, s. 98).

Ebeveyn iletişimi arttıkça, ilişki daha sıcak hale gelmekte, çocuklar daha az başkaldırı ve saldırganlık içeren davranışlar göstermektedir. Kızlar için iyi bir baba- çocuk ilişkisi, erken cinsel aktivite ve mutsuz romantik ilişkilere sarılmaya karşı koruyucudur. Erkekler için, babayla kurulan iyi bir ilişki, psikolojik iyi oluşu bütün olarak etkiliyor görünmektedir.

2.2.5.3. Boşanmanın çocukların akademik başarıları üzerindeki etkisi

Araştırmacılar, boşanmış ve tek ebeveynli ailelerin çocuklarının akademik yeterliği konusuna büyük dikkat göstermiştir. Boşanmanın birçok akademik ölçümde daha olumsuz performans göstermeyle ilişkili olduğu konusunda büyük oranda fikir birliği sağlanmıştır (Emery, 2012, s. 59).

Jaynes (2002), boşanma ile akademik başarı arasındaki ilişkiler hakkında yapılmış çalışmaları gözden geçirmiş ve çok küçük sayıda çalışmada olumsuz ilişkilere rastlanmadığı görülmüştür. Sun (2001), boşanmanın çocukların akademik başarıları üzerinde uzun süreli etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur.

Akademik başarı ile boşanma arasındaki ilişkide cinsiyetin etkisinin olup olmadığını araştıran çalışma sonuçlarının tutarlı olmadığı dikkati çekmektedir. Sun (2001), Lansford ve diğerleri (2006), boşanma ve akademik başarı arasındaki ilişki açısından kızlarla erkekler arasında bir fark olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşın Neighbors, Forehand ve Armistead (1992), kızların erkeklere göre boşanma nedeniyle daha çok akademik başarısızlık yaşadığını belirtmiştir.

Anthony, Diperna, Amato (2014)'nın yaptıkları çalışmada, anne babaları boşanmış yaşça büyük çocukların daha çok akademik başarısızlık yaşadıkları, kızların erkeklere göre matematik alanında başarısızlık gösterdikleri görülmüştür.

Boşanmış ailelerden gelen ve tek ebeveynle yaşayan çocukların akademik başarısının düşmesine neden olan faktörler arasında çocukla kalan ebeveynin düşük akademik beklentileri, çocukların eğitimlerine ebeveynlerin dahil olmaması, ailelerin düşük sosyoekonomik düzeye sahip olması, yalnız kalan ebeveynin yeni aile örüntü ve yapısının ihtiyaçlarıyla başa çıkmada zorlanması, çocukların anne babasıyla düşük kalitede iletişime sahip olması, boşanma öncesi, boşanma ve boşanma sonrasında travmatik deneyimlerin olması, yalnız kalan ebeveynin ailesi, arkadaşları, okul vb. destek durumu yer almaktadır (Babalıs, Tsoli, Nikolopaulos, Maniatis, 2014, s. 21).

2.3. Benlik Kavramı

Kişilik bireylerin diğer insanlardan tutarlı biçimde farklılaştığı duygusal, zihinsel ve ruhsal psikolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Kişilik ayrıca diğerlerinden ayırıcı yetenekler, ilgiler, beceriler, hisler gibi birleştirici özelliklerdir. Kişiliğin etimolojik kökeni incelendiğinde, Antik Yunan tiyatrosunda aktörün taktığı maske “persona”dan geldiği bilinmektedir (Kahn, Elinor Wright, 1980, s. 9). Allport’a göre kişilik, kişinin davranış ve düşüncelerini belirleyen bireysel psikofiziksel sistemleri içinde dinamik bir organizasyondur. (Mc Martin, 1995, s.4).

Kişilik bireylerin düşünce, duygu ve davranış gibi psikolojik tepkilerindeki farklılıkları belirleyen sadece yaşanan an içinde bulunan biyolojik durum veya sosyal ortam ile açıklanamayan biçimde süreklilik gösteren özellikler ve eğilimlerdir (Maddi,1976, s. 9). Kişilik, aynı zamanda davranışta meydana gelen bireysel farklılıkları tutarlı şekilde sağlayan durağan içsel faktörler veya eğilimlerdir (Eysenck, 1994, s.38).

Benlik kavramı (self concept), kişilerin kendileri hakkındaki düşünce, duygu ve tutumların birleşimidir (Hilgard, R. Atkinson ve Atkinson, 1979, s.605). Benlik kavramı Purkey’in tanımıyla, her bir insanın kişisel deneyimiyle oluşmuş, öğrenilmiş düşünce, tutum ve fikirlerden oluşan karmaşık, organize ve dinamik sistemin toplamıdır.

Benlik kavramı bir bireyin kendisi hakkındaki görüşlerinin toplamıdır. Özel bir ortamdan benlik hakkındaki algıların, düşüncelerin ve tutumların toplamıdır (Felker, 1974, s.2). Benlik kavramı ayrıca, bireyin zekası, bedeninin sınırları, değerleri, yetenekleri ve potansiyel yapısı olarak da tanımlanmaktadır (Blos'tan aktaran, Temel ve Aksoy, 2016, s. 20).

Benlik kavramı insan yaşamında dinamik döngüsel bir güçtür. İnsan çevresindeki insanlar tarafından etkilenmeye açık bir yapıya sahiptir. Benlik kavramı, bireyin hem deneyimlerine hem de çevresindeki insanların verdikleri geribildirimlere açıktır (Felker, 1974, s.6).

Bilim insanları dış çevrenin insan üzerindeki etkilerinin oldukça açık bir şekilde görülebildiğini, insanların olayları, durumları ve bunlara ilişkin duygularını da daha çok çevreden aldığı geribildirimler sonucu oluşturduğunu ifade etmektedirler (Mruk, 1995, s.87).

İlgili yazın incelendiğinde benlik kavramının öğrenilmiş davranışlardan oluştuğu, bireylerin doğuştan hazır benlik algılarının olmadığı, öğrenme süreci içinde geliştiği vurgulanmaktadır (Mruk, 1995, s.30). Benlik bireyin bir çok alanda gösterdiği farklı rollerde kendini gösterir. Örneğin: genç bir bireyin bir aile üyesi olarak benliği

- kız veya erkek evlat olarak
- kız veya erkek kardeş olarak
- torun olarak
- kuzen olarak
- anne baba olarak
- teyze/hala/amca/dayı olarak

Akran olarak Benliği

- oyun arkadaşı olarak
- kulüp üyesi olarak
- en iyi arkadaş olarak

Kişisel özellik olarak Benliği

- boy
- kilo

- göz, saç rengi
- fiziksel gelişimi

Öğrenci olarak Benliği

- öğrenen olarak
- okul aktivitelerine katılan olarak
- akademik başarı sağlayan olarak ortaya çıkar (Beane ve Lipka, 1986, s.12).

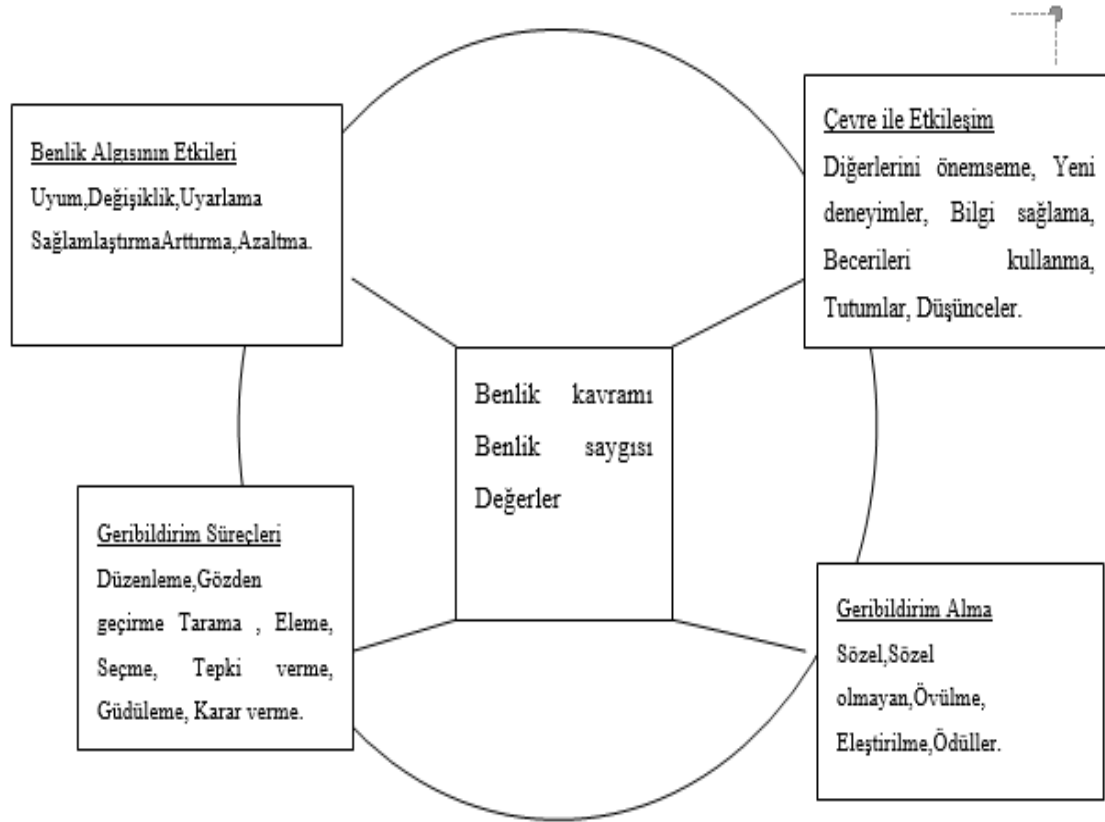
Gelişim bilimcilerin, çocukta ortaya çıkan benlik duygusu üzerine düşünceleri büyük oranda Freud ve Piaget'den etkilenmiştir. Her iki kuramcı da hayata başlarken bebeklerde bir ayrılık duygusu olmadığını öne sürer. Freud, anne ile küçük bebeğin tek bir canlı gibi bir arada yaşadığı ve simbiyotik olarak adlandırdığı ilişkiyi vurgular. Benlik duygusunun, çocuğun kendisi ile ilgili bilgileri ve düşündükleri doğrultusunda açıklanmasının temelinde ise Piaget'in kuramının yattığı söylenebilir.

Freud'un bebeğin başlangıçtaki simbiyotik anne bebek ilişkisinde bir ayrılık duygusu olmadığı düşüncesi günümüzde büyük oranda reddedilmektedir. Artık genel olarak bebeğin en başta da ilkel bir ayrılık duygusu olduğu savunulmaktadır. Bebeğin ilk aylardaki görevi, kendi eylemleri ve bunların etkileri ile ilgili bilgiler içeren çeşitli kaynaklar arasında bir eşgüdüm kurmaktır. Özellikle ilk yıl içinde bebekte dünyada bir özne olduğu, bir şeyler yapabildiği duygusu gelişir. Hareketli bir oyuncak oynattığında ya da ses çıkaran bir oyuncak sıkıp ötmesini sağladığında sergilediği haz, bebekte özen olduğuna yönelik bir duygunun oluşmaya başladığını gösterir ve bu benlik kavramının ortaya çıkmasındaki ilk adımlardır. Albert Bandura, öz yeterlik duygusunun kökenlerinin bebeğin dünyadaki bazı olayları denetleyebildiğini fark ettiği ilk yılda yattığını savunur. Bu yeterlik ya da deneyim duygusu yalnızca cansız nesnelerde değil, belki de daha önemlisi, çocuğun davranışlarına uygun tepkiler veren yetişkinlerle etkileşimlerinde ortaya çıkar.

Piaget'ye göre, öznel benliğin gelişiminde kritik önem taşıyan öğelerden biri de 9 ile 12 aylar arasında gelişen nesne devamlılığı anlayışıdır. Bebek anne ya da babasının, onları göremediği zamanlarda da var olmaya devam ettiğini anlarken, ayrıca var olduğunu ve bir devamlılığının olduğunu fark etmeye başlar (Bee ve Boyd, 2009, s. 542-543).

Benlik kavramı sosyal bağlamda gelişmektedir, bunun yanısıra bireyin gelişimsel özellikleri ile de ilişkilidir. Örneğin, erken çocukluk döneminde fiziksel gelişim problemi yaşayan çocukların çevresine bağımlı olduğu, ihtiyaçlarını karşılamak için yetişkinlerle iletişim kurduğu görülür. Ergenlikte ise bu durum farklılaşır. Ergenlik döneminde daha fazla bağımsız hissedebilir, anne-baba veya aile üyelerinden ziyade akranlarını devreye sokabilir (Beanne ve Lipka, 1986, s.17).

İlgili yazın incelendiğinde benliğin durağan olmadığı, dinamik olduğu görülmektedir. Çevre ile ilişkili olan benlik aldığı geribildirimleri kendi içinde değerlendiren, kendini sürekli yenileyen bir kavramdır. Benlik Şekil 1’de görüldüğü üzere çevre ile etkileşim sayesinde aldığı geri bildirimleri, düzenleme, karar verme gibi geribildirim süreçleri ile uyum, uyarılma gibi süreçlerle değerlendirilebilir ve kendini sürekli yenileyebilir (Beanne ve Lipka, 1986, s.13).

Şekil 1. Benlik süreci

Şekil 1. Benlik Süreci incelendiğinde Shavelson, Hubner ve Stantan (1976, s. 411-412), benliği kişinin kendisi hakkındaki algısı olarak tanımlamışlardır. Benlik kavramı için 7

unsur söz konusudur. Benlik, organize olmuş, çok yönlü, hiyerarşik, değişmez, gelişimsel, değerlendirici, farklara dayanan bir yapıdır. Buna göre bireyler deneyimlerini kendi kültürleri çerçevesinde düzenlerler. Benlik kavramı hiyerarşik olarak sınıflandırılabilir.

Sullivan’a göre benlik sistemi bireyin güvenliğini ve kendisine saygısını koruyan bir yapı olup, mevcut organizasyonlara uymayan yaşantıları dışlar. Bu durum, bireyi kaygıdan korurken yeni yaşantılar edinmesini önleyebilir (Kuzgun, 1985, s.6).

Köknel’e göre (1984, s.80) benliğin görevleri,

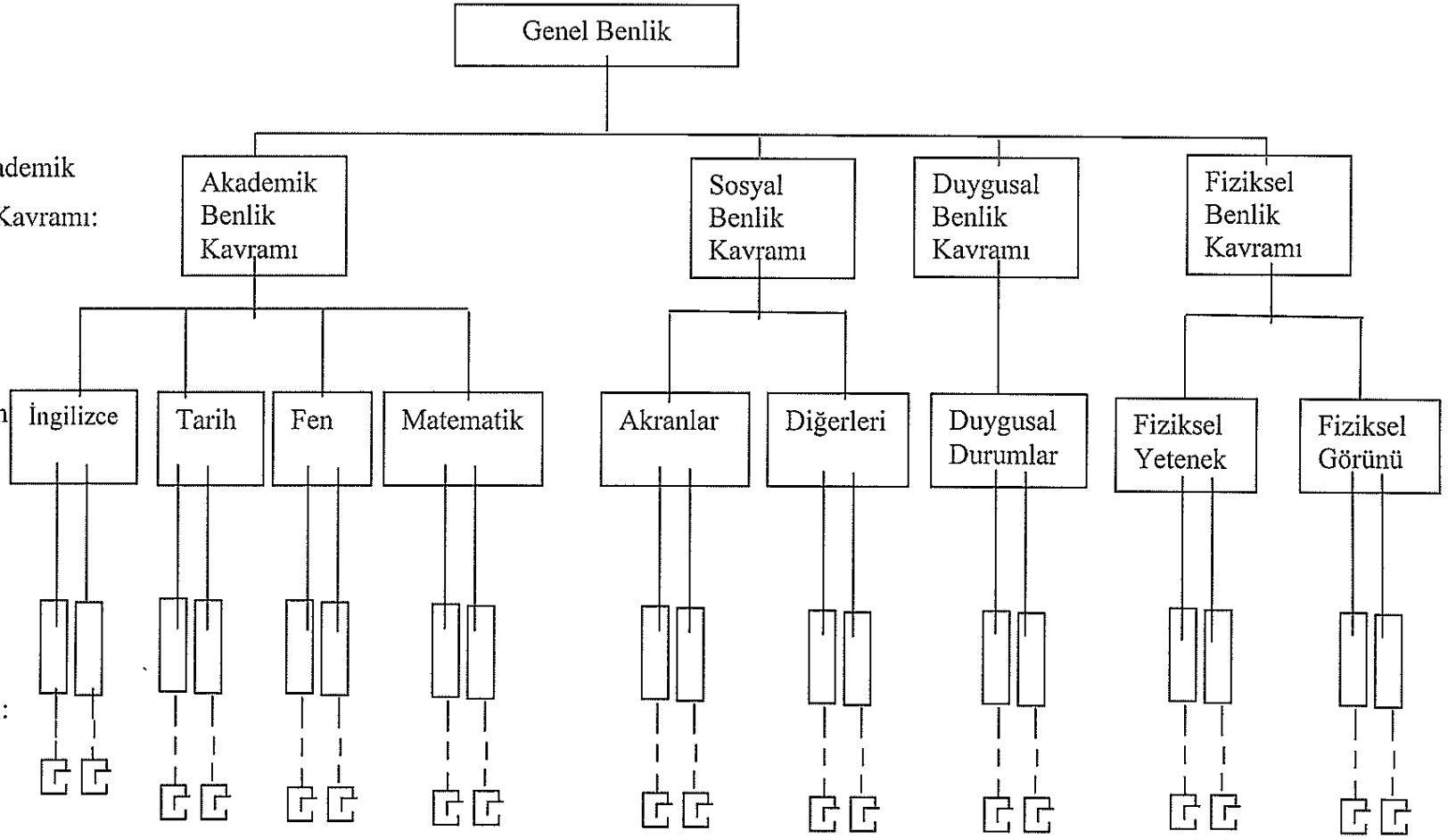
- İçgüdülerden ve dürtülerden kaynaklanan güdülerini bastırmak, engellemek, denetlemek, düzenlemek ve ertelemek
- Algılamak, depolamak, saklamak, hatırlamak, düşünmek ve çıkarım yapmak ve yargıya ulaşmak
- Gerçeği anlamak, denemek, tanımak ve gerçeğe uyum sağlamak
- Çevredeki nesne, olay ve bireylerle bağlantı kurmak
- Çevreye uyum sağlamak
- Çevreden gelen uyaranları sınırlamak, sıralamak ve zamanlamak
- Kavramları birleştirmek ve bütünleştirmek ve zorlukları aşacak güçleri toplamak
- Geleceğe ilişkin beklentileri ve amaçları belirlemek
- Kişiliği, kaygıdan kurtaran savunma düzenlerini kullanmak olarak belirtilmektedir.

Genel:

Akademik ve Akademik
Olmayan Benlik Kavramı:

Benlik Kavramının
Alt Alanları:

Özel Durumlarda
Davranışın
Değerlendirilmesi:

Şekil 2. Hiyerarşik Benlik Modeli

Kaynak:Shavelson, R.J., Hubner, J.J. & Stanton, G.C. (1976). Self concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46 (3), 413.

Şekil 2’de Hiyerarşik Benlik Modeli gösterilmektedir. Genel Benlik; Akademik Benlik, Sosyal Benlik, Duygusal Benlik ve Fiziksel Benlik kavramlarından oluşmaktadır. Benliğin biçimlenmesinde ve gelişmesinde ilk yaşantılar oldukça önemlidir. Çocuğun benlik tasarımı, onun sosyalleşmesinin bir ürünüdür. Sosyal olayları bilinçli şekilde değerlendiren çocuk, kendisi hakkında daha gerçekçi bir benliğe sahip olur. Çocuğun ilk benlik tasarımı aile çevresi içinde oluşur (Ersanlı, 2012, s.40).

Bir bireyin benlik bilinci, onun kendisiyle ilgili algılamalarını, tutum ve düşüncelerini içerir. Çocuk birey, benlik bilinci sayesinde kendisini tanımlamaya başlamaktadır. Böylece farkındalık oluşacağı için oluşan benlik bilinci “ben ve ötekiler” üzerinden tam anlamıyla kazanılmış olacaktır. Benlik oluşumu, çocuğun duyguları, algıları, bilgi ve kavrayış düzeyine göre farklılık gösterecektir. Bilinç kişisel bir deneyimdir ancak içselleştirme ile boyut kazanacaktır. Yani bilincin oluşmasındaki dış etkenler ile kurduğu geribildirimli etkileşim, birey bilincinin şekillenmesine neden olacaktır. Çocuk kendisi ile ilgili çevresindeki ilk izlenimleri hissedip farkına varmasıyla benliği oluşmaya başlar. Bireyin kendisini algılama biçimi olarak ifade edilen benlik, bireyin kendi içine bakışı ve çevresinin ona baktığı şeklin birlikte algılanmasıdır. Benlik, çocuğun kişiliğinin oluşmasında önemli bir kavramdır. Çocuğun kendisiyle ilgili olarak kafasında çizdiği görüntü olarak ortaya çıkan bu yapı, onun kendine güven düzeyini, çevresiyle olan ilişkilerinin yapı ve içeriğini belirler (Ersanlı, 2012, s.40)

2.3.1. Çocuklarda Benlik Kavramının Gelişimi

Gelişim alanında çalışan bilim insanları, benlik algısının bilişsel ve sosyal gelişiminin temel aracı olduğunu ve bu gelişimlerin önemli bir sonucu olduğunu belirtirler. Benliğin duyumu, ilk olarak diğerlerinden ayrı bir bedene sahip olduğunu hissetmekle başlar ve böylece kimlik duygusu bebeğin uzaydaki yeri ve bedeninin sınırlarının fiziksel duyumu ile başlar. Bebekler çevrelerini doğrudan etkileyemezler. Bu içgörü diğerleriyle etkileşimlerinin bağlamında meydana gelmelidir. Bu ilk etkileşimler eşzamanlı olmakta, bu süreçte bakım veren kişi ve bebek etkileşimleri ile diğerlerinin tepkileri de göz önünde bulundurulmaktadır. Bakım veren kişi ile bebeğin eşzamanlı etkileşimi yaşamın ilk birkaç ayında hızla gelişir. Bu eşzamanlılığın kalitesi çocuğun sonraki benlik özelliklerinden öz-

kontrol, duygu düzenlemesi, değer, saygı ve fayda ile ilişkilendirilmektedir (Oyserman, 2004, s.10-11).

Henüz 4 aylık olan bebekler kendilerinin ve başkalarının canlı video veya durgun fotoğraf imgelerine farklı tepkiler göstermektedirler. Örneğin başkalarının görüntülerine kendi görüntülerinden daha uzun süre bakmaktadırlar. Ayrıca başka bebeklerin resimlerine daha fazla gülümsemektedirler. Bununla birlikte gelişim bilimciler bu tip bir ayırt etmenin gerçek benlik farkındalığının yalnızca öncüsü olduğuna inanmaktadırlar (Bee ve Boyd, 2009, s. 544).

İnsan olmayan memeliler, şempanzeler, orangutanlar ve belki de yunuslar benliğin ilkel haline sahiptir. Bu konuda yapılan çalışmalardan birinde, anestezi ile uyutulmuş olan şempanzelerin alınlarına kırmızı renkli bir nokta oluşturulmuş, şempanzeler uyandıktan sonra ayna karşısına geçirilmişlerdir. Şempanzeler aynaya değil, kendi alınlarındaki kırmızı renkli noktaya dokunmuşlardır. Yaptıkları bu eylem şempanzelerin kendilerinin farkında olduklarını ortaya koymuştur. Köpek, kedi, maymun gibi diğer hayvanlarda bu durum oluşmamıştır. Bebeklerle yapılan çalışmalarda 18 aylıktan itibaren bebeklerin aynaya değil, kendilerine dokundukları, kendi benlikleri hakkında farkındalıklarının olduğu belirtilmektedir. Çocukların benlik hakkındaki bilgileri büyüdükçe artmaktadır. İki yaşla birlikte çocukların kendilerinin kız ya da erkek oldukları hakkında farkındalıkları vardır. Dört yaşla birlikte benlik tanımlamaları saçlarının renkleri gibi özelliklerle tanımlanırken, altı yaşla birlikte çocuk, temel duygularını ve kendi özelliklerini anlamaya başlar (Stanger, 2012, s.181-182).

Temel fayda hissi dünyayı keşfetme için dürtü sağlamakta, bilişsel ve dil gelişimi için hazırlık oluşturmaktadır. Bu durum benlik-kavramının gelişiminin bilişsel gelişim üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yaşamın ilk bir yılında meydana gelen bellek kapasitesinin gelişimi ile birlikte bebekler başkaları ile kurdukları etkileşimler sonucu kimlik duygusunda daha fazla gelişim gösterirler. İki yaşla birlikte, öz-bilinç oluşmaya başlar ve dört yaşla birlikte sağlamlaşır (Oyserman 2004, s.11).

İki yaşla birlikte, çocuklar dışsal kurallar ve standartların farkına varmaya başlar ve kendi davranışlarını dışsal standartlar doğrultusunda değerlendirmeye başlarlar. Bu durum,

benlik- farkındalığı için oldukça büyük bir aşamadır. Buna örnek olarak, çocukların herhangi bir şeyi yaptıktan sonra gülümsemeleri verilebilir (Baumeister, 2005, s. 249). İki ile sekiz yaş arasında dil gelişimi arttıkça, çocuklar fiziksel ve psikolojik terimlerle kendilerine ilişkin tanımlamalar yapmaya başlarlar. Erken ergenlik döneminde gençler, benlik hakkında geçmiş ve geleceğe ilişkin soyut tanımlar, karşılaştırmalı değerlendirmeler, kişiler arası ilgiler, sistematik düşünce ve planlar yapmaya başlarlar (Oyserman, 2004, s.11).

Alport, benliğin gelişimini aşağıdaki süreçlerle açıklamaktadır:

-Bebeğin organlarının uyarılmasının ve bedensel varlığının farkına varması sonucu bedensel benlik ortaya çıkar.

- Adıyla çağrılması sonucu, iki yaşlarında kendisini çevresinde bulunan varlıklardan ayırmaya başlamasıyla, öznel benlik gelişir.
- Yaklaşık iki buçuk yaşında başlayan duygusal kararsızlık, inatçılık ve üçüncü yaşla birlikte başlayan merak, çocuğun çevresiyle ilişkilerini olumsuz yönde etkiler.
- Üç yaşla başlayan rekabet duygusu giderek mülkiyet duygusunun gelişmesine sebep olur. Böylece, benlik sınırlarının gelişmesi sonucu “biz” duygusunun temelleri atılmış olur.
- Altı yaşına kadar, benliğin önemli bir yönü olan “benlik imgesi” ortaya çıkar. Benlik imgesi başkalarıyla kurulan ilişkiler sonucu, bireyin kendisi hakkında geliştirdiği hükümler tablosudur.
- Çocuk okul yıllarında oyun ve arkadaş gruplarının içine girmesiyle birlikte, grupta birlikteliği sürdürebilmek için, uyulması gereken kuralların olduğunu anlamaya başlar. Yavaş yavaş çevresindeki standartları kazanıp her şeyin “niçin” ve “neden”ini öğrendikçe yaratıcı düşünce gelişmeye başlar.
- Ergenlik çağına kadar, kendisini çevresinin standartlarına kaptıran çocuk, kendisinin “kim olduğunu” bilmemektedir. Antenlerini kendisine çeviren genç, kendini bulma, meslek seçme, geleceğini planlama ve idealler geliştirme gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Altıntaş, 1989, s.27).

Benlik farkındalığının ilk aşamasını tamamlayan çocuk; “kim olduğunu”, kendi niteliklerini ve toplumsal rollerini öğrenerek tanımlamaya başlar. 2 yaşındaki bir çocuk kendi adını bilmekle kalmaz, kız mı erkek mi, büyük mü, küçük mü olduğunu da söyleyebilir. 5 ile 7 yaşlarındaki bir çocuk, kendi özelliklerini etraflıca anlatabilir. Bunlara rağmen, benlik tanımı hala somut özelliklere bağlıdır. Okul öncesi yaştaki çocuk, “Ben çok kötü biriyim” ya da “Kendimi çok seviyorum” demez. Kendisini algılayışı daha kalıcı içsel niteliklerden çok kız ya da erkek olması, nasıl görüldüğü, kimle ya da neyle oynadığı, nerede yaşadığı, neleri iyi ya da kötü yaptığı gibi belirli ortamlara ve görevlere bağlıdır (Bee ve Boyd, 2009, s.564-547).

2.4. İlgili Çalışmalar

2.4.1. Benlik Algısı İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Yavuz, Güven, Bayındır, Sezer ve Yılmaz (2016), “Annelerin Çocuğunu Kabul Düzeyi ile Çocukların Benlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmalarında, 60-72 aylık çocukların annelerinin kabul-ret düzeyleri ile çocukların benlik algıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmaya 273 anne-çocuk olmak üzere toplam 546 kişi katılmıştır. Çalışmada “Kişisel Bilgi Formu”, “Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği-Anne Formu” ile “DeMoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, araştırmaya katılan annelerin çocuklarına karşı olan ilgisizlik ve ihmal davranışları arttıkça çocukların öz saygı ve olumlu benlik algılarının azaldığı görülmüştür. Annelerin kabul düzeyi çocuklarının cinsiyetine göre farklılaşmazken, çocukların benlik algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği; erkek çocukların olumlu benlik algılarının kız çocukların olumlu benlik algılarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca düşük gelir düzeyine sahip annelerin çocuklarını kabul düzeyi ve çocukların özsaygılarının düşük olduğu saptanmıştır.

Scurlock (2015), “İş-Meşguliye Dayalı Programın 5-8 Yaş Arası Çocukların Benlik Algısı Üzerinde Etkisi: Bir Pilot Çalışma” adlı çalışmada çocukların benlik algılarının artmasına yönelik hazırlanan iş-meşguliye programının etkililiği değerlendirilmiştir.

Çalışmaya 25 deney grubu, 29 kontrol grubu olmak üzere toplam 54 çocuk dahil edilmiştir. Çalışmada ön ve son test olarak Çocuklar İçin Sosyal Kabul ve Algılanan Yetkinlik İçin Resimsel Ölçek kullanılmıştır. Deney grubuna haftada iki kez olmak üzere 16 hafta boyunca eğitim programı uygulanmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, eğitim programına katılan çocukların benlik algısı alt boyutları olan akran kabulü ve bilişsel yetkinliklerinde artış görülmüştür.

Özkan (2015), “Annelerin Duygu Sosyalleştirme Davranışları ile Çocukların Benlik Algısı ve Sosyal Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi” adlı çalışmada, annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile 5-6 yaş grubu çocukların benlik algısı ve sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmaya okul öncesi kurumlara devam eden 109 çocuk katılmıştır. Çalışmada annelerin duygu sosyalleştirme davranışlarını ölçmek için “Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği”, çocukların benlik algılarını ölçmek için “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği”, sosyal problem çözme becerilerini ölçmek için “Wally Sosyal Problem Çözme Testi” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, annelerin destekleyici ve destekleyici olmayan duygu tepkileri ile çocukların sosyal problem çözme ve benlik puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık görülmezken, çocukların sosyal problem çözme ve benlik puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede ilişki bulunmuştur.

Yaralı (2015), “Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Bilişsel Tempolarına Göre Benlik Algılarının İncelenmesi” adlı çalışmada, okulöncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocukların bilişsel tempoları ile benlik algıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmaya okulöncesi kurumlara devam eden 60 çocuk katılmıştır. Çalışmada çocukların benlik algılarını ölçmek amacıyla “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği”, çocukların bilişsel tempolarını ölçmek amacıyla “Kansas Okul Öncesi Çocuklar İçin Düşüncelilik ve İçtepisellik Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, bilişsel tempo ile öz saygı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık görülmezken bilişsel tempo ile öz yeterlik ve toplam benlik puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık bulunmuştur.

Kaufman, Rinehardt, Hine, Wilkinson, Tush, Mead ve Fernandez (2014), “Bir Müze Sanat Programının Çocukların Benlik Algıları Üzerinde Etkileri” adlı çalışmalarında, Dal’ı Müzesi Çocuk Programının çocukların benlik algılarını artırıp artırmadığını değerlendirmek istemişlerdir. Çalışmaya yaşları 7-13 arasında değişen toplam 176 çocuk katılmıştır. Çocuklara uygulanan 11 haftalık eğitim öncesi ve sonrası çocukların benlik algılarını değerlendirmede Tennessee Benlik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, sanat programına katılan çocukların benlik algısı puanlarında artış görülmüştür.

Goodvin ve Romdall (2013), “Erken Çocuklukta Olumsuz Geçmiş Olaylar Hakkında Anne-Çocuk Hatıraları, Başetme ve Benlik Algısı Arasında Bağlantılar” adlı çalışmalarında, çocukların benlik algıları ile duygu hatırlamaları arasındaki bağlantı ve unsurların çocukların zorluklarla baş etmesinde önemini incelemişlerdir. Çalışmaya yaşları 4 ile 5 olan 64 çocuk ve annesi katılmıştır. Ev oturumlarında, anne ve çocuğunun son iki haftada meydana gelen ve çocuğun olumsuz duygu hissettiği olumsuz bir olay hakkında konuşmaları istenmiştir. Araştırmacılar bu konuşmalarda geçen duyguları not etmişlerdir. Çocukların anne ve öğretmenleri çocukların olumsuz durumlarla baş etme tarzlarını belirtmişlerdir. Çocuk Kendini Gözleme Ölçeği ile de çocukların benlik algıları değerlendirilmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, çocukların algıladıkları utangaçlığın anneleri ile olumsuz durumlar hakkında konuşmalarındaki olumsuz duygularla ilişkili olduğu, çocukların algıladıkları olumsuz duygulanım ile anneleri ile olumsuz durumlar hakkında konuşmalarındaki düşük duygu ifadeleri ve belirli baş etme örüntüleri ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Yazıcı ve Taştepe (2013), “Ebeveynlerin Aile Ortamı Algısı İle Çocukların Benlik Algısı Arasındaki İlişki” adlı çalışmalarında, anne babanın aile ortamını algılayışı ile 6 yaş çocuklarının benlik algılayış düzeylerini incelemişlerdir. Çalışmaya okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 81 çocuk ve aileleri katılmıştır. Çalışmada “Demoulin Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeği” ve “Aile Ortamı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, aile ortamının birlik ve beraberlik odaklı oldukça, çocukların benlik algısının olumlu yönde etkilendiği görülmüştür. Ayrıca bulgulara, aile ortamında denetim arttıkça çocukların öz saygı, öz yeterlik ve benlik algısı puanlarının düştüğü saptanmıştır.

Şanlı (2012), “Probleme Dayalı Altı Aşamalı Ders İşleme Modelinin Anaokuluna Giden 60-72 Aylık Çocukların Benlik Algılarına Etkisi” adlı çalışmasında, probleme dayalı altı aşamalı ders işleme modelinin anaokuluna giden 60-72 aylık çocukların benlik algılarına etkisini incelemiştir. Araştırmaya toplam 91 çocuk katılmıştır. Araştırmada gruba, ön-son test olarak “Piers-Harris Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği” uygulanmıştır. Çocukların bir kısmına “Probleme Dayalı Altı Aşamalı Ders İşleme Modeli”ne göre yüksek yoğunluklu yapılandırmacı nitelikte tasarlanmış etkinlikler, diğer kısmına ise, düşük yoğunluklu yapılandırmacı etkinlikler uygulanmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, yüksek yoğunluklu eğitim uygulamalarının çocukların genel ve mutluluk, kaygı, sosyal beğeni, davranış alt boyutlarında, benlik algısı gelişiminde olumlu etkisi olduğu ancak fiziksel görünüm ve okul durumu alt boyutlarında olumlu etkisinin düşük düzeyde olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Düşük yoğunluklu eğitim uygulamalarının genel benlik algısı gelişiminde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu görülmüş, mutluluk, kaygı, sosyal beğeni, davranış, fiziksel görünüm ve okul durumu alt boyutlarının hiçbirinin gelişiminde olumlu etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, anne ve babanın yaş düzeylerinin eğitime bağlı olarak elde edilen benlik kavramı gelişimi üzerinde etkisi olduğu belirtilmiş, 40 yaş ve üzerinde olan ebeveynlerin çocuklarının benlik algılarının daha düşük düzeyde gelişim gösterdikleri görülmüştür.

Verschueren, Doumena ve Buyseb (2012), “Anne, Öğretmen ve Akranlarla İlişkiler: Küçük Çocukların Benlik Algılarına Benzersiz ve Ortak Etkiler” adlı çalışmalarında, okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal yaşamlarındaki üç önemli ilişkinin benzersiz ve ortak etkilerini, yani anne, öğretmen ve akranları ile olan ilişkilerini benlik algısının üç boyutunda (genel, akademik ve sosyal) değerlendirmişlerdir. Çalışmaya 113 çocuk katılmıştır. Çalışmada anne ile okul öncesi çocuklarının bağlanma ilişkileri “Bağlanma Seti” adı verilen bir gözlemci tarafından doldurulan ölçekle, öğretmenle çocuk arasındaki ilişki kalitesi “Öğretmen-Öğrenci İlişki Ölçeği” ile, çocukların benlik algıları “Benlik Tanımlaması Ölçeği” ile ölçülmüştür. Ayrıca çocuklara “Sosyometri Testi” de uygulanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, sosyal ilişkiler ile benlik algısı arasındaki alana özel bağlantılar ortaya çıkmıştır. Özellikle, öğretmen-çocuk ilişkileri kalitesi ile akademik benlik algısı, akran kabulü ile sosyal benlik algısı ve anneye bağlanma kalitesi ile genel

benlik kavramı arasında ilişkiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca akademik benlik algısı ile anne-çocuk bağlanma kalitesi arasında dolaylı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Leflot, Onghena ve Colpin (2010), “Öğretmen-Öğrenci İlişkisi: İkinci Sınıfa Devam Eden Çocuklarda Benlik Algısı” adlı çalışmalarında ikinci sınıfın başında öğretmen katılımı, yapı ve özerklik desteği ile karakterize edilen öğretmen-çocuk etkileşimlerinin, çocukların genel, akademik ve sosyal alandaki benlik algısını tahmin edip etmediğini incelemişlerdir. Çalışmaya 570 çocuk ve öğretmeni dahil edilmiştir. Çocukların benlik algıları “Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” ile, çocuklarla öğretmenlerin ilişkileri “Sosyal Bağlamda Öğretmen Ölçeği” ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, çocukların sosyal benlik algıları ile öğretmen katılımı, yapı ve özerklik desteği arasında, öğretmenin özerkliği desteği ile yüksek akademik benlik algısı arasında doğrudan ilişkiler ortaya çıkmıştır.

Sarıca (2010), “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Benlik Kavramlarının Çeşitli Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi” adlı çalışmada, okul öncesi eğitime devam etmekte olan 5-6 yaş çocuklarının benlik algılarının çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Çalışmaya 142 çocuk katılmıştır. Çalışmada benlik kavramını değerlendirmede “Purdue Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği” ve katılımcıların demografik bilgilerini değerlendirmek için “Demografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, 6 yaş grubu çocukların benlik kavramı düzeylerinin 5 yaş grubu çocuklarının benlik kavramı düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kızların benlik kavramı düzeylerinin erkeklerin benlik kavramı düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Aile türü çekirdek aile olan çocukların benlik kavramları, aile türü geniş aile olan çocuklarıkinden anlamlı derecede daha yüksek olduğu, anne-babanın eğitim düzeyi ile okul öncesi eğitim kurumuna devam süresi arttıkça çocukların benlik algısı düzeylerinin de arttığı görülmüştür.

Şeremet (2006), “Okul Öncesi Dönemi Çocuklarının (5-6 Yaş) Kendilik Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi” adlı çalışmada, 5-6 yaşındaki okul öncesi dönemi çocuklarının benlik algılarını yaş, cinsiyet, doğum sırası, annenin eğitim durumu, babanın

eğitim durumu, annenin çalışıp çalışmama durumu değişkenlerine göre incelemiştir. Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 720 çocuğa “Küçük Çocuklar için Kendilik Algısı Ölçeği” ve “Demografik Bilgi Formu” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, erkek çocukların kız çocuklarına göre bedensel yeterliklerini daha olumlu algıladıkları ve anneleri tarafından kabul edilme algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe çocukların benlik algılarının yükseldiği görülmüştür. Doğum sırası ve annelerin çalışıp çalışmama değişkenlerinin çocukların benlik algılarında farklılığa yol açmadığı görülmüştür. Yaş ve cinsiyet ortak etkilerine bakıldığında ise beş yaşındaki erkeklerin altı yaşındaki erkeklere göre bilişsel yeterlik algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Beş yaşındaki erkeklerin altı yaşındaki erkeklere, ayrıca beş ve altı yaşındaki kızlara göre anneleri tarafından kabul edilme algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Turaşlı (2006), “6 Yaş Grubu Çocuklarda Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programının Etkililiğinin İncelenmesi” adlı çalışmada, 6 yaş grubu çocuklarda benlik saygısını desteklemeye yönelik sosyal-duygusal hazırlık programının etkililiğini incelemiştir. Çalışmaya anasınıfına devam eden 40 çocuk ve anneleri katılmıştır. Araştırmada benlik algısını değerlendirmede kullanılan “Demoulin Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeği” geçerlik ve güvenirliği de 6 yaş grubundaki 170 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, benlik algısını destekleyen programın çocukların benlik algıları üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür.

Önder (2004), “4-6 Yaşlarındaki Okulöncesi Çocuklarda Kendilik Algısının Annenin Çalışması, Yaş ve Cinsiyete Bağlı Olarak İncelenmesi” adlı çalışmada, 4-6 yaşlarındaki okulöncesi çocukların kendilik algısını yaş, cinsiyet ve annenin çalışmasına bağlı olarak incelemiştir. Okulöncesi çocuklarda kendilik algısının önemli bir alt boyutu olan “anne tarafından kabul edilme” düzeyini çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. 72 çocuğun katıldığı çalışmada “Küçük Çocuklar İçin Kendilik Algısı” ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, annesi çalışan çocukların, anne tarafından kabul edilme algılarının, annesi çalışmayan çocuklara oranla anlamlı olarak daha düşük olduğu saptanmıştır. Bulgulara göre, çocuğun yaşı ve cinsiyet değişkenleri bir farklılığa yol açmamıştır.

Verschueren, Marcoen ve Schoefs (1996), “5-6 Yaş Çocuklarında Benlik, Bağlanma ve Yetkinliğin İçsel Çalışma Modeli” adlı çalışmalarının ilk kısmında yaşları 51-76 ay arasında değişen 95 anaokulu çocuğunun sosyal yetkinlik, sosyal kabul, davranışsal uyum ve benlik saygılarının davranışsal göstergeleri ile benliklerinin içsel çalışma modeli arasındaki ilişki Kukla Görüşmesi ile incelenmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, benlik algısının davranışsal göstergeleri ve davranışsal uyum ile sosyal kabul, sosyal uyum ve benlik arasında olumlu anlamlı ilişkiler ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışmanın ikinci kısmında ise yaşları 55-75 ay arasında olan 50 çocukla anneleri arasındaki bağlanma ilişkileri, Bağlanma Hikaye Tamamlama Görevi ile incelenmiştir. Anneleriyle güvenli bağlanma gerçekleştirmiş olan çocukların olumlu benlikleri arasında güçlü ve anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

2.4.2. Anne Babası Boşanmış Çocuklarla Benlik Algısı İle İlgili Yapılan

Araştırmalar

Sweeney ve Bracken (2000), “Aile Yapısının Çocukların Benlik Algıları Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmalarında, çocukların benlik algılarının içinde yaşadıkları aile yapısından etkilenip etkilenmediğini incelemiştir. Çalışmaya yaşları 9-19 arasında değişen toplam 815 çocuk katılmıştır. Çalışmaya katılan çocukların aile yapıları “tam”, “yeniden kurulmuş annenin aile reisi olduğu”, “yeniden kurulmuş babanın aile reisi olduğu”, “tek ebeveynli annenin aile reisi olduğu”, “tek ebeveynli babanın aile reisi olduğu” olmak üzere 5 çeşitte ele alınmıştır. Çalışmada “Demografik Soru Formu” ve “Çok Boyutlu Benlik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların toplam benlik algılarının tam ailelerde yaşayan çocuklardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu; yeniden kurulmuş ailelerde yaşayan çocukların aile benlik algılarının tam ailelerde yaşayan çocuklardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür.

Beer (1989), “Boşanma ile Benlik Algısı, Benlik Saygısı Arasındaki İlişki İle Beşinci ve Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Ortalaması” adlı çalışmada, ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış çocukların benlik algıları, benlik saygıları ve not ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmaya 21 ebeveyni boşanmış, 37 ebeveyni boşanmamış olmak üzere toplam 58 çocuk katılmıştır. Çalışmaya katılan çocuklara “Piers-

Harris Benlik Algısı Ölçeği”, “Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği-Okul Formu” ve “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” uygulanmıştır. Ayrıca çalışmaya katılan beşinci ve altıncı sınıf öğrencisi olan katılımcıların yıl sonundaki okul not ortalamaları da incelenmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, ebeveynleri boşanmış olan çocukların ebeveynleri boşanmamış olan çocuklara göre benlik algısı, benlik saygısı ve okul not ortalamalarının anlamlı düzeyde düşük, depresyon puanlarının ise yüksek olduğu görülmüştür.

Kanoy (1980), “Ebeveyn-Çocuk İlişkisi ve Benlik Algısı: Boşanmış ve Boşanmamış Ailelerin Çocuklarının Karşılaştırılması” adlı çalışmasında, boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının benlik algıları ile ebeveynleriyle ilişkileri karşılaştırılmıştır. Çalışmaya 45 boşanmış aile (45 anne ve 77 çocuk) ve 44 boşanmamış aile (44 anne ve 79 çocuk) katılmıştır. Yaşları 3 ile 21 yaş arasında olan çocukların benlik algılarını değerlendirmede “Bill Uyum Ölçeği ve Benlik Algısı Ölçeği” ve ebeveyn-çocuk ilişkisi algısını değerlendirmede “Bronfenbrenner Ebeveyn Davranış Ölçeği ve Sosyal Şemalar” kullanılmıştır. Çalışmaya katılan annelere ise, “Tennessee Benlik Algısı Ölçeği”, “Blair Boşanma Uyum Ölçeği, Aile İlişkileri Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, annenin şimdiki uyumu gibi sosyal-psikolojik değişkenler ve anne-çocuk, baba-çocuk ilişkisinin kalitesi gibi aile ilişkileri değişkenlerinin boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının benlik algıları ve ebeveyn-çocuk ilişkileri algıları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Boşanmış ve boşanmamış çocukların benlik algıları açısından bir fark ortaya çıkmamıştır.

Berg ve Kelly (1979), “Tam, Dağılmış ve Boşanmış Ailelerin Çocuklarda Benlik Saygısı” adlı çalışmalarında, boşanmış, boşanmamış ve boşanmamış ama dağılmış ailelerde yaşayan çocukların benlik saygısı incelenmiştir. Çalışmaya her bir gruptan 19 çocuk, toplam 57 çocuk katılmıştır. Çalışmada “Piers Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, ebeveynleri boşanmış olan çocukların benlik algıları, ebeveynleri boşanmamış olan çocuklardan daha düşük çıkmamıştır. Ebeveynleri boşanmamış ancak dağılmış ailelerde yaşayan çocukların benlik algıları diğer iki gruptan daha düşük çıkmıştır.

Raschke ve Raschke (1979), “Aile Çatışması ve Çocukların Benlik Kavramları: Sağlam ve Tek Ebeveynli Ailelerin Karşılaştırılması” adlı çalışmalarında, aile yapısının ve ailede çatışmanın varlığının çocukların benlik algıları üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmaya 289 üçüncü, altıncı ve sekizinci sınıfa devam eden çocuk katılmıştır. Çalışmada benlik algısını değerlendirmede “Piers Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, aile yapısının çocukların benlik algısı üzerinde etkisinin olmadığı ancak, ailede çatışmanın varlığı ile çocukların benlik algıları arasında bir ilişkinin olduğu, ailede çatışma arttıkça çocukların benlik algılarının azaldığı görülmüştür.

2.4.3. Ebeveynleri Boşanmış Çocuklara Uygulanan Programlar ile İlgili Araştırmalar

Pelleboer-Gunnink, Van der Valk, Branje, Van Doorn, Deković (2015), “Boşanma Durumlarında Çocuklarda Önleyici Müdahalenin Belirleyicileri ve Etkileyicileri: Seçkisiz Kontrollü Bir Çalışma” adlı çalışmalarında, “Boşanma Durumlarında Çocuklar (Kids In Divorce Situations: KIDS)” programının ebeveynleri boşanmış olan çocuklar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya yaşları 7-13 arasında değişen, 80 deney, 76 kontrol grubu olmak üzere toplam 156 çocuk ile 131 anne ve 76 baba katılmıştır. Çalışmada “Ebeveyn ve Akran Bağlanma Ölçeği”, “Güçlükler ve Zorluklar Ölçeği”, “Çocukların Algıladıkları Ebeveynler Arası Çatışma Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, çocukların bildirdiği duygusal problemlerin azaldığı, ebeveynleri ile çocuklarının iletişimlerinin olumlu anlamda arttığı görülmüştür.

Velderman, Cloostermans ve Pannebakker (2014) “Boşanmış Ailelerde Çocuk Uyumu: Hollandalı 4-6 Yaş Arası Çocuklara Başarılı Müdahale Edebilir miyiz? Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının (Children of Divorce Intervention Program: CODIP) Hollanda’da Durum Değerlendirmesi” adlı çalışmalarında 4-6 yaş aralığındaki ebeveynleri boşanmış çocuklara “Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programını” uyarlamayı amaçlamışlardır. Çalışmaya 4-6 yaş aralığında toplam 17 çocuk dahil edilmiştir. Çalışmada ebeveynler tarafından “Ebeveyn Formu”, program eğiticileri tarafından “Eğitici Formu” ve öğretmenler tarafından “Öğretmen Formu” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, programın Hollanda’ya uygun olduğu belirtilmiştir. Ebeveynlerin

çoğunluğunun çocuklarının programa katılmasının çocukları üzerinde olumlu anlamda değişiklikler yarattığını belirtmişlerdir. Anne veya babaların doldurdıkları formlar değerlendirildiğinde, programın çocukların uyumları ve olumlu işlevsellikleri üzerinde anlamlı etki oluşturmadığı görülmüştür. Eğitici formları incelendiğinde, çocukların olumlu işlevselliklerinin arttığı dikkati çekmiştir. Öğretmen formları değerlendirildiğinde, çocukların davranım sorunlarının azaldığı, istatistiksel olarak anlamlı çıkmamış olsa da, prososyal davranışlarının arttığı, hiperaktivite ve duygusallıklarının ise azaldığı görülmüştür.

Yazdi, Mashhadi, Kimiaee ve Asemi (2014), “Ebeveynleri Boşanmış Olan Çocukların Dışsallaştırma ve İçselleştirme Problemleri Üzerinde Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının Etkisi” adlı çalışmalarında ebeveynleri boşanmış olan çocukların problem davranışlarının azaltılmasında Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı (Children of Divorce Intervention Programme -CODIP)’nın etkisini araştırmışlardır. Çalışmada yaşları 10-12 arasında değişen toplam 25 çocuk yer almıştır. 13 çocuğa haftada üç kez olmak üzere toplam 15 oturumdan oluşan Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı uygulanmışken, 12 çocuğa herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Ön ve son test olarak kullanılan “Çocuk Davranış Kontrol Listesi” sonuçları incelendiğinde, çocukların öfke, saldırganlık gibi dışsallaştırma davranışlarının anlamlı biçimde azaldığı görülmüşken, çekingenlik, kaygı gibi içselleştirme davranış problemleri açısından herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmüştür.

Botha ve Wild (2013), “Güney Afrikalı Boşanmış Aile Çocuklarına Uygulanan Okul Temelli Müdahale Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı (Children of Divorce Intervention Programme -CODIP)’nın anne babası boşanan çocuklar üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Çalışmada yaşları 10-14 arasında değişen 16 çocuk deney grubunu, 9 çocuk ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Çocukların boşanmaya ilişkin düşünce ve inançlarını ölçmek için çocuklara “Çocukların Ebeveynlerinin Boşanmalarına İlişkin İnanç Ölçeği”, çocukların genel uyumlarını değerlendirmek için çocukların ebeveyn ve öğretmenlerine Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı’nda yer alan “Öğretmen-Çocuk Değerlendirme Ölçeği”, “Davranış Değerlendirme Ölçeği”, “Ebeveyn-Çocuk Değerlendirme Ölçeği” ile “Güçlükler

ve Zorluklar Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmadaki deney grubuna 12 hafta boyunca Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, çocukların boşanmaya ilişkin değerlendirmelerinde deney ve kontrol grubu arasında herhangi bir fark ortaya çıkmamışken, çocukların ebeveyn ve öğretmenlerinin değerlendirmelerinde deney ve kontrol grubu arasında anlamlı farklar ortaya çıkmıştır. Deney grubunda yer alan çocukların genel davranış, duygusal ve sosyal uyumlarında anlamlı ilerlemeler olduğu belirtilmiştir.

Abdi, Porebrahim ve Nazari (2013), “Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının Çocukların Boşanmaya Uyumları Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmalarında, Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı (Children of Divorce Intervention Programme - CODIP)’nın anne babası boşanan çocuklar üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Çalışmada yaşları 7 ile 9 arasında olan, 11 erkek, 15 kız toplam 26 çocuk yer almıştır. Deney grubunu oluşturan çocuklara “Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programı” uygulanmıştır. Çalışmaya katılan çocuklara “Boşanma Hakkında Çocukların Düşünceleri Ölçeği”, ebeveynlere “Ebeveyn Değerlendirme Formu” ve grup liderine “Grup Lideri Değerlendirme Formu” uygulanmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programına katılan çocukların boşanmaya ilişkin olumsuz duygularının azaldığı, akranları ve ebeveynleri ile ilişkilerinde ilerlemeler olduğu ve problem çözme becerilerinde artış olduğu görülmüştür.

Gilman, Schneider ve Shulak (2005), “Boşanma Sonrası Çocukların Başetme Becerileri: 7-9 Yaş Çocuklarında Çocukların Dönüşü (Kid’s Turn Intervention Program) Programının Etkileri” adlı çalışmalarında, boşanmış ailelerden gelen 7-9 yaş çocuklarının uyumları üzerinde 6 haftalık çocuk odaklı eğitim programının etkisi incelenmiştir. Çalışmaya katılan 60 çocuğa program öncesi ve sonrası “Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği” kullanılmıştır. 6 hafta süren eğitim programının çocukların uyumlarında anlamlı düzeyde artış görülmüştür. Çocukların düşünce, inanç ve tutumlarında olumlu anlamda etki sağlamıştır.

Oliphant, Brown, Cambron ve Yankeelov (2002), “Geçiş Sürecinde Aile Programı (Families In Transition Program: FIT) ile Çocukların Ailelerini Algılayışlarını Ölçme” adlı

çalışmalarında Geçiş Sürecinde Aile Programının ebeveynleri boşanmış çocuklar üzerindeki etkisini incelemiştir. Programın iki temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak boşanma sonrası çocukların kaygı, depresyon ve öfkelerini azaltmak veya önlemek, ikinci olarak da çocukların sosyal yetkinliklerini artırmaktır. Çalışmaya yaşları 8-16 arasında değişen ebeveynleri boşanmış 40 çocuk katılmıştır. Çalışmada “Çocuk Soru Formu” kullanılmıştır. Çocuk Soru Formunda çocukla ilişki kuran kişiler, uygulanan programın etkisi, değişen deneyimler, programdan edinilen beceriler, ev ortamında değişen çatışmalar hakkında açık uçlu sorular yer almıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, programın çocuklara boşanmayla ilişkili problemlerle başetme konusunda bilgi sağlayıcı olduğu ve boşanmanın ebeveynlerinin davranışları üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olduğu görülmüştür.

Pedro-Carroll, Sutton ve Wyman (1999) “Ebeveynleri Boşanmış Küçük Çocuklara Yönelik Geliştirilen Önleyici Müdahale Çalışmasının İki Yıllık İzleminin Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında, Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis, Cowen’ın (1997), “Ebeveynleri Boşanmış Çocuklara Yönelik Önleyici Müdahaleler: 5-6 Yaşındaki Çocuklar İçin Gelişimsel Bir Model” çalışmasına katılan çocukları iki yıl sonra tekrar değerlendirmişlerdir. Bir önceki çalışmaya katılan ailelerden taşınma, çalışmaya katılmak istememe gibi nedenlerden ötürü 25 çocuk izlenememiştir. Çocuklarının boşanmaya ilişkin algılarını değerlendirmek için “Ebeveyn Değerlendirme Formu” çocukların ebeveynleri tarafından; çocukların sosyal becerileri ve problem davranışlarını değerlendirmek için “Öğretmen-Çocuk Derecelendirme Ölçeği”; çocukların aileleri hakkındaki duygularını değerlendirmek için “Çocukların Aile Uyum Ölçeği” çocuklar tarafından; çocukların kaygılarını değerlendirmek için “Çocuklar için Durumluk Kaygı Ölçeği” çocuklar tarafından doldurulmuştur. Ayrıca iki yıl boyunca aile yaşamlarında ve uyum düzeylerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığını öğrenmek için ebeveynlerle görüşülmüş; çocukların okula devam süreleri, okul revirine başvurma sıklıklarına da bakılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, ebeveynleri boşanmış çocuklardan Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programına katılanların, bu programa katılmayanlara göre ev ve okul ortamındaki uyum becerilerinin daha iyi düzeyde; kaygılarının ve revire başvurma sıklıklarının ise daha az olduğu görülmüştür.

Short (1998), “Ebeveynleri Boşanmış Çocuklar İçin Madde Bağımlılığı Önleme ve Akıl Sağlığı Geliştirme Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmada, stres yönetimi ve

alkol farkındalık programının (Stress Management and Alcohol Awareness Program: SMAAP) ebeveynleri boşanmış olan çocuklar üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya yaşları 10-13 arasında değişen ebeveynleri boşanmış 62 çocuk katılmıştır. Çalışmada “Başetme Değerlendirme Bataryası”, “Alkol Beklentileri Ölçeği”, “Rosenberg Benlik Algısı Ölçeği”, “Çocuk Kaygı Ölçeği”, “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği”, “Çocuk Davranış Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmaya katılanlara benlik algısının desteklenmesi, duygu odaklı başetme, problem çözme, alkolün etkileri gibi konulardan oluşan 12 oturumdan oluşan program uygulanmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, programa katılan çocuklarda problem odaklı başetme becerilerinin ve benlik algısının arttığı, antisosyal davranışların, kaygının ve madde kullanımının azaldığı görülmüştür.

Pedro-Carroll, Alpert-Gillis (1997), “Ebeveynleri Boşanmış Çocuklara Yönelik Önleyici Müdahaleler: 5-6 Yaşındaki Çocuklar İçin Gelişimsel Bir Model” adlı çalışmalarında, Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının (Children of Divorce Intervention Programme -CODIP) 5-6 yaşındaki çocuklar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programına katılan 37 çocuk ile bu programa katılmayan 26 çocuğun ebeveynleri boşanmışlardır. Ebeveyni boşanmamış olan 39 çocuk ise yaş ve cinsiyet açısından eşleştirilmiş karşılaştırma grubunu oluşturmuşlardır. Çocuklarının boşanmaya ilişkin algılarını değerlendirmek için “Ebeveyn Değerlendirme Formu” çocukların ebeveynleri tarafından; çocukların sosyal becerileri ve problem davranışlarını değerlendirmek için “Öğretmen-Çocuk Derecelendirme Ölçeği”; çocukların aileleri hakkındaki duygularını değerlendirmek için “Çocukların Aile Uyum Ölçeği” çocuklar tarafından; çocukların boşanma ile ilgili düşüncelerini, duygularını ifade edebilme, kişilerarası işlevsellik ve problem çözme becerilerini değerlendirmek için “Grup Lideri Değerlendirme Formu” grup liderleri tarafından doldurulmuştur. 12 oturumdan oluşan Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının 5-6 yaşındaki çocukların okul ve evdeki uyum davranışları üzerinde olumlu sonuçlar yarattığı görülmüştür.

Stolberg ve Mahler (1994), “Ebeveynleri Boşanmış Olan Çocuklarda Beceri Eğitimi, Ebeveyn Katılımı ve Aktarım Süreçleri ile Okula Dayalı Bir Müdahalede Tedavi Kazançlarını Artırma” adlı çalışmalarında, “Okula Dayalı Çocukların Destek Grubu (Children’s Support Group: CSG)” adlı programın anne babaları boşanmış olan çocuklar

üzerinde etkisini incelemişlerdir. 14 hafta süren eğitimin amacı, çocukların aile değişikliklerinde yaşadığı sorunlarla baş etme stratejileri, becerilerini edinmelerini sağlamak olmuştur. Çalışmaya 3-5. sınıflara devam eden toplam 103 öğrenci katılmıştır. Çalışmada eğitim üç ayrı gruba farklı şekilde verilmiştir. Birinci gruba sadece destek sağlanmış, ikinci gruba destek sağlanmış ve beceriler öğretilmiş, üçüncü gruba da destek sağlanmış, beceriler ve aktarımlar öğretilmiş, ayrıca ebeveyn eğitimi verilmiştir. Çalışmada kontrol grubu olarak anne babaları boşanmamış çocuklar yer almıştır. Çalışmada “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği”, “STAI Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği”, “Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği”, “Çocuk Değerlendirme Envanteri”, “Çocuk Davranış Ölçeği- Ebeveyn ve Öğretmen Formu” kullanılmıştır. Çalışma sonuçları incelendiğinde, ikinci grupta anlamlı olumlu ilerlemeler olduğu görülmüştür. Çalışmada en iyi sonuç üçüncü grupta yer alan çocuklara ait olmuştur. Bu gruptaki çocukların duygusal ve davranışsal problemlerinin azaldığı, evdeki uyumlarının arttığı görülmüştür.

Pedro-Carroll, Alpert-Gillis, Cowen (1992), “Kentte Yaşayan Ebeveynleri Boşanmış 4-6. Sınıf Çocuklarına Yönelik Bir Önleyici Müdahale Etkinliğinin Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında, ebeveynleri boşanmış olan çocukların baş edebilme becerileri ve sosyal destek bileşenlerine dayalı Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının (Children of Divorce Intervention Programme -CODIP) etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya kentteki okullarda 4-6. Sınıfa devam eden 188 çocuk dahil edilmiştir. Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programına katılan 57 çocuk ile bu programa katılmayan 38 çocuğun ebeveynleri boşanmışlardır. Ebeveyni boşanmamış olan 93 çocuk ise yaş ve cinsiyet açısından eşleştirilmiş karşılaştırma grubunu oluşturmuşlardır. Çalışmaya 110 erkek, 78 kız katılmıştır. Çalışmada, çocukların aileleri hakkındaki duygularını değerlendirmek için “Çocukların Aile Uyum Ölçeği”, çocukların boşanmaya ilişkin tutum ve algılarını değerlendirmek için “Çocukların Tutumları ve Benlik Algıları Ölçeği”, çocukların kaygılarını değerlendirmek için “Çocuklar için Durumluk Kaygı Ölçeği” çocuklar tarafından doldurulmuştur. Çocuklarının duyguları hakkındaki düşünceleri, ebeveynler tarafından doldurulan “Ebeveyn Değerlendirme Formu” ile, çocukların sosyal becerileri ve problem davranışları öğretmen tarafından doldurulan “Öğretmen-Çocuk Derecelendirme Ölçeği” ile anlaşılmıştır. Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programına katılan çocuklar için grup lideri tarafından doldurulan “Grup Lideri Değerlendirme Formu” ise çocukların boşanma ile ilgili düşüncelerini, duygularını ifade

edebilme, kişilerarası işlevsellik ve problem çözme becerilerini değerlendirmede kullanılmıştır. 14 hafta boyunca uygulanan Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programının ebeveynleri boşanmış çocukların ev ve okul ortamındaki uyum, problem çözme becerileri, boşanmaya ilişkin algıları üzerinde olumlu katkılar sağladığı görülmüştür.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu araştırmada, anne babaları boşanmış altı yaş çocuklarına uygulanan “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı”nın (ÇİBUP) çocukların benlik algıları üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, işlem yolu ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Çocuklara yönelik boşanmaya uyum programının çocukların benlik algıları üzerindeki etkisi ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen ile incelenmiştir. Desende ön testlerin bulunması, grupların deney öncesi benzerlik derecelerinin bilinmesine ve son test sonuçlarının buna göre çözümlenmesine yardım etmektedir (Kuzu, 2011, s.28).

Ön test–son test kontrol gruplu desen sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan deneysel desenlerden biridir. “Karışık desen” olarak da tanımlanabilen ön test-son test kontrol gruplu desen, birisi tekrarlı ölçümleri (ön test-son test), diğeri de farklı kategorilerde bulunan grupları (deney-kontrol gruplarını) gösteren iki faktörlü bir deneysel desen olarak belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2007, s. 21; Karasar, 2008, s. 97).

Araştırmanın bağımsız değişkeni “ÇİBUP”, bağımlı değişkeni ise çocukların benlik algıları düzeyidir. Araştırmanın ön test-son test deney kontrol gruplu deseni Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5.*Araştırmanın Ön Test-Son Test Deney Kontrol Gruplu Deseni*

Gruplar	Ön Test	İşlem	Son Test
Deney Grubu	Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği Kişisel Bilgi Formu	Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı	Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği
Kontrol Grubu	Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği Kişisel Bilgi Formu		Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği

Tablo 5'te Araştırmanın Ön Test-Son Test Deney Kontrol Gruplu Deseni incelenmiştir. Deney grubunun ön testinde Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmış, çocuklar için boşanmaya uyum programı sonrası son testte Demoulin Çocuklar için benlik algısı ölçeği kullanılmıştır. Kontrol grubunun ön testinde Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanıldıktan sonra son testte Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışma grubunun oluşturulması iki farklı süreçten oluşmaktadır. İlk aşamada çalışma grubunun oluşturulması amacı ile okul ziyaretleri yapılarak anne-babası boşanmış 6 yaş çocuklarına ulaşılması planlanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen okul ziyaretleri sırasında çalışma grubunun oluşturulmasında aşağıda sıralanan zorluklar yaşanmıştır.

- Ziyaret edilen bazı okullarda, aileler çocuklarının boşanma durumlarını okulda paylaşmamalarını tembih ettiği için bu konuda öğretmenlerinde yeterince bilgi sahibi olamadığı anlaşılmıştır. Benzeri şekilde bazı okullarda çocuklar ve aileler boşanmadan duydukları utanç nedeni ile konu hakkında paylaşımda

bulunmaktan kaçındıklarından öğretmenlerin detaylı bilgi sahibi olmadığı anlaşılmıştır.

- b) Ziyaret edilen bazı okullarda anne babaların boşanmış olduğu öğretmenleri tarafından bilinen çocukların bazıları anne babasının boşanma durumundan bilgisi olmadığından çalışma grubuna alınamamıştır. Diğer bir deyişle çocukların psikolojik sağlığının olumsuz etkileneceği gerekçesi ile boşanma durumu öğretmen ve aileler arasında gizli tutulmuş ve bu konuda çocuğa herhangi bir açıklama yapılmadığından çocuk çalışma grubuna alınamamıştır.

Bu şekilde sıralanmış olan çeşitli durumlar nedeni ile okul ziyaretleri yoluyla çalışma grubu oluşturulamamıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak çalışma grubunun oluşturulması için ikinci bir süreç planlanmıştır. Çalışma grubu oluşturmak amacı ile planlanan yeni süreçte ilk olarak özel bir psikolojik danışmanlık merkezine başvurmuş olan boşanmış aileler ile görüşülmüştür. Bu merkeze başvurmuş olan boşanmış ailelerin daha çok üst sosyoekonomik düzeydeki aileler olduğu fark edilmiştir.

Bu kuruma başvurmuş olan boşanmış aile çocuklarından deney ve kontrol grubundaki üst sosyoekonomik düzeydeki 2'şer çocuk çalışma grubuna alınmıştır. Bu başlangıçtan yola çıkılarak Kartopu Yöntemi ile orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki diğer çocukların belirlenmesi için bu düzeyleri temsil ettiği düşünülen semtlerde ikamet eden çeşitli kişiler ile iletişime geçilerek boşanmış ailelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sayede deney ve kontrol grubu için 6 yaşında ve ailesi son 3 yıl içerisinde boşanmış olan 8 çocuğa daha ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucunda her üç sosyoekonomik düzeyden iki çocuk olmak üzere deney ve kontrol grubu için toplam 12 çocuk çalışma grubuna alınarak süreç tamamlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturmak için Ankara'da bir danışmanlık merkezine başvurmuş olan boşanmış anne ve babalar ile görüşülmüş, araştırma kapsamındaki programın çocuklarına uygulanmasını kabul eden gönüllü 0-3 yıldır boşanmış olan ailelerin çocukları ile çalışmalar yürütülmüştür. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarına anne babaları boşanmış çocuklar seçilmiştir.

Çocukların demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 6’da çocukların anne babalarının demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 6.Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Çocukların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Deney grubu		Kontrol grubu	
	N= 6		n= 6	
	N	%	n	%
Cinsiyet				
Kız	3	50,0	3	50,0
Erkek	3	50,0	3	50,0
Okul öncesi eğitime devam etme süresi				
Bir yıl	4	66,6	4	66,6
İki yıl ve üzeri	2	33,3	2	33,3
Çocukların birlikte yaşadığı kişiler				
Anne	5	83,3	5	83,3
Anne ve aile büyükleri	1	16,7	0	0
Baba ve aile büyükleri	0	0	1	16,7
Ayrı Ebeveynle Görüşme Sıklığı				
Haftada 1 kez ve daha çok	3	50,0	2	33,3
İki haftada 1 kez ve daha az	3	50,0	4	66,7

Bu çalışma, ÇİBUP’un çocukların benlik algılarına etkisini araştırmak amacıyla, %50’si (n=6) kız ve %50’si (n=6) erkek olmak üzere toplam 12 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Bu çocukların 6’sı deney grubunu, 6’sı ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Çalışmaya katılan çocukların yaşlarının ortalamaları 6 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6’da Çocukların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları incelenmiştir. Deney grubunun %66,6’sının (n=4) bir yıl süreyle, %33,3’ünün (n=2) iki yıl ve üzeri süreyle; kontrol grubunun %66,6’sının (n=4) bir yıl süreyle, %33,3’ünün (n=2) iki yıl ve üzeri süreyle okul öncesi eğitime devam ettiği görülmüştür.

Aynı zamanda deney grubunun %83,3'ünün (n=5) anne ile birlikte, %16,7'sinin (n=1) anne ve aile büyükleriyle yaşadıkları; kontrol grubunun %83,3'ünün (n=5) anne ile birlikte, %16,7'sinin (n=1) baba ve aile büyükleriyle yaşadıkları da görülmektedir. Aynı tablo incelendiğinde, deney grubunun %50,0'si (n=3) haftada 1 ve daha çok kez ayrı olan ebeveyniyle görüşüyorken; %50,0'si (n=3) iki haftada 1 ve daha az kez görüşmektedir. Kontrol grubunun %33,3'ü (n=2) haftada 1 ve daha çok kez ayrı olan ebeveyniyle görüşüyorken; %66,7'si (n=4) iki haftada 1 ve daha az kez görüşmektedir.

Tablo 7. Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Çocukların Anne Babalarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Deney grubu n= 6		Kontrol grubu n= 6	
	N	%	n	%
Anne öğrenim düzeyi				
Lise ve altı	2	33,3	2	33,3
Ön lisans ve üzeri	4	66,7	4	66,7
Baba öğrenim düzeyi				
Lise ve altı	2	33,3	2	33,3
Ön lisans ve üzeri	4	66,7	4	66,7
Boşanma zamanı				
1 yıl önce	1	16,7	3	50,0
2 yıl önce	3	50,0	2	33,3
3 yıl önce	2	33,3	1	16,7

Tablo 7'de Çocukların Anne Babalarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları incelenmiştir. Annelerin yaşları 27 ile 42 arasında değişmekte olup, yaşlarının ortalaması $35,75 \pm 4,69$ yıldır. Babaların yaşları 29 ile 45 arasında değişmekte olup, yaşlarının ortalaması $39,00 \pm 4,43$ yıldır.

Tablo 7 incelendiğinde, anne öğrenim düzeyi lise ve altı olanların oranı deney grubunda %33,3 (n=2), kontrol grubunda %33,3 (n=2); ön lisans ve üstü olanların oranı deney grubunda %66,7 (n=4) ve kontrol grubunda %66,7 (n=4) olarak gözlenmektedir. Baba öğrenim düzeyi lise ve altı olanların oranı deney grubunda %33,3 (n=2), kontrol grubunda

%33,3 (n=2); ön lisans ve üstü olanların oranı deney grubunda %66,7 (n=4) ve kontrol grubunda %66,7 (n=4) olarak gözlenmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde, boşanma zamanı 1 yıldan daha önce olanlar deney grubunun %16,7'sini (n=1), kontrol grubunun %50'sini (n=3); 2 yıldan daha önce olanlar deney grubunun %50'sini (n=3), kontrol grubunun %33,3'ünü (n=2) ve 3 yıldan daha önce boşananlar deney grubunun %33,3'ünü (n=2), kontrol grubunun %16,7'sini (n=1) oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocuklar ve aileleri ile ilgili bazı demografik bilgileri toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, çocukların benlik algı düzeylerini değerlendirmek için “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” uygulanmıştır (EK 1).

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu'nda araştırmanın çalışma grubunu oluşturan çocukların demografik bilgilerini (doğum tarihi, cinsiyeti, okul öncesi eğitime devam etme süresi, anne ve babanın yaşı, anne ve babanın eğitim düzeyi, boşanmanın ne zaman gerçekleştiğini, boşanmadan sonra çocuğun kiminle yaşadığını, ayrı olduğu ebeveyni ile görüşme sıklığını) belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır (EK 2).

3.3.2. Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği

Çocukların benlik algı düzeylerini değerlendirmek için kullanılan “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” Tennesse Üniversitesi'nden Dr. Donald Demoulin tarafından 1995-1998 yılları arasında “Kendimi Seviyorum” adlı benlik algısını geliştirmeye yönelik bir program çalışması için ölçme aracı olarak geliştirilmiştir.

Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama ve ölçeğin normal gelişim gösteren altı-yedi yaş grubu Türk çocuklarının benlik algısı düzeylerini belirlemeye yönelik kullanılabileceğine ilişkin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Turaşlı (2014) tarafından yapılmıştır. Çalışma, İstanbul'da bulunan dört ayrı resmi ilköğretim

okullarının hazırlık sınıflarına devam eden ve orta-sosyo ekonomik düzeyden gelen 5-6 yaş grubunda 170 çocuktan oluşan örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Maksimum güvenirlik Cronbach Alfa, Spearman tekniklerinde (0,88), en düşük güvenirlik Guttman tekniğinde (0,88) elde edilmiştir. Test tekrar test güvenirlik katsayısı 0,607 ve 0,01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin kriter geçerliği için, bu yaş grubu çocukların benlik algısı düzeylerini belirlemeye yönelik aynı kapsamda bir test bulunamadığından, Marmara Sosyal Duygusal Uyum Ölçeği ve Marmara İlköğretime Hazır Oluş Ölçeği kriter geçerliği amacı ile uygulanmış ve korelasyonlara bakılmıştır. Sonuçlar toplu olarak değerlendirildiğinde; Demoulin Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeği'nin tüm ölçekler ve alt boyutları arasında ise 0,01 düzeyinde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Demoulin Benlik Algısı Ölçeği'nin kriter geçerliğinin de oldukça yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada; Demoulin Benlik Algısı Ölçeği'nin 5-6 yaş hazırlık grubuna devam eden ve normal gelişim seyri içinde olan çocukların benlik algılarını ölçmek için yüksek nitelikli geçerli bir ölçme aracı olduğu gösterilmiştir. (Turaşlı, 2006; Turaşlı, 2014).

Ölçek ile yapılan çalışmalar sonucunda bir soru istatistiksel olarak anlamsız bulunduğu için alt ölçek kapsamından çıkarılmış ve öz yeterlik 14, öz saygı ise 15 olmak üzere ölçek toplam 29 madde ile Türkçe'ye uyarlanmıştır. Öz yeterlik (çocuğun kendisi ile ilgili algısı) ve öz saygı (çocuğun okulu algılayışı ve grup içinde kendisi ile ilgili algısı) ölçeğin iki alt ölçeğini oluşturur. Ölçekteki maddeler çocuğun ailesini ve okuldaki bazı faaliyetleri kapsayan ifadelerden oluşur. Her ifade "hissederim" şeklinde bitmektedir. Ölçeğin uygulanması, çocuk ile uygulayıcının karşılıklı oturduğu bir masada bireysel olarak gerçekleştirilmektedir ve uygulama her çocukla yaklaşık 15-20 dakika sürmektedir. Çocuğa sorulan soruların ardından çocuğun, hissettiği duyguyu en iyi ifade ettiğine inandığı yüz ifadesini boyaması istenir. Yüz ifadeleri temel olarak "mutlu", "ne mutlu ne mutsuz", "üzgün" olarak belirtilmiştir. Her maddedeki yüz ifadesi 1-3 arasında puan alır. Öz yeterlik alt ölçeği için 14- 42 arasında puanlama yapılırken, öz saygı için 15-45 arasında puanlama yapılır. İki alt ölçek toplanarak benlik kavramı puanı oluşturulur. Toplam benlik kavramı puanı da 29- 87 arasında değişir. Öz yeterlik alt ölçeğinde 14-23 puan arası düşük, 24-30 puan arası orta, 34-42 puan arası yüksek; öz saygı alt ölçeğinde 15-24 puan arası düşük, 25- 34 puan arası orta, 35-45 puan arası yüksek kabul edilirken,

toplam benlik algısı puanında ise 29-48 puan arası düşük, 49-68 puan arası orta ve 69-87 puan arası yüksek kabul edilir (Turaşlı, 2006; Turaşlı, 2014).

3.4. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı (The Children of Divorce Intervention Program)

Çocuklar için Boşanma Uyum Programı, ebeveynlerin ayrılmasının çocuklar için zor ve sancılı bir süreç olması kanıtına dayanılarak, çocukların bu oldukça stresli durum ile başa çıkmalarına yardımcı olması amacıyla geliştirilmiştir (Pedro-Carroll ve Cowen, 1985; Alpert-Gillis, Pedro-Carroll ve Cowen, 1989). ÇİBUP, ebeveynlerin boşanmasının ardından çocukların yaşadığı özel problemler ile başa çıkmalarına yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş grup odaklı ve önleyici bir programdır. En kapsamlı amacı ise, stresli aile parçalanmalarının ardından yaşanan akademik, davranışsal ve duygusal problemleri önlemek veya düzeltmek ve çocuğun uzun vadede uyumunu arttırmaktır.

Programın iki temel amacı vardır. Bunlar, çocuklara destekleyici grup ortamı sunarak boşanma kaynaklı stresi azaltmak ve ebeveynlerin boşanmasının yarattığı zorluklar ile baş edebilmesi için, çocuğa yardımcı olabilecek özel becerileri öğretmek çocuğun yeterlik kazanmasını sağlamaktır. Bu program, önleyici müdahale modeline dayanır. Daha yoğun tedavi gerektiren daha ağır, kronik, duygusal zorluklar yaşayan çocuklar için tasarlanmamıştır.

Dört farklı ÇİBUP programı geliştirilmiştir: Bunlar; erken ergenliktekiler (7. ve 8. sınıflar), büyük çocuklar (4-6 sınıflar), orta dönem çocuklar (2 ve 3 sınıflar) ve anaokulu ve birinci sınıftaki çocuklar içindir. Ebeveynleri boşanmış çocuklar için geliştirilmiş bu programların amaçları ve hedefleri nispeten değişmez olsa da belirlenmiş konular ve teknikler, yaş gruplarının gelişimsel özelliklerine dayanarak farklılık gösterir.

Bu program, anne babası boşanmış altı yaş çocuklarının boşanma sonrasında ortaya çıkan psikolojik tepkilerini olumlu hale getirmek amacıyla geliştirilmiştir. Anne ve babası boşanmış olan bu yaştaki çocuklar, genellikle korku, şaşkınlık, üzüntü, gerileme ve çoğu zaman da suçluluk yaşarlar. Bu kaygılarından bunalmış olan çocuklar bir zamanlar

atlattıkları evrelere geri dönerler, parmak emme, bebeksi konuşma veya ayrılık korkuları gösterme gibi tepkiler verebilirler.

Wallerstein'nin belirttiği, ebeveynleri boşanmış çocukların geçirmiş olduğu psikolojik aşamalar bu programda ele alınmıştır. Özellikle boşanmadan sonra ortaya çıkan altı hiyerarşik başa çıkma görevi şu şekilde sıralanmıştır:

1. Boşanmanın gerçekliğini kabul etme ve bunu gerçekçi bir bilişsel anlayış ile kavramayı başarma.
2. Çocukları ebeveyn tartışmalarından uzak tutma ve çocukların gündemini yeniden oluşturma.
3. Boşanmanın getirdiği çeşitli kayıpları ortadan kaldırma.
4. Kızgınlık ve kendini suçlama problemlerini çözme.
5. Boşanmanın kalıcılığını kabullenme.
6. Gelecekte kuracağı ilişkiler hakkında gerçekçi bir umuda sahip olma.

Ayrılık zamanında başlayan ve ergenliğin son dönemlerine kadar birbirini izleyen bu görevleri öğrenmek, çocuğun bu konuda deneyim edinmesini sağlar. Bu durum çocuğun güven ve sevmeye duygularının gelişmesine yardımcı olur. Bu program çocuklar için boşanma sonrasında destekleyici bir çevre geliştirmenin önemini vurgular.

Program dört temel bölümden oluşmaktadır:

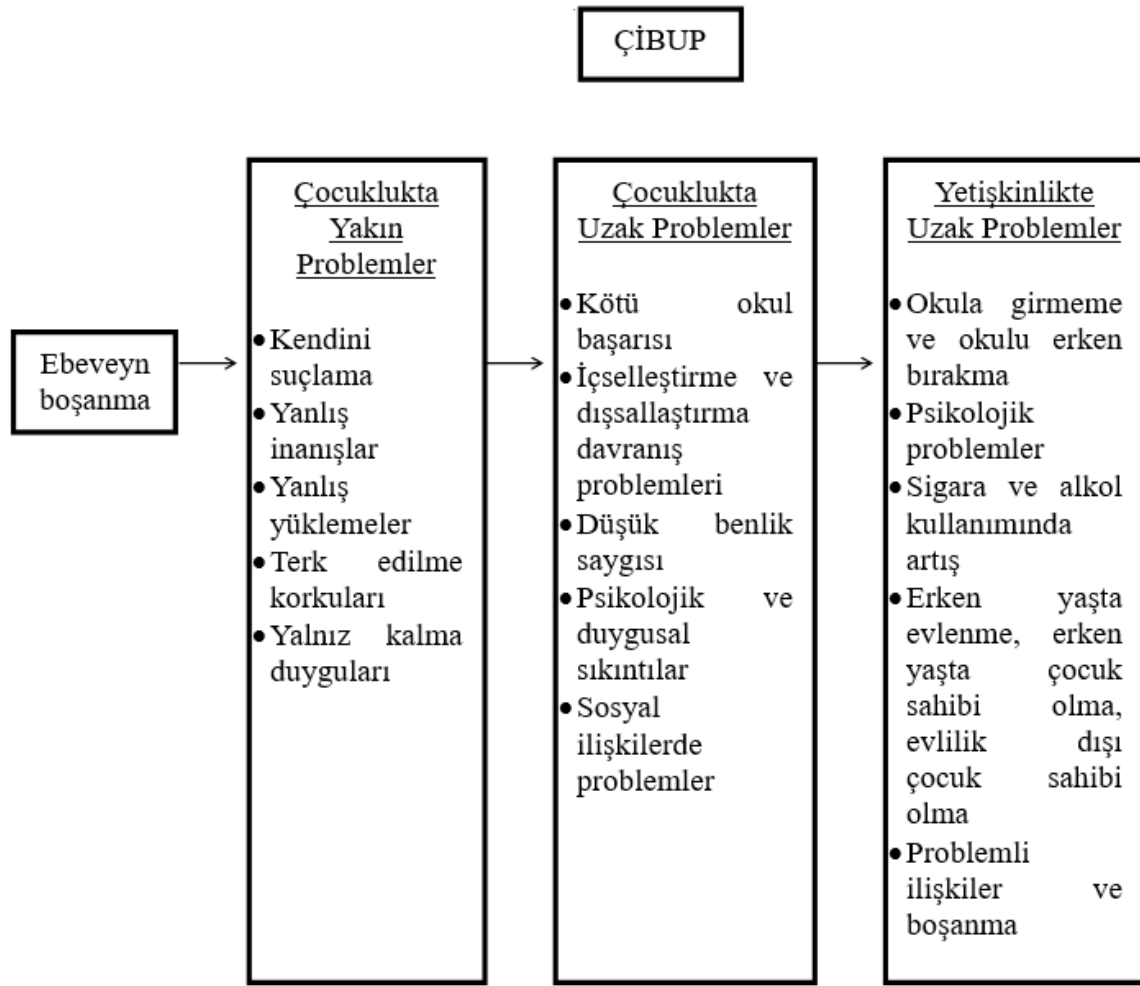
1. Grubu oluşturma ve duygularını öğrenme.
2. Ailede yaşanan değişimleri anlama.
3. Başa çıkma becerilerini geliştirme.
4. Özsaygıyı geliştirme ve destek sağlama.

Programda çeşitli teknikler kullanılması çocuklara kendi duygularını anlama, ifade etme ve kişisel problemlerini çözme konusunda yardımcı olur. Çocukların hedeflerini gerçekleştirmek için tek bir teknik veya yaklaşımdan ziyade daha kapsamlı bir çaba gerektiği unutulmamalıdır. Bu programın en önemli amacı: çocukların uzun vadede uyumunu geliştirmektir.

Bu program boşanma sonrasında önleyici müdahale sürecinin yürütülmesine rehberlik etmek için geliştirilmiştir. Araştırmalar en ince detayına kadar kontrol edilmiş, ÇİBUP'un etkililiğine temel bir kanıt sağlanmıştır. Bu çalışmaların sonuçları ebeveynlerin, öğretmenlerin, grup liderlerinin, çocukların ev ve okul ortamındaki uyumunda önemli gelişimler yaşadığını göstermiştir (Alpert- Gillis, Pedro- Carroll & Coven, 1989; Pedro- Carroll & Cowen1985; Pedro Carroll, Cowen, Hightower & Guare, 1986; Pedro- Carroll, Alpert- Gillis & Cowen, 1992; Pedro- Carroll & Alpert- Gillis,1997). Bir başka çalışmada, çocukların uyum konusunda deneyimledikleri gelişmelerin iki yıl sonra da geçerli olduğu saptanmıştır (Pedro- Carroll, Sutton & Wyman, 1999).

ÇİBUP 1991 yılında Ruh Sağlığı Derneği'nin ABD'deki Örnek Müdahale Programları için vermiş olduğu Lela Rowland Ödülüne layık görülmüştür. ÇİBUP 2005 yılında, Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı'nın, Madde İstismarı ve Ruh Sağlığı Hizmetleri İdaresi'nin Mükemmel Program Ödülü'nün de sahibi olmuştur. Bu uyum programının sonuçlarına dayanarak ÇİBUP, anne babaları boşanmış çocuklarla çalışan diğer kişilere geniş çapta bilgi sağlamaktadır.

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı, 12 oturumdan oluşan önleyici bir grup müdahalesidir. Programın kapsayıcı amacı, ebeveynlerin boşanmasının ardından çocukların yaşayabilecekleri davranışsal ve duygusal problemleri en aza indirmektir.

Şekil 3.ÇİBUP'un sistematik modeli

Kaynak: Velderman, M.K., Cloostermans, A.P.G., & Pannebakker, F.D. (2014). Child adjustment in divorced families: Can we successfully intervene with Dutch 4- to 6-year-olds? Feasibility study children of divorce intervention program (CODIP) in the Netherlands. TNO report: Netherlands. s.7

Bu amacı gerçekleştirmek için programın yapısı altı temel hedefe dayanmaktadır:

1. **Destekleyici grup ortamı geliştirmek:** Destek, program boyunca üzerinde durulan en önemli noktalardan birisidir. Grubun formatı, çocukların en çok ihtiyaç duyduğu sosyal desteği sağlama amacına uygun olarak oluşturulmuştur. Aynı deneyimi yaşamış çocukların birbirleriyle kurdukları ilişkiler kendilerinin bu durum içerisinde yalnız ve diğer çocuklardan farklı olmadıklarını anlamalarına yardımcı olur.
2. **Kabullenme ve boşanma ile ilgili olan duyguların uygun şekilde ifade edilmesini sağlamak:** Hayatlarında önemli bir değişim sürecinden geçen çoğu insan

duygularını anlayabilme ve başa çıkabilmekte zorlanmaktadır. Özellikle küçük yaştaki çocuklar, duygusal deneyimlerini stresli yaşamaya daha yatkındırlar, çünkü bu çocuklar yetişkinlerde ve yaşı daha büyük çocuklarda olan başa çıkma becerilerinden yoksundurlar. Dolayısıyla, program çocukların kendi duyguları ile başkalarının duygularını ayırt edebilmelerini ve doğru bir şekilde kendi duygularını ifade etme becerilerini geliştirebilmeyi amaçlar. “Bütün duygular normaldir” gibi kavramlar, grup bütün duyguların kabul edildiği güvenli ve destekleyici atmosferi oluşturmayı öğrendikçe gelişir.

3. ***Boşanma ile ilgili kavramları anlamayı teşvik etmek ve boşanma ile ilgili yanlış inançları araştırmaya cesaretlendirmek:*** Programın diğer önemli bir amacı ise çocukların, boşanmanın ne anlama geldiğini ve ne anlama gelmediğini gerçekçi bir şekilde anlamalarına yardımcı olmaktır. Genellikle küçük yaştaki çocukların kendi aileleri hakkındaki düşünceleri zihinsel olarak çok daha karmaşıktır. Program bu zihinsel karmaşıklığı ortadan kaldırmak için, “Boşanma, anne ve babaların artık birlikte yaşamamaya karar vermesidir” ve “Boşanma, yetişkinlerin problemidir, çocukların suçu değildir” gibi kavramlar geliştirir.
4. ***İletişim ve problem çözme becerileri ile ilgili yetkinlikleri öğretmek:*** Programın diğer önemli amacı ise çocuklara, karşılaştıkları gerçekçi zorluklarla daha iyi bir şekilde başa çıkabilme becerileri kazandırmaktır. Sosyal problem çözme, çocuğa nasıl düşüneceğini, ne düşünmeyeceğini öğretir. Çocuklar, alternatif çözümler üretmeyi ve ihtiyaç duyduklarında yardım istemeyi öğrendikçe günlük problemlerle daha etkin şekilde başa çıkabilirler. Bu tür beceriler, özellikle ebeveynlerin boşanması ile ilgili birçok değişiklik ile başa çıkmak zorunda olan çocuklar için çok faydalı olabilir.
5. ***Çocukların kendileri ve aileleri ile ilgili algılarını geliştirmek:*** Program aynı zamanda çocuğun kendisini ve ailesini olumlu algılaması üzerinde durmaktadır.

Anne babası boşanan birçok çocuk kendini ‘farklı’ ve ‘eksik’ hisseder (örneğin, “Eğer ben daha iyi bir çocuk olsaydım annem ve babam birlikte kalmış olacaktı”). Bu nedenle, çocukların kendi eşsiz ve özel niteliklerine odaklanmalarına yardımcı olmak önemlidir. Özsaygının yanı sıra aile saygısı da (örneğin, geleneksel olmayan aile

yapılarının farkında olma ve kabul etme, ebeveynlerin ayrılmasının ardından ailede yaşanan olumlu değişimleri görebilme v.b) vurgulanır.

Program, her oturum için aşağıdaki bilgileri içerir:

1. Hedefler
2. Aktiviteler (örneğin, hikayeler, kukla oyunu, etkileşimli oyunlar)
3. Gerekli materyaller
4. Yöntem
5. Soruların gözden geçirilmesi.

ÇİBUP'un birden fazla kaynaktan veri toplama ve kurulu değer ve güvenilirlik verileriyle donatılmış olması sonucu programın güvenilirliği ve geçerliliği sağlanmıştır (Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis, 1997).

Program akredite olmuş bir özel tercümanlık bürosundaki yeminli uzmanlar tarafından Türkçe'ye çevirilmiş ve dil açısından uygunluğunun değerlendirilmesi için bir devlet üniversitesinin yabancı diller bölümünde görev yapmakta olan bir öğretim görevlisinden destek alınmıştır. Aynı zamanda 6 yaşındaki çocuklara eğitim vermekte olan bir sınıf öğretmeni tarafından programın yaşa uygunluğunu değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra çocuk gelişimi alanında görev yapmakta olan üç uzmandan görüş alınmıştır. Bu uzmanlardan alınan geribildirimlere göre programda gerekli düzenlemeler yapılarak ÇİBUP'un yaşa ve kültüre uygunluğu artırılmaya çalışılmıştır.

3.5. Veri Toplama Yöntemi

Bu bölümde veri toplamak için ön testin, eğitim programının ve son testin uygulanması açıklanmıştır.

3.5.1. Uygulama Öncesinde Yapılan Ön Çalışmalar

Uzman görüşü alınması

Programın Türkçe'ye çevrilmesi aşamasından sonra Ankara Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Gazi Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dallarında görev yapmakta olan öğretim üyelerinden uzman değerlendirmesi alınmıştır. Alınmış olan bu uzman görüşleri doğrultusunda programda çeşitli düzeltme ve değişimler yapılmıştır.

Pilot uygulama

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Türkçe'ye çevrilip uzman görüşü alınarak tekrar düzenlenmesinin ardından, asıl uygulama öncesinde programın işleyip işlemediğini ve aksayan yönleri olup olmadığının anlaşılması amacı ile araştırmacı tarafından 6 boşanmış aile çocuğu ile pilot uygulama yapılmıştır. Bu pilot uygulamada ortaya çıkan sonuçlar ışığında program materyallerinde ve uygulama sürecinde çeşitli değişiklikler yapılarak program esas uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

3.5.2. Ön Testlerin Uygulanması

Araştırmaya dahil edilen çocukların benlik algılarını değerlendirmek için deney ve kontrol grubundaki çocuklara araştırmacı tarafından “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği” çocukların aileleri tarafından “Kişisel Bilgi Formu” 28 Şubat Pazar 2016 tarihlerinde uygulanmıştır. Ayrıca Ön testler uygulanırken deney grubundaki çocuklara “sizce boşanma nedir?” sorusu sorularak cevaplamaları istenmiştir. Bunların yanısıra programa katılan çocukların annelerine ise “programdan beklentileriniz nelerdir?” sorusu sorularak cevaplamaları istenmiştir.

3.5.3. Eğitim Programlarının Uygulanması

Programın uygulamasına başlamadan önce araştırmanın uygulanması için ailelerle bireysel görüşmeler yapılarak programın amacı anlatılmıştır. Ailelerden uygulamaların yapılması için izin alınmıştır (EK 3).

Ön testlerin uygulanmasından sonra 28 Şubat -15 Mayıs 2016 tarihleri arasında (12 hafta) deney grubundaki çocuklara “ÇİBUP” araştırmacı tarafından haftada 1 kez uygulanmıştır. Eğitim süresi ortalama 30-45 dakika arasında sürmüştür. ÇİBUP oturumları arasından seçilen bir oturum örnek olarak Ek 4’te sunulmuştur. Kontrol grubundaki çocuklardan ailesi gönüllü olan dört çocuğa da program daha sonra uygulanmıştır. ÇİBUP haftalara göre şu şekilde uygulanmıştır:

3.5.3.1. Bölüm: Grubu oluşturmak ve duygularını öğrenmek

1.Oturum (Birbirini Tanıma): Bu oturumda lider gruptaki bütün üyeler için güvenli ve destekleyici bir ortam oluşturmaya odaklanmıştır. Tüm üyelerin birbirlerini tanımaları için yaka kartları hazırlanmıştır ve birbirimizi tanıyalım oyunu oynanmıştır. Grup kuklası tanıtılmıştır. “Hepsi benimle ilgili dosyaları” dağıtılmış ve grubun gizliliği üzerinde durulmuştur. Daha sonra grubun amacı açıklanmış, yapısı tanıtılmış, kuralları belirlenmiş ve gelecek oturumlar için ortam hazırlanmıştır. Grup sonlandırılırken aşağıda belirtilen sorular sorularak oturum değerlendirmesi yapılmıştır.

Gruptaki tüm çocuklarda aynı olan şey nedir?

Grupta diğer çocukların söyledikleri ile ilgili konuşmamak neden önemlidir?

Burada öğrendiklerinizle ilgili anne babanızla konuşmak uygun mudur? Soruları sorularak oturum sonlandırılır.

2.ve 3. Oturumlar (Duygular Hakkında): Bu oturumlarda, çocuğun duygularını ifade etme becerisini genişletmeye, duygu kavramlarını (bütün duygular kabul edilebilirdir gibi) tanıtmaya ve iletişim becerilerini geliştirmeye odaklanılmıştır. Duygu çekilişi oyunu oynatılarak ve duygular konusunda yaşa uygun kitap okunarak duygularını fark edip ifade etmeyi öğrenmeleri sağlanmıştır. Hissediyorum oyunu oynanmış ve daha sonra ailelerine Duygu Telgrafi yazmaları istenmiştir. Çeşitli sorularla oturumlar gözden geçirilmiş ve sonlandırılmıştır.

- Bütün duygular hissedilebilir mi?
- Birinin nasıl hissettiğini nasıl anlayabilirsin?
- Bütün duygular kabul edilebilir mi?

3.5.3.2.Bölüm: Ailedeki değişimler

4.Oturum (Benim Ailem): Bu oturumda aile ile ilgili konulara değinilmiştir. Çocuklara bütün ailelerin ortak noktaları olduğunu ve aynı zamanda her birinin eşsiz olduğunu anlamaları için yardımcı olunmuştur. Çocuklar, bu oturumda aileleri hakkındaki duygularını ifade etmişlerdir.

4. Oturum (Boşanma Yetişkinlerin Problemidir): Bu oturumda lider boşanma konusunu işlemiştir. Boşanma nedir ve ne değildir soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Ailedeki zorlu geçişlere değinilmiş, deneyimler paylaşılmış ve yanlış anlaşılan kavramlar destekleyici bir grup ortamında açıklığa kavuşturulmuştur.

6. Oturum (Ailedeki Değişimleri Anlamak): Bu oturumda daha çok anne babası boşanmış çocuğun ailede yaşadığı deneyimlere odaklanılmıştır. Bu bağlamda, başka bir iletişim becerisi tanıtılmıştır. Çocuklar, başkalarından yardım, açıklama, bilgi ve destek isteme becerilerini daha da geliştirmişlerdir. Çeşitli sorularla oturumlar gözden geçirilmiş ve sonlandırılmıştır.

- Aile ne demektir?
- Aileler çeşitleri var mıdır?
- Aileler birbirinden nasıl farklıdır?
- Ebeveynleri boşanmaya sürükleyen nedenlerden bazıları nelerdir?
- Anne ve babaları boşanmadığında çocukların yaşadıkları duygular nelerdir?

3.5.3.3. Bölüm: Başa çıkma becerilerini geliştirme

7. 8. ve 9. Oturum (Problem Çözmeyi Öğrenme): Bu oturumlar, çocuğa başa çıkma becerilerini öğretmeye odaklanmıştır. 7. Oturumda, çocuklara bir problem ile karşılaştıklarında ‘dur ve düşün’ ilkesi öğretilmiştir. 8. Oturumda, çocuklara problem çözme adımlarını öğretmek ve bu adımları kişisel problemlerine uygulamalarını sağlamak için kukla oyunları kullanılmıştır. 9. Oturumda, liderler çocukların çözebilecekleri ve çözemeyecekleri problemleri ayırt etmelerini sağlayacak önemli becerileri geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Çeşitli sorularla oturumlar gözden geçirilmiş ve sonlandırılmıştır.

-Bazen herkesin problemleri olur mu?

-Bir problemi çözmenin üç adımı nelerdir?

-Bir problemimiz olduğunda yapmamız gereken ilk şey nedir? (Dur ve düşün)

-Her problem çözülebilir mi?

3.5.3.4. Bölüm: Özsaygıyı geliştirme ve destek sağlama

10. Oturum (Birleştirme Becerileri Cesur Dinozorlar Oyunu): Bu oturumda gözden geçirme aşaması olup anahtar program kavramları ve becerileri Cesur Dinozorlar oyununda vurgulanmıştır. Ayrıca özsaygı kavramına da değinilmiştir. Sonraki iki oturumda da önemli bir rol oynayan sonlandırma konuları bu oturumda tanıtılmıştır.

11. Oturum (Ben Özelim): Bu oturum, çocuğun özsaygısını geliştirmeye odaklanmaya yöneliktir. Program boyunca bu konuya değinilmiş olmasına rağmen 11. Oturum her bir çocuğun özel ve eşsiz yetenekleri üzerinde durmuştur. Ayrıca 11. Oturumun odak noktalarından biri de her çocuğun ailesinin eşsizliğidir. Sonlandırma konuları bu oturumda da önemli bir yer almıştır.

12. Oturum (Vedalar): Programın son oturumu olan 12. Oturumda, çocuğun grup içindeki deneyimleri gözden geçirilmiştir. Grubun ve her bir üyenin özel yetenekleri vurgulanmıştır. Çocukların birbirleriyle ve her bir üye ile iletişimde kalabilecekleri yollar tartışılmıştır. Ayrıca bir problem ile karşılaştıklarında başvurabilecekleri diğer yetişkinleri

ayırt edebilmeleri için çocuklara yardımcı olunmuştur. Son olarak, ‘mezuniyet’ partisi yapılmış ve sertifikalar dağıtılmıştır.

Eğitim programı uygulamalarının bazı fotoğrafları Ek 5’ te sunulmuştur.

3.5.4. Son Testlerin Uygulanması

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı’nın tamamlanmasının ardından “Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği”, deney ve kontrol gruplarındaki çocuklara araştırmacı tarafından 15 Mayıs 2016 tarihlerinde son test olarak tekrar uygulanmıştır. Benzer şekilde son testler uygulanırken deney grubundaki çocuklara “sizce boşanma nedir?” sorusu tekrar sorularak cevaplamaları istenmiştir. Bunların yanısıra programa katılan çocukların annelerine ise “Programın çocuğunuza katkıları nelerdir?” sorusu sorularak cevaplamaları istenmiştir.

3.6. Verilerin Analizi

İstatistiksel analizler için NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007 (Kaysville, Utah, USA) programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metodların (ortalama, standart sapma, medyan, frekans, oran, minimum, maksimum) yanı sıra nicel verilerin karşılaştırılmasında normal dağılım göstermeyen değişkenlerin iki grup karşılaştırmalarında ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bazı parametreler normal dağılım göstermediği için parametrelerin grup içi karşılaştırmalarında ise Wilcoxon Signed Ranks test kullanılmıştır. Anlamlılık $p<0,01$ ve $p<0,05$ düzeylerinde değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, 2007, s. 149, 156).

BÖLÜM 4

BULGULAR ve YORUM

Çocuklara uygulanan ÇİBUP'un çocukların benlik algıları üzerinde etkisinin olup olmadığına incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada elde edilen bulgular;

- Deney ve kontrol grubundaki çocukların benlik algılarına ilişkin bulguları Tablo 8 ve Şekil 4' de verilmiştir.

4.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Benlik Algılarına İlişkin Bulguları

Tablo 8. Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test)

Öz yeterlik puanı		Grup		Mann Whitney U Test
		Deney	Kontrol	
Ön test	<i>Min-Mak (Medyan)</i>	15-28 (20,5)	14-24 (19,5)	0,748
	<i>Ort±Ss</i>	20,67±4,68	19,33±3,88	
Son test	<i>Min-Mak (Medyan)</i>	28-40 (38,5)	14-24 (19,5)	0,004**
	<i>Ort±Ss</i>	37,00±4,65	19,33±3,88	
Ön test - Son test	<i>Min-Mak (Medyan)</i>	9-23 (16)	0-0 (0)	0,002**
	<i>Ort±Ss</i>	16,33±5,50	0±0	

Tablo 8'de Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test) sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test)

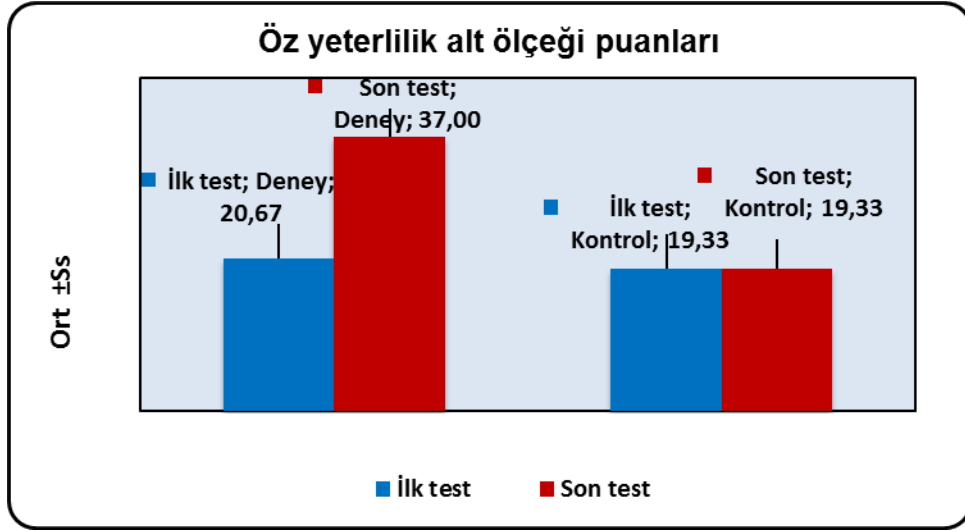
		Ön Test	Son Test	Wilcoxon Signed Rank Test
Deney	Ort±Ss	20,67±4,68	37,00±4,65	0,748
Kontrol	Ort±Ss	19,33±3,88	19,33±3,88	1,000

Tablo 9’da Öz Yeterlik Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test) incelenmiştir.

Tablo 8 ve Tablo 9 birlikte değerlendirildiğinde gruplara göre ön test öz yeterlik alt puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p=0,748$; $p>0,05$); son test öz yeterlik alt puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,004$; $p<0,01$). Deney grubunda son test öz yeterlik alt puanlarının ön test öz yeterlik alt puanlarından ortalama $16,33\pm5,50$ birim yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($p=0,028$; $p<0,05$); kontrol grubunda ön ve son test öz yeterlik alt puanları farklılık göstermemektedir ($p=1,000$; $p>0,05$).

Deney grubunda ön ve son test öz yeterlik alt puan farkının yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,002$; $p<0,01$).

Öz yeterlik alt puanı sınıflandığında ise; deney grubunun %83,3’ünün ($n=5$) ve kontrol grubunun %83,3’ünün ($n=5$) ön test öz yeterlik alt puanları düşükken; deney grubunun %16,7’sinin ($n=1$) ve kontrol grubunun %16,7’sinin ($n=1$) ön test öz yeterlik alt puanları orta düzeyde saptanmıştır. Kontrol grubunun %83,3’ünün ($n=5$) son test öz yeterlik alt puanı düşük; deney grubunun %16,7’si ($n=1$) ve kontrol grubunun %16,7’si ($n=1$) orta; deney grubunun %83,3’ünün ($n=5$) yüksektir.

Şekil 4. Gruplara göre benlik algısı öz yeterlik alt ölçeği puanlarının dağılımı

Şekil 4. Gruplara göre benlik algısı öz yeterlik alt ölçeği puanlarının dağılımı incelendiğinde Deney grubunun ilk testi 20,67 olarak ölçülmüş olup son testi 37,00 olarak ölçülmüştür. Kontrol grubunun ilk ve son testi ise 19,33 olarak ölçülmüştür.

Tablo 10. Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test)

		Deney	Kontrol	Mann Whitney U Test
Ön test	Min-Mak (Medyan)	16-28 (21)	16-25 (20)	0,467
	Ort±Ss	22,00±4,82	20,17±3,19	
Son test	Min-Mak (Medyan)	29-44 (41,5)	16-25 (20)	0,004**
	Ort±Ss	39,50±5,54	20,17±3,19	
Ön test - Son test	Min-Mak (Medyan)	10-24 (17)	0-0 (0)	0,002**
	Ort±Ss	17,50±5,05	0±0	

Tablo 10’da Benlik Algısı Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Mann Whitney U Test) sonuçları verilmiştir.

Tablo 11. *Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test)*

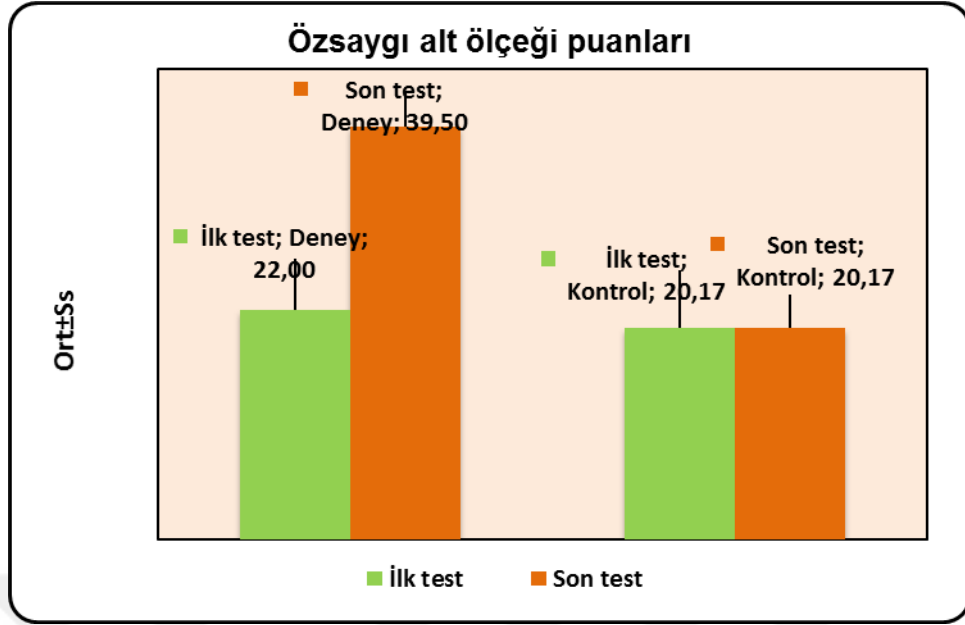
		Ön Test	Son Test	Wilcoxon Signed Rank Test
Deney	<i>Ort±Ss</i>	22,00±4,82	39,50±5,54	0,028
Kontrol	<i>Ort±Ss</i>	20,17±3,19	20,17±3,19	1,000

Tablo 11’de Benlik Algısı Özsaygı Alt Ölçeği Puanlarının Gruplara Göre Dağılımı(Wilcoxon Signed Rank Test) sonuçları verilmiştir.

Tablo 10 ve Tablo 11 birlikte değerlendirildiğinde gruplara göre ön test özsaygı alt puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p=0,467$; $p>0,05$); son test özsaygı puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,004$; $p<0,01$). Deney grubunda son test özsaygı puanlarının ön test özsaygı puanlarında görülen ortalama $17,50\pm5,05$ birimlik yükseklik istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($p=0,028$; $p<0,05$); kontrol grubunda ön ve son test özsaygı puanları farklılık göstermemektedir ($p=1,000$; $p>0,05$).

Deney grubunda ön ve son test özsaygı puan farkının yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,002$; $p<0,01$).

Özsaygı puanı sınıflamasına göre incelendiğinde ise; deney grubunun %66,7’sinin ($n=4$) ve kontrol grubunun %83,3’ü ($n=5$) ön test özsaygı puanları düşükken; deney grubunun %33,3’ünün ($n=2$) ve kontrol grubunun %16,7’sinin ($n=1$) ön test özsaygı puanları ortadır. Kontrol grubunun %83,3’ünün ($n=5$) son test özsaygı puanı düşük; deney grubunun %16,7’si ($n=1$) ve kontrol grubunun %16,7’si ($n=1$) orta; deney grubunun %83,3’ünün ($n=5$) yüksektir.

Şekil 5. Gruplara göre benlik algısı özsaygı alt ölçeği puanlarının dağılımı

Şekil 5. Gruplara göre benlik algısı özsaygı alt ölçeği puanlarının dağılımı incelendiğinde Deney grubunun ilk testi 22,00 son testi 39,50 olarak ölçülmüştür. Kontrol grubunun ilk ve son testi ise 20,17 olarak ölçülmüştür.

Tablo 12. Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı (Mann Whitney U Test)

Toplam benlik algısı puanı		Grup		Mann Whitney U Test
		Deney	Kontrol	
Ön test	Min-Mak (Medyan)	31-56 (47,5)	30-49 (39,5)	0,198
	Ort±Ss	45,00±9,12	39,50±7,01	
Son test	Min-Mak (Medyan)	57-84 (80)	30-49 (39,5)	0,004**
	Ort±Ss	76,50±10,13	39,50±7,01	
Ön test - Son test	Min-Mak (Medyan)	19-44 (32,5)	0-0 (0)	0,002**
	Ort±Ss	31,50±8,12	0±0	

Tablo 12’de Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı (Mann Whitney U Test) sonuçları verilmiştir.

Tablo 13. Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı (Wilcoxon Signed Rank Test)

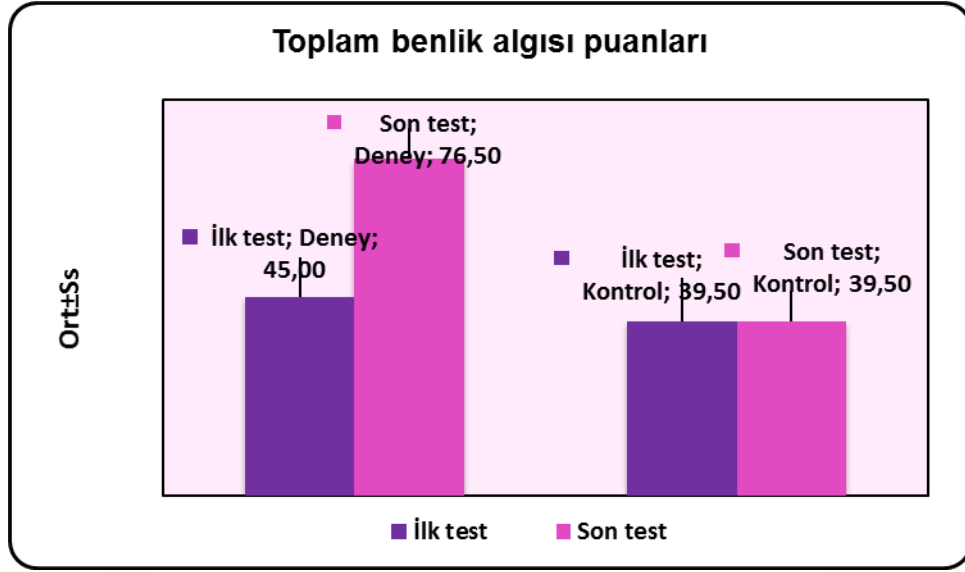
		Ön Test	Son Test	Wilcoxon Signed Rank Test
Deney	<i>Ort±Ss</i>	45,00±9,12	39,50±7,01	0,027
Kontrol	<i>Ort±Ss</i>	76,50±10,13	39,50±7,01	1,000

Tablo 13'te Benlik Algısı Ölçeği Toplam Puanların Gruplara Göre Dağılımı sonuçları verilmiştir.

Tablo 12 ve Tablo 13 birlikte değerlendirildiğinde gruplara göre ön test toplam benlik algısı puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken ($p=0,198$; $p>0,05$); son test toplam benlik algısı puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,004$; $p<0,01$).

Deney grubunda son test toplam benlik algısı puanlarının ön test toplam benlik algısı puanlarından ortalama $31,50\pm 8,12$ birim yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($p=0,027$; $p<0,05$); kontrol grubunda ön ve son test toplam benlik algısı puanları farklılık göstermemektedir ($p=1,000$; $p>0,05$). Deney grubunda ön ve son test toplam benlik algısı puan farkının yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,002$; $p<0,01$).

Toplam benlik algısı puanlarının sınıflamalarına göre incelendiğinde; deney grubunun %50,0'sinin ($n=3$) ve kontrol grubunun %83,3'ü ($n=5$) ön test toplam benlik algısı puanları düşükken; deney grubunun %50,0'sinin ($n=3$) ve kontrol grubunun %16,7'sinin ($n=1$) ön test toplam benlik algısı puanları ortadır. Kontrol grubunun %83,3'ünün ($n=5$) son test toplam benlik algısı puanı düşük; deney grubunun %16,7'si ($n=1$) ve kontrol grubunun %16,7'si ($n=1$) orta; deney grubunun %83,3'ünün ($n=5$) yüksektir.

Şekil 6. Gruplara göre benlik algısı ölçeği toplam puanların dağılımı

Şekil 6’da Gruplara göre benlik algısı ölçeği toplam puanlarının dağılımı verilmiştir. Şekile göre Deneysel grubunun ilk testi 45,00 olarak ölçülürken son testi 76,50 olarak ölçülmüştür. Kontrol grubunun ise ilk ve son testi 39,50 olarak ölçülmüştür.

Bireyin zekası, bedeninin sınırları, değerleri, yetenekleri ve potansiyel yapısı olarak tanımlanan benlik kavramı (Blos’tan aktaran, Temel ve Aksoy, 2016, s. 20), anne babanın boşanması gibi önemli faktörlerden etkilenebilmektedir. Ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olay olan boşanmaların büyük çoğunluğunun, evliliğin ilk yıllarında olduğu düşünülürse, aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenlerin küçük çocuklar olduğu ortadadır (Yörüköğlu, 2002, s. 264).

Araştırmacılar, anne babası boşanmış çocukların anne babası boşanmamış olanlara göre çok çeşitli problemler yaşamada daha yüksek risk gösterdikleri konusunda hemfikirdirler (McCoulley ve Coleman, 2011, s. 330). Anne babaları boşanmış çocukların anne babaları boşanmamış çocuklara göre daha fazla dışsallaştırma ve içselleştirme problemleri, düşük akademik başarı ve daha fazla sosyal ilişki problemleri yaşadıkları ortaya konulmuştur (Lansford, 2009, s. 141).

Anne babası boşanmış çocuklarda benlik algısı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, bazı çalışmalarda anne babaların boşanma durumunun çocukların benlik algıları üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Sweeney ve Bracken (2000), “Aile Yapısının Çocukların Benlik Algıları Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmalarında, tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların benlik algılarının tam ailelerde yaşayan çocuklardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür.

Beer (1989), “Boşanma ile Benlik Algısı, Benlik Saygısı Arasındaki İlişki ve Beşinci ve Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Sınıf Ortalaması” adlı çalışmasında, ebeveynleri boşanmış olan çocukların ebeveynleri boşanmamış olan çocuklara göre benlik algısı puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Bu çalışmada da ÇİBUP uygulanmadan önce anne ve babası boşanan çocukların benlik algısı alt ve toplam puanlarının düşük olduğu görülmüştür.

İlgili yazın incelendiğinde, anne ve babası boşanmış çocuklara uygulanan programların çocuklarda sıkıntı duygularında azalma ve benlik saygısında artışı sağladığı görülmektedir (Pedro-Carroll, 2005, s. 55). Botha ve Wild (2013), “Güney Afrikalı Boşanmanın Çocuklarına Uygulanan Okul Temelli Müdahale Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında programın uygulandığı çocukların genel davranış, duygusal ve sosyal uyumlarında anlamlı ilerlemeler olduğu belirtilmiştir.

Short (1998), “Ebeveynleri Boşanmış Çocuklar İçin Madde Bağımlılığı Önleme ve Akıl Sağlığı Geliştirme Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında, programa katılan çocuklarda benlik algısının arttığı görülmüştür. Bu çalışmada uygulanan ÇİBUP bölümleri içinde yer alan özsaygıyı geliştirme ve destek sağlama bölümünde anne ve babası boşanan çocukların özsaygısının artmasına yönelik etkinlikler yer almaktadır. Bu çalışmada, ÇİBUP uygulanan çocukların benlik algısı öz yeterlik, özsaygı ve toplam puanlarında artış sağlanmıştır.

4.2. Çocukların Boşanmaya İlişkin Görüşleri

Tablo 14.Çocukların “Boşanma Nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

ÇİBUP Öncesi	ÇİBUP Sonrası
Kötüdür	Annelerle babalar içindir
Ayrılmaktır	İki tane odan olmasıdır
Cevap vermedi	Her şeyi söylersen güzel olur
Ben sevmem	Mutlu olmak için yapılır
Çok kötüdür	Boşanırlar yine severler beni
Evden gitmektir	Büyüklerin kararıdır

Tablo 14’te Çocukların “Boşanma Nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar görülmektedir. Tabloya göre ÇİBUP öncesi verilen cevaplar arasında “Kötüdür.” “Ayrılmaktır.” “Ben sevmem.” “Çok kötüdür.” “Evden gitmektir.” gibi cevaplar bulunmaktadır. ÇİBUP öncesi olumsuz olan bu cevaplar ÇİBUP’tan sonra “Annelerle babalar içindir.” “İki tane odan olmasıdır.” “Mutlu olmak için yapılır.” “Boşanırlar yine severler beni.” “Büyüklerin kararıdır.” gibi olumlu ifadelerle dönüşmüştür.

Anaokulundan ergenliğe kadar tüm çocuklarla yapılan çalışmalarda kendilerine boşanma kelimesini duyunca aklına ilk gelen şey nedir diye sorulduğunda, verdikleri cevaplar yaşlarına göre değişse de genel olarak ifade edilen sözcükler şunlar olmuştur: üzgün, korkutucu, şok edici, öfkeli, depresif, kızgın, kafası karışık, endişeli, tuhaf, farklı, kavga, arada kalmak, yalnızlık, ter edilmişlik, kalbi kırık, karın ağrısı, ayrılma, bir ileri bir geri, kayıp, neden, umutsuz, çaresiz, bazen de yok sadece hayır! (Pedro-Carroll, 2005, s. 34-35). Bu çalışmada da benzer şekilde, çocukların, ÇİBUP uygulanmadan önce boşanma ile ilgili daha olumsuz ÇİBUP uygulandıktan sonra ise daha olumlu düşünce ve ifadelerle sahip oldukları görülmektedir.

ÇİBUP’un olumsuz yargıları ortadan kaldırarak boşanma olgusunu kabul edilebilir seviyeye getirdiği ve bu açıdan çocukların psikolojilerine olumlu etkide bulunduğu söylenebilir.

4.3. Annelerin ÇİBUP'tan Beklentileri

Tablo 15.Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programına Yönelik Annelerin Beklentilerine İlişkin Dağılımlar

	Deney Grubu (n=6)	
Program öncesi beklentiler	Özgüveni yükselsin, boşanmayı kabul etsin	1 (16,7)
	Özgüveni yükselsin, kendini iyi ifade etsin	5 (66,7)
Program sonrası gerçekleşen beklentiler	Özgüveni yükseldi, boşanmayı kabul etti	4 (66,7)
	Özgüveni yükseldi, kendini iyi ifade ediyor	2 (33,3)

Tablo 15'te Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programına Yönelik Annelerin Beklentilerine İlişkin Dağılımlar verilmiştir.

Program öncesi deney grubu çocukların annelerinin % 16,7 'si (n=1) uygulanan programın çocuğun özgüvenini yükseltmesini ve boşanmayı kabul etmesini beklerken; % 66,7'si (n=5) uygulanan programın çocuğunun öz güvenini yükseltmesini ve kendini daha iyi ifade etmesini beklemektedir.

Program sonrası deney grubunun annelerinin % 66,7 'si (n=4) uygulanan programın çocuğun özgüvenini yükselttiğini ve boşanmayı kabul ettiğini söylerken; % 33,3'ü (n=2) uygulanan programın çocuğunun özgüvenini yükselttiğini ve çocuğun kendini daha iyi ifade ettiğini söylemektedir.

Boşanma, ailedeki bireyleri etkileyen bir süreçtir. Bu süreçte profesyonel destek alınması tüm aile bireyleri ve özellikle çocuklar için çok önemlidir. İlgili yazın incelendiğinde, anne babası boşanmış çocuklara yönelik geliştirilen müdahale programlarının olumlu anlamda etkilerinin olduğu görülmektedir. Velderman, Cloostermans ve Pannebakker (2014)'ın çalışmalarında "Çocuklara Yönelik Boşanma Müdahale Programını" uyarlamışlardır. Ebeveynlerin çoğunluğunun çocuklarının programa katılmasının çocukları üzerinde olumlu anlamda değişiklikler yarattığını belirtmişlerdir. Bu çalışmada da aileler ÇİBUP öncesinde çocuklarının özgüveninin yükselmesini, boşanmayı kabul ve kendilerini iyi ifade etmelerini istemiş, ÇİBUP uygulandıktan sonra çocuklarının özgüvenlerinin yükseldiğini ve boşanmayı kabul ve kendilerini iyi ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Çalışmada uygulanan

ÇİBUP çocukların benlik algılarını artırmasının yanısıra çocukların annelerinin de çocuklarında ortaya çıkan bu olumlu özellikleri bildirmiş olmaları da oldukça önemlidir. ÇİBUP'un yukarıda belirtilen olumlu değişimler sağlaması programın etkinliğinin önemini belirtmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu araştırma, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın çocukların benlik algılarına etkisini araştırmak amacıyla 28 Şubat -15 Mayıs 2016 tarihleri arasında Ankara'da bulunan bir danışmanlık merkezine başvurmuş olan boşanmış ailelerin çocuklarıyla yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 6 deney grubu, 6 kontrol grubu olmak üzere toplam 12 çocuk oluşturmuştur.

Çalışmaya katılan çocukların yaşlarının ortalamaları 6 olarak hesaplanmıştır.

Deney ve kontrol grubunun %50,0'sinin (n=3) kız ve %50,0'sinin (n=3) erkek çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimine 1 yıl ve daha az süre önce başlayanların oranı deney grubunda %16,7 (n=1), kontrol grubunda %16,7 (n=1); 1-2 yıl önce başlayanların oranı deney grubunda %16,7 (n=1), kontrol grubunda %16,7 (n=1); 2 yıl ve daha çok süre önce başlayanların oranı deney grubunda %33,3 (n=2), kontrol grubunda %33,3 (n=2) ve hiç başlamayanların oranı deney grubunda %33,3 (n=2), kontrol grubunda %33,3 (n=2) olarak görülmüştür. Deney grubunun %83,3'ünün (n=5) anne ile birlikte, %16,7'sinin (n=1) anne ve aile büyükleriyle yaşadıkları; kontrol grubunun %83,3'ünün (n=5) anne ile birlikte, %16,7'sinin (n=1) baba ve aile büyükleriyle yaşadıkları görülmektedir. Deney grubunun %50,0'sinin (n=3) haftada 1 ve daha çok kez ayrı olan ebeveyniyle görüştüğü; %50,0'sinin (n=3) iki haftada 1 ve daha az kez görüştüğü görülmüştür. Kontrol grubunun %33,3'ünün (n=2) haftada 1 ve daha çok kez ayrı olan

ebeveyniyle görüştüğü; %66,7'sinin (n=4) iki haftada 1 ve daha az kez görüştüğü görülmüştür.

Çocukların anne yaşları 27 ile 42 arasında değişmekte olup, ortalama $35,75 \pm 4,69$ yıldır. Çocukların baba yaşları 29 ile 45 arasında değişmekte olup, ortalama $39,00 \pm 4,43$ yıldır. Anne ve baba eğitim düzeyi lise ve altı olanların oranı deney grubunda %33,3 (n=2), kontrol grubunda %33,3 (n=2); ön lisans ve üstü olanların oranı deney grubunda %66,7 (n=4) ve kontrol grubunda %66,7 (n=4) olarak görülmektedir. Boşanma zamanı 1 yıldan daha önce olanlar deney grubunun %16,7'sini (n=1), kontrol grubunun %50'sini (n=3); 2 yıldan daha önce olanlar deney grubunun %50'sini (n=3), kontrol grubunun %33,3'ünü (n=2) ve 3 yıldan daha önce boşananlar deney grubunun %33,3'ünü (n=2), kontrol grubunun %16,7'sini (n=1) oluşturmaktadır.

Sonuç olarak boşanmış ailelerin çocuklarının evli ailelerin çocuklarına göre başarılarında düşmenin olduğu, davranış sorunları yaşadıkları, akademik başarılarının düştüğü yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur. Boşanmanın çocuk üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri olmakla birlikte kısa süreli olumsuz etkiler daha fazla olmakla birlikte uzun süreli olumsuz etkileri de kalıcı olabilmektedir. Yapılan bir takım araştırmalarda da ailesi boşanmış çocukların evliliklerindeki boşanma oranlarının ailesi evli çocukların evliliklerindeki boşanma oranlarından fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun da boşanmanın uzun süreli etkilerinden sadece biri olduğu söylenebilir.

Boşanmanın olumsuz etkilerini en aza indirmek için anne ve babanın çocuklarıyla olan iletişimi oldukça önemli yer tutmaktadır. Çünkü boşanmanın oluşturduğu güvensizlik, belirsizlik, kaygının etkilerini düşürmek için anne-babanın tutum ve davranışları önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışmayla Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının çocukların benlik algısı kavramlarını olumlu yönde etkilediği, ÇİBUP sonrası çocukların boşanmaya bakış açılarının değiştiği, boşanmayı olağan bir olgu olarak kabul ettikleri izlenmiştir.

5.1.1.Benlik Algısı Ölçeği'ne İlişkin Bulgular

Benlik Algısı Öz Yeterlik Alt Ölçeği'ne İlişkin Bulgular

Gruplara göre öz yeterlik ön test puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken; öz yeterlik son test puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Deney grubunda öz yeterlik son test puanlarının ön test öz yeterlik puanlarından yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunurken; kontrol grubunda ön ve son test öz yeterlik puanları farklılık göstermemektedir (Tablo 8 ve Tablo 9).

5.1.2.Benlik Algısı Öz Saygı Alt Ölçeği'ne İlişkin Bulgular

Gruplara göre ön test özsaygı puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken; son test özsaygı puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Deney grubunda son test özsaygı puanlarının ön test özsaygı puanlarında görülen yükseklik istatistiksel olarak anlamlı bulunurken; kontrol grubunda ön ve son test özsaygı puanları farklılık göstermemektedir (Tablo 10 ve Tablo 11).

5.1.3.Benlik Algısı Toplam Puanına İlişkin Bulgular

Bu çalışmada gruplara göre ön test toplam benlik algısı puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermezken; son test toplam benlik algısı puanlarının deney grubunda yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Deney grubunda son test toplam benlik algısı puanlarının ön test toplam benlik algısı puanlarından yüksek olması istatistiksel olarak anlamlı bulunurken; kontrol grubunda ön ve son test toplam benlik algısı puanları farklılık göstermemektedir (Tablo 12 ve Tablo 13).

5.2. Öneriler

Bu çalışmada “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı (ÇİBUP)” anne ve babası boşanmış altı yaş çocuklarına uygulanmış ve ÇİBUP’un bu çocukların benlik algılarını olumlu anlamda etkilediği görülmüştür.

Eğitimciler ve öğretmenlere anne babası boşanmış olan çocuklar hakkında bilgi verilmesi çocuklara doğru yaklaşımda oldukça önemlidir. Bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir.

5.2.1.Araştırma Sonuçlarına Yönelik Öneriler

1. Bu çalışma, anaokulu ve altı yaş için geliştirilmiş olan ÇİBUP'un ülkemize kazandırılması bakımından önemlidir. Bu çalışmada ÇİBUP'un anne ve babası boşanmış altı yaş çocuklarının benlik algılarını olumlu yönde artırdığı görülmüştür. Bu nedenle bu yaş döneminde anne babası boşanmış olan çocuklara ÇİBUP uygulanabilir ve ÇİBUP yaygınlaştırılabilir.
2. Adalet Bakanlığı'na bağlı Aile Mahkemelerinde çalışan personele boşanmanın çocuklar üzerinde ortaya çıkardığı etkiler konusunda eğitimler verilip, farkındalık kazandırılabilir. Ayrıca bu alanda çalışan psikolog, pedagog gibi uzman personelin ÇİBUP'u öğrenip anne babası boşanma sürecinde olan çocuklara uygulanması sağlanabilir.
3. Bu çalışmada ÇİBUP oturumları uygulanırken anne babaların da ebeveynlik becerileri ve boşanma açısından bilgilendirilmesi gereği fark edilmiştir. Bu kapsamda, çocuklara ÇİBUP uygulanırken anne babalar da ebeveynlik becerileri ve boşanma gibi konuları içeren bir programla desteklenebilir.
4. Çocuklar için boşanmaya uyumu artırmayı amaçlayan ÇİBUP'un etkililiğini ölçmek için "Boşanmaya Uyum Ölçeği" geliştirilebilir. Bunun yanı sıra yurt dışında geliştirilmiş olan boşanmaya uyum ölçeklerinden bu yaşa uygun olanlar ülkemize kazandırılabilir.
5. ÇİBUP'un etkililiğini artırmak amacı ile uygulama devam ederken çocukların öğretmenlerinden geribildirim alınabilir.
6. ÇİBUP'un uygulanması sırasında alınan geribildirimlere göre programın bir de daha kısa halinin oluşturulması gerektiği fark edilmiştir. 12 oturum olan ve 3 ay süren ÇİBUP'un bazı oturumlarının birleştirilerek bu programa daha kısa süre devam edilebilecek çocuklar için kısa hali oluşturulabilir.
7. Ailelerden alınan geribildirimlerden ÇİBUP'un bireyselleştirilmiş versiyonunun olabileceği fark edilmiştir. Bu nedenle ÇİBUP'un bireyselleştirilmiş versiyonu hazırlanabilir.

8. ÇİBUP'un anne babası boşanmış 6 yaş çocuklarına uygulanıp uzun süreli etkilerinin belirlenebilmesi için boylamsal çalışmalar yapılabilir.
9. ÇİBUP, bu çalışmada kullanılan örneklem sayısından daha büyük örneklem gruplarına uygulanabilir.
10. Bu çalışmada ÇİBUP'un ortaya çıkardığı etkilerin belirlenebilmesi için kullanılan ölçeğe ek olarak ÇİBUP'un ortaya çıkardığı başka alanlardaki değişiklikleri göstermek adına başka ölçekler kullanılabilir ve ek olarak nitel gözlemler yapılabilir.
1. Programın uzun vadedeki etkileri anlaşılmalı ve izleme çalışmaları incelenmelidir.

5.2.2.Eğitimcilere Yönelik Öneriler

1. Boşanmanın anaokulu ve 6 yaş çocuklar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler göz önünde bulundurulduğunda, anne babası boşanmış çocuklara bu süreci atlatmalarında destek olunması gereklidir. Bu kapsamda bu çocuklarla çalışan öğretmen, psikolog, psikolojik danışman ve çocuk gelişim uzmanları ÇİBUP'u öğrenip bu çocuklara uygulayabilirler.
2. Anne babalara, boşanmanın çocuklar üzerinde oluşturabileceği olumsuz durumları ve boşanma sürecinde çocuklara nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda eğitimler verilebilir.
3. Programın uzun vadedeki etkileri anlaşılmalı ve izleme çalışmaları incelenmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdi, M. R., Porebrahim, T., & Nazari, A. M. (2013). Effectiveness of children of divorce intervention program on children's adjustment with their parental divorce. *Journal of Family Research*, 9(3), 343-358.
- Alpert-Gillis, L. J., Pedro-Carroll, J., & Cowen, E. L. (1989). The children of divorce intervention program: Development, implementation, and evaluation of a program for young urban children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 583-589.
- Altıntaş, E. (1989). *Öğretmen yetiştiren fakülte öğrencilerinin benlik ve mesleki benlik kavramları arasındaki bağdaşım düzeylerini etkileyen bazı faktörler*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Amato, P.R (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.
- Amato, P. R. & Hohmann-Marriot, B. (2007). A comparison of high and low-distress marriages that end in divorce. *Journal of Marriage and Family*, 69, 621-638.
- Amato, P.R., & Keith, B. (1991). Consequences of parental divorce for children's well-being: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Anthony, C. J., DiPerna, J. C., & Amato, P. R. (2014). Divorce, approaches to learning, and children's academic achievement: A longitudinal analysis of mediated and moderated effects. *Journal of School Psychology*, 52(3), 249-261.
- Aral, N. ve Başar, F. (1998, Eylül). *Boşanmış aileye sahip olan ve olmayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi*. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Arifoğlu & Çamkuşu, B. (2006). *Çocuklar için boşanmaya uyum programının çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslantürk, Z., & Amman, M.T. (2008). *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca.

- Aslıhan, M. N. (1998). *Parçalanmış veya tam aileye sahip çocukların öz – kavramı, depresyon düzeyleri ve akademik başarılarının yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Aydın, O. (2009). *Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Babalis, T., Tsoli, K., Nikolopoulos, V., & Maniatis, P. (2014). The effect of divorce on school performance and behavior in preschool children in greece: An Emprical Study of Teachers' Views. *Psychology*, 5, 20-26.
- Bahar, H.İ. (2009). *Sosyoloji*, Ankara: Usak.
- Baran, G., & Yurteri-Tiryaki, A. (2016). Aile yaşam döngüsü. Gülen Baran (Ed.), *Aile yaşam dinamiği* içinde. (s. 3-32). Ankara: Pelikan Tıp.
- Barber, B., & Demo, D. H. (2006). The kids are allright (at least, most of them): Links between divorce and dissolution and child well-being. içinde M. Fine & J. Harvey (Eds.), *Handbook of divorce and relationship dissolution* (pp. 289-311). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Baumeister, R.F. (2005). Self-Concept, self-esteem and idendity. içinde V. Derlega, B.Ninstead & W.Jores (Eds.), *Personality: Contemporary theory and research* (pp. 246-280). San Francisco: Wadsworth.
- Beane, J.A., & Lipka, R.P. (1986). *Self-concept, self- esteem and the cirriculum*. Teachers College: New York and London.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). A Criança em Desenvolvimento-12. Artmed Editora.
- Beer, J. (1989). Relationship of divorce to self-concept, self-esteem, and grade point average of fifth and sixth grade school children. *Psychological Reports*, 65(3), 79-83.
- Berg, B., & Kelly, R. (1979). The measured self-esteem of children from broken, rejected, and accepted families. *Journal of Divorce*, 2, 363-369.
- Botha, C. J., & Wild, L. G. (2013). Evaluation of a school-based intervention programme for South African children of divorce. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 25, 81–91.

- Bradbury, T. N., & Karney, B. R. (2004). Understanding and altering the longitudinal course of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66, 862 – 879.
- Büyükşahin, G. (2009). *Boşanmış ve boşanmamış (tam) ailelerden gelen 11 – 13 yaş arası çocukların anne baba tutumlarını algılama biçimlerinin sosyal uyum düzeyleri ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Deneyisel desenler öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Campbell, S.B. (2002). *Behavior problems in preschool children: Clinical and developmental issues*. New York: Guilford.
- Candan, G. (2006). *8 – 11 yaşındaki parçalanmış ve tam aileye çocuklarının anne babalarının kabul ve reddetme davranışını algılayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Carr, A. (1999). *The Handbook of child and adolescent clinical psychology: A contextual approach*. London: Routledge.
- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences (Current perspectives in psychology)*. New Haven: Yale University.
- Cohen, L. L., Bernard, R. S., Greco, L. A., & McClellan, C. B. (2002). A child-focused intervention for coping with procedural pain: are parent and nurse coaches necessary?. *Journal of Pediatric Psychology*, 27(8), 749-757.
- Çağdaş, A., ve Seçer, Z. (2004). *Mutlu ve sağlıklı yarınlar için anne-baba eğitimi*. Konya: Eğitim.
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. & Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17 (2), 63-74.
- Deiner, P.L. (2013). *Inclusive early childhood education, development, resources and practice*. Wadsworth: USA.
- Dönmezer, İ. (2009). *Dünden bugüne Türk aileleri*- Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Edwards, J. R., & Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms linking work and family: Clarifying the relationship between work and family constructs. *Academy of management review*, 25(1), 178-199.

- Emery, R. E. (2012). *Evlilik, boşanma ve çocukların uyumu* (E. Okan Gezmiş, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Ersanlı, K. (2012). *Benliğin gelişimi ve görevleri*. Ankara: DH
- Eysenck, M.W. (1994). *Individual differences: Normal and abnormal*. East Sussex: Lawrance Erlbaum.
- Felker, D.W. (1974). *Building positive self-concepts*. Minneapolis, Minnesota: Burgess.
- Frisco, M. L., & Williams, K. (2003). Perceived housework equity, marital happiness, and divorce in dual-earner households. *Journal of Family Issues*, 24, 51 – 73.
- Gençcan, Ö.U. (2013). *Boşanma hukuku*. Ankara: Yetkin.
- Giddens, A. (1993). *Sosyoloji, Eleştirel bir giriş* (R. Esenegül & İ. Öğretir, Çev.) İstanbul: İhtar.
- Gillespie, G. (2006). The family. In T. Fitzpatrick, T. Kwon, H. Manning, N. Midgley, J. G. Pascall (Eds.), *International encyclopedia of social policy*. (pp. 460-463). London: Routledge.
- Gilman, J., Schneider, D., & Shulak, R. (2005). Children's ability to cope post-divorce: The effects of kids' turn intervention program on 7 to 9 year olds. *Journal of Divorce & Remarriage*, 42(3-4), 109-126.
- Gladding, S. T. (2015) *Groups: A counseling specialty*. Pearson.
- Goodvin, R., & Romdall, L. (2013). Self-concept in early childhood: Links with mother-child reminiscing about negative past events and children's coping strategies. *Infant and Child Development*, 22, 383-400.
- Gökçe, B. (1990). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. Aile yazıları I- B. Dikeçligil, A. Çiğdem (Ed.), *Temel kavramlar, yapı ve tarihi süreç içinde* (s.319-335). T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Bilim Serisi: Ankara.
- Gülay, H. (2008). *5-6 Yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hilgard, E.R, Atkinson, R. & Alkinson, R.C. (1979). *Introduction to psychology*. New York: Horcourt Brace Jovanovich.
- Hockenberry, P.& Wilson, L. (2014). *Maternal child nursing care*. Elsevier Mosby: Canada.

- Jaynes, W. (2002). *Divorce, family structure, and the academic success of children*. Binghamton, NY: Haworth Press.
- Kahn, J. & Elinor-Wright, S. (1980). *Human growth and the development of personality*. Pergamon: UK.
- Kanoy, K.W. (1980). *Parent-child relationships and self concept: A comparison of children from divorced and intact families*. PhD Thesis, University of Tennessee.
- Karakuş, S. (2003). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Kaslow, F.W. (1980). Stages of divorce: A psychological perspective, *Villanova Law Review*, 4/5, 718-751.
- Kaufman, R., Rinehardt, E., Hine, H., Wilkinson, B., Tush, P., Mead, B., & Fernandez, F. (2014). The effects of a museum art program on the self- concept of children. *Art Therapy*, 31(3), 118-125.
- Köknel, Ö. (1985). *Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kurt, A. (2006). *Dünden bugüne Türk ailesi*. M. Zincirkıran (Ed.), *Dünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde* (s. 515-541). Ankara: Nova.
- Kuzgun, Y. (1985). Psikolojide insancı yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 1-17.
- Kuzu, A (2011). Araştırmaların planlanması. A. A. Kurt, (Ed), *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s. 20-46). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Lamanna, M.A., & Riedmann, A.(2012). *Marriages, families, and relationships. Making choices in a divorce society*. Wadsworth: USA
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of family Psychology*, 20(2), 292.
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140-152.

- Leflot, G., Onghena, P., & Colpin, H. (2010). Teacher-child interactions: Relations with children's self-concept in second grade. *Infant and Child Development*, 19(4), 385-405.
- Maddi, S.R. (1976). *Personality theories: A comparative analysis*. Homewood: The Dorsey.
- McCoulley, G., & Coleman, M. (2011). Divorce effects on children. In M. Craft-Rosenberg (Ed.). *The encyclopedia of family health* (pp.329-331). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McDevitt, T.M., Ormrod, J.E., Cupit, G., Chandler, M., & Aloa, V. (2013). *Child development and education*. Pearson: Australia.
- McMartin, J. (1995). *Personality psychology*. Sage: USA.
- Merrell, K. W. (1995). An investigation of the relationship between social skill and internalizing problem in early childhood: construct validity of the preschool and kindergarten behavior scales. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 13(3), 230-240.
- Merrell, K.W. (2001). *Helping students overcome depression and anxiety: a practical guide*. New York: Guilford.
- Mruk, C.J. (1995). *Self-esteem and positive psychology*. Springer: New York.
- Nederhof, E., Belsky, J., Ormel, J., & Oldehinkel, A. J. (2012). Effects of divorce on Dutch boys' and girls' externalizing behavior in Gene× Environment perspective: Diathesis stress or differential susceptibility in the Dutch Tracking Adolescents' Individual Lives Survey study?. *Development and Psychopathology*, 24(3), 929-939.
- Neighbors, B., & Forehand, R. (1992). Is parental divorce a critical stressor for young adolescents? Grade point average as a case in point. *Adolescence*, 27, 639-646.
- Nicholas, Z., Morrison, D.N., & Coiro, M.J. (1993). Long term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, 91-103.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik sosyoloji yönünden aile ve kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

- O'Connor, T. G., Plomin, R., Caspi, A., & DeFries, J. C. (2000). Are associations between parental divorce and children's adjustment genetically mediated? An adoption study. *Developmental Psychology*, 36, 429-437.
- Oliphant, E., Brown, J. H., Cambron, M. L., & Yankeelov, P. (2002). Measuring Children's Perceptions of the Families in Transition Program (FIT) A Qualitative Evaluation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 37(3-4), 157-164.
- Osler, M., McGue, M., Lund, R., & Christensen, K. (2008). Marital status and twins' health and behavior: an analysis of middle-aged Danish twins. *Psychosom Med*, 70, 482-487.
- Outhwaite, W. (2008). *Modern toplumsal düşünce sözlüğü* (M. Pakdemir, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Oyserman, D.(2004). Self concept and identity. In Marilynn, B. Brever & M. Hewstone (Eds), *Self and social identity*. (pp.5-24). Blackwell: UK.
- Önder, A. (2004). 4-6 yaşlarındaki okulöncesi çocuklarda kendilik algısının annenin çalışması, yaş ve cinsiyete bağlı olarak incelenmesi. 1. Uluslararası Okulöncesi Eğitim Kongresi. İstanbul: YA-PA.
- Öngider, N. (2006). *Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özkan, H.K. (2015). *Annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların benlik algısı ve sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, S. (2006). *Anne babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Pedro-Carroll L.J. & Cowen, E.L. (1985). The children of divorce intervention program: An investigation of the efficacy of a school-based prevention program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 603-611.
- Pedro-Carroll, J. L., Cowen, E. L., Hightower, A. D., & Guare, J. C. (1986). Preventive intervention with latency-aged children of divorce: A replication study. *American Journal of Community Psychology*, 14, 277-290.

- Pedro-Carroll, J.L., Alpert-Gillis, L.J., & Cowen, E.L. (1992). An evaluation of the efficacy of a preventive intervention for 4th-6th grade urban children of divorce. *Journal of Primary Prevention*, 13, 115-130.
- Pedro-Carroll, J. L. & Alpert-Gillis, L. J. (1997). Preventive interventions for children of divorce: a developmental model for 5 and 6 year old children. *Journal of Primary Prevention*, 18 (1), 5-23.
- Pedro-Carroll, J. L., Sutton, S. E. & Wyman, P. A. (1999). A two-year follow-up evaluation of a preventive intervention for young children of divorce. *School Psychology Review*, 28 (3) 467-76.
- Pedro-Carroll, J. L. (2005). Fostering Resilience In The Aftermath Of Divorce: The Role of Evidence-Based Programs for Children. *Family Court Review*, 43(1), 52-64.
- Pelleboer-Gunnink, H. A., Van der Valk, I. E., Branje, S. J., Van Doorn, M. D., & Deković, M. (2015). Effectiveness and moderators of the preventive intervention kids in divorce situations: A randomized controlled trial. *Journal of Family Psychology*, 29(5), 799-805.
- Pryor, J. (2014). Marriage and divorce in the western world. In A. Abela & J. Walker (Eds). *Contemporary issues in family studies* (pp. 46-58). John Wiley: UK.
- Pryor, J., & Rodgers, B. (2011). *Değişen ailelerde çocuklar, Ebeveyn Ayrılığı Sonrası Yaşam* (İ. E. Köksaldı, Çev.). İstanbul: Doruk.
- Raschke, H.J. & Raschke, V.J. (1979). Family conflict and children's self-concepts: A comparison of intact and single-parent families. *Journal of Marriage and Family*, 41 (2): 367-374.
- Rudd, B.N., Holtzworth-Munroe, A., & Rossi, F.S. (2016). Divorce and parental separation. In H. Friedman (Ed.), *Encyclopedia of mental health*. (pp. 79-87). Elsevier: Oxford, UK.
- Rusby, J.C. (1998). *Investigation of an activity-based assesment of peer interactions to identify preschool-age children in need of social interventions*. Ph.D.Theses, Graduate School of the Universty of Oregon, USA.
- Ruspini, E. (2013). *Diversity in family life. Gender relationships and social change*. UK: Policy.

- Sarıca, Ö. (2010). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların benlik kavramlarının çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi: Ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Schoen, R., Astone, N. M., Rothert, K., Standish, N. J., & Kim, Y. J. (2002). Women's employment, marital happiness, and divorce. *Social Forces*, 81, 643 – 662.
- Scurlock, D. (2015). Effect of occupation-based groups on self-concept of children aged 5–8: A pilot study, *Occupational Therapy In Health Care*, 29(1), 63-76.
- Semrud-Clikeman, M. (2007). *Social competence in children*. New York: Springer
<http://link.springer.com/book/10.1007/978-0-387-71366-3> sayfasından erişilmiştir.
- Shavelson, R.J., Hubner, J.J. & Stanton, G.C. (1976). Self concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46 (3), 407-441.
- Short, J. L. (1998). Evaluation of a substance abuse prevention and mental health promotion program for children of divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 28(3-4), 139-155.
- Sigelman, C.K., & Rider, E.A. (2015). *Life-span human development*. USA: Cengage Learning.
- Stack S. (2012). Divorce. In Ramachandran V. S. (Ed.), *Encyclopedia of human behavior*. (pp. 716-723). San Diego, CA: Elsevier.
- Stanger, C. (2012). *Social psychology principles*. Online: Flatworld Knowledge.
- Stolberg, A. L., & Mahler, J. (1994). Enhancing treatment gains in a school-based intervention for children of divorce through skill training, parental involvement, and transfer procedures. *Journal of consulting and clinical psychology*, 62(1), 147.
- Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697–713.
- Sweeney, R. B., & Bracken, B. A. (2000). Influence of family structure on children's self concept development. *Canadian Journal of School Psychology*, 16(1) 39-52.
- Şanlı, Z. S. (2012). *Probleme dayalı altı aşamalı ders işleme modelinin anaokuluna giden 60-72 aylık çocukların benlik algılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şentürk-Aydın, R. (2013). *Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şeremet, E. Ö. (2006). *Okul öncesi dönemi çocuklarının (5-6 yaş) kendilik algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek-Yüksel, D. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın ana-babası boşanmış ergenlerde boşanmanın olumsuz etkileri ile başa çıkma stratejileri ve benlik saygıları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Mersin.
- Şirvanlı Özen, D. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tamay- Tolungüç, N. (2016). *Boşanmanın 10-13 yaş grubundaki çocukların öz kavramları üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Temel, F. & Aksoy, A.B. (2016). *Ergen ve gelişimi yetişkinliğe ilk adım*. Ankara: Nobel.
- Tezcan, M. (2010). *Sosyolojiye giriş*. Ankara: Anı.
- Turan-Cebeci, S. C. (2009). *Tam aileye ve tek ebeveyne sahip ailelerden gelen 7 –12 yaşları arasındaki çocukların bağlanma stilleri ve kaygı durumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turaşlı, N. (2006). *6 yaş grubu çocuklarda benlik algısını desteklemeye yönelik sosyal duygusal hazırlık programının etkililiğinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Turaşlı, N. K. (2014). Validity and reliability of the demoulin self-concept developmental scale for Turkish preschoolers. *Eurasian Journal of Education Research*, 55, 55-72.
- Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*. 3(11), 99-108.
- Timurturkan, M. (2016). Aile birliğinin bozulması: Boşanma ve yeniden evlenme. N. Adak (Ed.) *Değişen toplumda değişen aile içinde* (s. 201-218). Ankara: Siyasal.

- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Evlenme ve boşanma istatistikleri. TÜİK Haber Bülteni. <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). İstatistiklerle aile, 2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21523> sayfasından erişilmiştir.
- Uzun, Ç. (2013). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünaldı, N. (2016). *Ebeveynler arası çatışma ve boşanmanın çocuklarda görülen psikiyatrik bozukluklar ile ilişkisi: risk ve koruyucu faktörler*. Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Velderman, M.K., Cloostermans, A.P.G., & Pannebakker, F.D. (2014). *Child adjustment in divorced families: Can we successfully intervene with Dutch 4- to 6-year-olds? Feasibility study children of divorce intervention program (CODIP) in the Netherlands*. TNO report: Netherlands.
- Verschueren, K., Doumen, S., & Buyse, E. (2012). Relationships with mother, teacher, and peers: Unique and joint effects on young children's self-concept. *Attachment & Human Development*, 14, 233–248.
- Verschueren, K., Marcoen, A., & Schoefs, V. (1996). The internal working model of the self, attachment, and competence in five-year-olds. *Child Development*, 67, 2493-2511.
- Watson, T.S., & Valleley, R.J. (2004). Divorce. In T. Stevart Watson & C. H. Skinner (Eds.), *Encyclopedia of School Psychology* (pp. 97-100) Newyork: Kluwer Academic.
- Wiseman, R.S. (1975). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework*, 56, 205-212.
- Yaralı, K. (2015). *Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 yaş çocuklarının bilişsel tempolarına göre benlik algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, E. A., Güven, G., Bayındır, D., Sezer, T., & Yılmaz, E. (2016). Annelerin Çocuğunu Kabul Düzeyi İle Çocukların Benlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Yavuzer, H. (1999). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi.

- Yazıcı, Z., & Taştepe, T. (2013). Relationship between family environment perception of parents and children's self concept perception. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 98-112.
- Yazdi, S.A.H., Mashhadi, A., Kimiaee, S.A.& Asemi, Z. (2014). Effectiveness of children of divorce intervention program (CODIP) on externalized and internalized problems in children of divorce. *Family Psychology*, 2(1), 3-14.
- Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür.
- Zaslow, M. J. (1988). Sex differences in children's response to parental divorce: I. Research methodology and postdivorce family forms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(3), 355-378.

EKLER

EK 1. Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği Örnek Soruları

Öğretmenimden, anlamadığım bir şeyi tekrar etmesini istediğimde,	hissederim.
Her sabah, okula gitmek için hazırlanırken,	hissederim.
Faaliyetimi öğretmenime teslim ettiğimde,	hissederim.
Yarın okula gideceğimi düşündüğümde,	hissederim.
Öğretmenim, yeni bir şey yapacağımızı sınıfa duyurduğunda,	hissederim.
Öğretmenim, evde yapmamız için bir faaliyet/görev verdiğiğinde,	hissederim.
Birisi, bana, yapmakta zorlandığım bir faaliyeti yapabilmem için yardım ettiğinde,	hissederim.

EK 2. Kişisel Bilgi Formu

Bu kişisel bilgi formu “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının 6 Yaş Çocuklarının Benlik Algısı Kavramlarına Etkisi” konulu doktora tez çalışmasının değişkenleri ile ilgili bilgi edinebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

1. Çocuğun Adı/Soyadı:
2. Çocuğun Doğum Tarihi :(Yıl) /..... (Ay) /..... (Gün)
3. Çocuğun Cinsiyeti :
4. Okulöncesi Eğitime Ne Zaman Başladı?
() 1 Yıl Önce () 2 Yıl ve/veya 2 Yıldan Daha Fazladır
5. Boşanma Ne Zaman Gerçekleşmiştir?
() 1 yıl önce () 2 yıl önce () 3 yıl önce
6. Boşanmadan Sonra Çocuk Kiminle Yaşamakta?
() Anne () Baba () Aile Büyükleri () Anne ve Aile Büyükleri
() Baba ve Aile Büyükleri
7. Ayrı Yaşamakta Olduğu Ebeveyni ile Görüşme Sıklığı?
() Her istediğinde () Hiç görüşülüyor () 3 günde 1 () Haftada 1
() 2 Haftada 1 () Daha uzun süre
8. Boşanma Nedir Sorusuna Cevabı:
9. Annenin Eğitim Düzeyi:
() Okuryazar Değil () Okuryazar () İlkokul Mezunu () Ortaokul Mezunu
() Lise Mezunu () Ön Lisans Mezunu () Lisans Mezunu ()Yüksek Lisans/Doktora
10. Babanın Eğitim Düzeyi:
()Okuryazar değil()Okuryazar () İlkokul Mezunu ()Ortaokul Mezunu () Lise
Mezunu()Ön Lisans Mezunu ()Lisans Mezunu ()Yüksek Lisans/Doktora
11. Programdan beklentileriniz nedir?

EK 3. ÇİBUP Aile İzin Formu

12 hafta boyunca sürecek olan Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'na çocuğum'..... katılmasına gönüllü olduğumu beyan ederim.

Anne Adı

...../.....

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı hakkında anneye gerekli bilgileri vererek tüm sorularını cevaplamaya yönelik açıklamalar yaptığımı kabul ediyorum.

Grup Lideri

EK 4. 4. Oturum: Benim Ailem

Hedefler:

1. Bütün aile yapılarının farkındalıklarını ve kabul edilebilirliklerini arttırmak.
2. Çocuklara ailelerinin eşsiz değerlerini anlamalarına yardımcı olmak.
3. Çocuklara ailelerindeki deneyimlerini paylaşmaları için güvenli ve teşvik edici bir ortam yaratmak.

Göstergeler:

1. Çocukların bütün aile yapılarına ilişkin farkındalıkları artar.
2. Çocukların bütün aile yapılarını kabul edilebilirlikleri artar.
3. Çocuklar ailelerinin eşsiz değerlerini anlar.
4. Çocuklar ailelerindeki deneyimlerini güvenli ve teşvik edici bir ortamda paylaşır.

Etkinlik:

1. Önceki oturumda belirtilmiş olan duygularla ilgili kavramları gözden geçirmek.
2. Aile kavramını tanıtmak.
3. Ailem alıştırmalarını grubunuzun çeşitliliğini yansıtan çok kültürlü aile figürleriyle yapmak.
4. Her çocuğa kendi ailesinin resmini çizdirmek.
5. Soruları gözden geçirmek.

Materyaller: İsim kartları, duygu posterleri, aile figürleri, kâğıt ve kalemler, keçeli ve renkli kalemler, yapışkanlı kâğıt, kukla, “Hepsi Benim Hakkımda” dosyaları

Yöntem: Anlatım, gösteri, örnek olay yöntemi, soru-cevap yöntemi

Süre: 60 dakika

Eğitim Süreci:

Eğitimci çocukların bulunduğu toplantı salonuna gelerek çocukları selamlar. Daha sonra önceki oturumun temel noktaları gözden geçirmeye başlar. Bunun için diğer oturumdaki anlatılanları özetler. Diğer oturumdan bahsederken “Herkesin duyguları vardır, tüm duygulara sahip olmak normaldir, duygular değişir.” gibi ifadeler kullanır. Daha sonrasında çocuklara duygular ve duyguları ifade etme ile ilgili neler hatırladıklarını sorar.

Her çocuğa Duygu Telgrafı ile ilgili yaşadıkları duyguları paylaşmaları için zaman tanınır. Çocuklara “Telgrafı kime verdin, nasıl karşılandı?” diye sorar.

Bu aşamadan sonra, eğitimci ‘Sevecen Kalp’ isimli kuklayı, kız kardeşi doğduğunda hissettiği bütün farklı duygular ve bu duyguların zamanla nasıl değiştiği hakkında konuşturur:

Kukla: Tabi ki çok farklı duygular vardır. Biliyorum çünkü bu duygulara ben de sahibim. Kız kardeşim olan bebek Beyza’nın doğduğu zamanı hatırlıyorum. İlk başlarda çok mutluydum ama daha sonra herkes onun üzerine düşmeye başladı ve herkes ona çok fazla ilgi gösteriyordu. Onun ise yaptığı tek şey uyumak, yemek ve ağlamaktı! Bir süre sonra ona karşı duygularım değişmeye başladı. Bazen ona çok sinirleniyorum ve keşke hiç olmasaydı diye düşünüyorum. Ama bazı zamanlarda bana gülümsemesini çok seviyorum ve onu görmekten mutlu oluyorum. Sanırım bazı kimselere karşı birden fazla duygu besleyebilirsin ve duygular değişebilir. Ancak unutmamalıyız ki tüm duygulara sahip olmak çok normaldir. Belki de bazılarınızda benim gibi hissediyordur?

Daha sonrasında çocukların kardeşleri ve aile bireyleri ile ilgili sahip oldukları farklı duyguları tartışmaları için süre tanınır.

Bunun devamında eğitimci şu cümleleri kurar: “Bugün herkesin bir şeyler hissettiği bir konu hakkında konuşacağız: aileler. Sevecen Kalp, aile bireyleriyle ilgili duygularını paylaştığın için çok teşekkür ederiz. Burada herkes bir ailenin parçasıdır. Aileler; anne, baba, kız kardeşler, erkek kardeşler ve büyükanne ve büyükbabalardan oluşur. Bir ailede başka kimler olabilir? İnsanlar aynı evde yaşamasalar bile bir aile olabilirler. Nasıl hissettiğimizle ilgili ailemizdeki insanlarla konuşmak ve ihtiyacımız olduğunda onlardan yardım istemek önemlidir.”

Bu konuşmadan sonra çocuklara “Benim Ailem” alıştırması yaptırılır. Bu alıştırma çocukların aile üyelerini tanımlamaları ve aile deneyimlerini grupla paylaşmaları için tasarlanmıştır. Eğitimci kukla ile, ailesinde kimlerin olduğunu (oyuncak bebekler ile), onları ne kadar sıklıkla gördüğünü, kimlerle birlikte yaşadığını, diğerleriyle ne kadar vakit geçirdiğini, onları ziyaret ettiğinde neler yapmaktan hoşlandığını gösterir. ‘Annemle birlikte yaşıyorum ama babamı da yaz tatilinde görüyorum... bazen büyükanne görmeye gidiyoruz, o çok komik birisi’ ifadeleri ile kukla konuşturulur.

Kukla, kendi ailesi hakkında konuşmayı bitirince, ‘İşte bu benim ailem. Şimdi sizin aileniz hakkında bir şeyler duymak istiyorum. Kim konuşmak ister?’ diye sorar. Oyuncak

bebekler bir sonraki kişiye geçer ve sırayla her grup üyesi söz hakkı alır. Bunu yaparken ‘ Bu benim annem. Artık birlikte yaşamıyoruz, ancak hâlâ aynı ailenin bir parçasıyız.’ örneğini verir.

‘Benim Ailem’ alıştırması bittikten sonra, çocuklara kâğıt, keçeli ve renkli kalemler verilir ve ‘Aileniz ile birlikte herhangi bir şey yaparken kendinizin ve ailenizin resmini izin’ denir. Çocuklar resimleri çizerken, eğitimci dolaşır ve her bir çocukla resimleri ile ilgili konuşur. Çocuklar resimlerini bitirdiğinde ise her biri çizdiği resmin hikâyesini anlatır veya ailesiyle birlikte geçirdiği bir zamandan bahseder. Eğitimci, ocuklar “Hepsi Benim Hakkımda” dosyalarına ekleyebilsinler diye hikâyelerin kopyasını alır.

Son olarak çocuklara aşağıdaki sorular sorularak oturum sonlandırılır.

- Aile ne demektir?
- Aileler birbirinden nasıl farklıdır?
- Bütün aileler özel midir?

EK 5. Uygulama Fotoğrafları

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..